

Нашы супрадоўнікі

Адамовіч Я., Александровіч А., Бабарэка А., Бандарына З., Барашка Іл., Баркоўскі С., Бобрык Янка, Бузук П. проф., Бядуля Зьм., Вішнеўская Н., Вольны Ан., Гартны Ц. (Жылуновіч Зьм.), Галавач П., Гаўрук Ю., Глыбодкі Т., Глебка П., Гурло А., Дарожны С., Дудар А., Дуброўскі М., Дубовік М., Зарэцкі М., Замежны А., Звонак А., Зімін Н., Івашын Я., Ігнатоўскі Ёс. проф., Каваль В., Касьпяровіч М., Казлоўскі В., Каплан Л., Кляшторны Т., Колас Якуб, Крапіва, Купала Янка, Курцік А., Лужанін М., Лясны А., Лявонны Ю., Маракоў Вал., Майзэліс Ул., Маркава Н., Мурашка Р., Нікановіч М., Парэчын Г., Падабед Я., Пічэта Ул. проф., Пінчук М., Плаўнік Ізр., Прышчэпаў, Пушча Яз., Пфляумбаум Е., Росіч П., Трус П., Траецкі А., Туміловіч Я., Хадыка Ул., Цьвяткоў Л., Чарот М., Чарняўская Л., Чарнушэвіч Н., Чарвякоў А., Чорны Кузьма, Шлюбскі А., Якімовіч А. і інш.

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

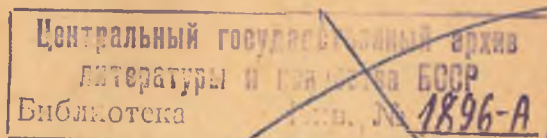
Штомесячная літаратурна-мастацкая
і грамадзка - політычная часопісь
Цэнтральнага Бюро Ўсебеларускага
аб'яднання поэтаў і пісьменьнікаў
„Маладняк“

===== ПАД РЭДАКЦЫЯЙ =====

М. ЧАРОТА, М. ЗАРЭЦКАГА, АЛ. ДУДАРА

Год выдання пяты

Сшытак чацьверты
КРАСАВІК

ВЫДАНИЕ ЦБ „МАЛАДНЯКА“
М Е Н С К — 1927

Васілёк

Чыгуныя песьні

(Эскіз)

Студзень, люты... Марозы лютыя і ледзяныя каралі, як кажуць поэты. У іх заўсёды каралі—і вясною зялёнай, і сонечным летам, у восень глухую, дажджлівую, і ў сьнежні, і ў лютым. Яны і ў сьняжынках шукаюць агня і знаходзяць у іх іскры бліскучыя і пякучыя агні холаду. Ды й як іначай—ня можа чалавек жыць без агня, хіба сэрца бяз іскраў—сэрца? Тады мяшок яно, непатрэбны мяшок, у якім ні сьвету, ні радасьці. Шукайце-ж агня, знаходзьце яго, напаўняйце іскрамётным полымем вашы думкі і сэрца, тады пазнаеце сьвет, чалавечую радасьць і боль.

Мароз пякучы, у ім запраўдны агонь і дзіўны—ён ня песьціць душы чалавечай, да касьці пранізвае страламі асьнежанымі тваё хворае цела, какое вечна цягнецца к сонцу. Ён кажуць—зімой любоў ня цвіце, бо стыгне кроў, мароз падалункаў ня любіць, робіць блядымі губы чырвоныя, тушыць агні ў шэрых і сініх вачох і робіць іх празрыста-халоднымі, падобнымі на шкло туману вясеньніх, а завеі, віхуры сьнежныя блытаюць думкі, наганяюць сіняга суму і чорнай жуды. Хіба тут пра любоў ды пра карую цвіцень воч дарагіх успомніш, калі няма ні пахучага бэзу, ні майскіх зор прамяністых, ні срэбных песень салаў'я. Дзе там... Мо' й так, мо' й ня так,—аднаму адно падабаецца, другому—другое...

А я ўсё-ж ткі люблю: у марозы, у сьнежні, у лютым, калі замярзаюць сонечныя вёслы, як кажуць поэты. Я люблю, люблю гарача, вернай, надзейнай любоўю. Ён чым болей мароз, чым сільней ён стрыбушыць саламяныя стрэхі, дзынкае ў драўляныя сьцены кулаком касьцяным, узьнімае сьнежныя хвалі жорсткія, кідае іх на абледзянелыя сьляпыя шыбы, стукае, шаркаціць палахліва аб комін асьнежаны,—тым сільней, гарачэй любоў у маім сэрцы, тым сьвятлей мая радасьць.

Вунь вые віхура за цёмным вакном; і нібы здані, праносяцца стаі мёрзлых сьняжынак, к вакну прынікаюць, плачуць нуднай адзінай сьлязой, прымярзаюць, а вецер гоніць усё новыя сьнежныя хмары, гудзіць і шалёна рагоча завея голасам лядзяным, рыпучым. І скагоча мароз, бяжыць, грукаціць па завеянных сьцежках, дарогах, сьнегам у зоры кідае, у месяц бліскучы—бач, зайздрасьць бярэ, хоча ўладу на ўсё налажыць, прыдавіць жывое ледзяшом-брыльянтам пякучым.

Ну й вый на здароўе, пацяшайся, мароз, ледзянымі каралямі, покуль сонца іх не сарве з тваіх халодных грудзей.

Што мне да цябе. Вунь стаіць мая мілая, мая радасьць—любоў. У яе ножкі малыя і лебядзіная шыя. У яе сэрцы агні бурлівыя і кіпучыя, і ў грудзях крамяных запал,—што супроць яго сьнегавыя завеі і траскучы мароз.

Я гляджу на мілую вокам улюблёным, я дам мілай бярозавых трэсак, запяе яна песьні дзіўныя, запяе голасам залацістым, гарачым... І лятуць, кружацца агнявой струменьню гукі медныя і чыгунныя, песьцяць рукі твае і ногі, песьцяць сэрца цяплыньню чароўнаю. Люблю песьні чыгунныя. Чаму? Мая мілая, мая радасьць—печка чорная, печка чыгунная. Яна любіць трэскі, пахучыя трэскі. Гараць яны, трашчаць вугалі залатыя, а мілая песьні сьпявае:

Жш-ш-ш... жш-ш-ш... сзыі-і-і-ш-жш...

А ў жалезнай трубе гудзіць вецер, працягвае ў трубу мароз свае сінія лапы і, апёкшыся, уцякае ад хаты. Болей трэсак—болей агня і малінавы бок у печкі, любя глядзець на яго ў цёплай хаце. І ў вячэрнім змроку цёплым, калі хіліцца галава да сна, паціху дрэмлюць думкі ад працы дзённай, любя слухаць чыгунныя песьні. У гэтых песьнях пад халодныя сьпевы завеі пачуеш ты многа слоў, многа праўды жывучай аб жыцьці, аб мінулых дзях, аб днях мінулых. Печка любіць сьпяваць аб мінулым, бо пражытыя дні праз яе пракаціліся, праз яе чыгунныя грудзі, сьляды заставілі на яе тонкіх бакох.

І заўсёды яна пяе аб мінулым. Вось паспрабуй толькі, закрый вочы пялёсткамі дромы—і паляціш у думках разам з песьняй чаруючай к дням пражытага, к дням, што таксама заставілі сьлед на несталёвым чалавечым сэрцы.

Пяе мая мілая:

Чж-ж-ш-сзыі-і-с-ш...

Семафор глядзіць вокам чырвоным у далі сьнежныя, змрочныя, туды, дзе на захад уходзяць, віюцца істужкай бліскучай сталёвыя рэйкі, дзе ў сініх туманах паляглі, захаваліся горы Уральскія. І пад рэйкамі скачуць завеі, скавыча мароз. А белым вокам углядаецца семафор на ўсход, на станцыю, туды, дзе за белай раўнінай палощча берагі крутыя сярдыты, буяны Іртыш. Холадна, сумна, ветры плачуць, рагочуць, песьні шалёныя граюць на тэлеграфных струнах і гудзяць яны, надрываюцца нечалавечым жалем і сумах нязьведаным.

Толькі весела ў будцы, вунь там, недалёка ад высокага семафору. Там Арынка песьні сьпявае, а ей падпявае чыгунная печка—і абоім цёпла і сьветла і радасна. У абоіх агонь у грудзях і маладыя гады за плячмі. Што-ж трэба болей, толькі тады і радасьць цвіце. А з радасьцю добра і шанежкі пекці, шаньгі смачныя і румяныя, як румяныя шчокі Арынкіны, калі ўглядаюцца на іх Алесевы вочы. Але што Алесь... Ён даўно за Урал пашоў, за туманныя горы, якіх ніколі, ніколі ня бачыла Арынка. Чаго пашоў і зачым, хіба ведаць Арыне аб гэтым, толькі чула ад таткі яна, што адтуль, з па-за гор, па чыгунцы чуткі плывуць, чуткі казкам падобны, што там, дзе Алесь, завіхурыў буран крывавай, і ў павевах яго людзі шчасьце знаходзяць, вось такія людзі, як яны з Арынкай, як рамонтшчыкі, пуцявыя, як прамасьленыя дэпоўцы рабочыя.

Шкада Алесь, шкада воч яго сініх, ды нічога ня зробіш—чакай дзяўчына з-за сініх гор свайго шчасьця і долі, а мо' й дачакаешся. Праглядай свае вочы на захад, прыглядайся да вокнаў вагонаў. І глядзіць Арынка, прыглядаецца, не прапусьціць цягнік, не прапусьціць вагона. А воч сініх няма, як няма. Ну і што-ж, не настаў яшчэ час, але прыдзе...

А печка гудзіць, усьміхаецца бокам малінавым, нібы выказаць хоча:

— Ня думай занадта, Арынка, падгараць твае шанежкі, а падпаленых татка ня любіць.

Татка... Ён хутка са стрэлак прыдзе, прыдзе змораны працай: ня жарты—стрэлкі працывіцца у завею, у траскучы мароз,—заносіць іх сьнегам, замярзаюць—ці доўга-ж так да бяды. Татка шанежкі любіць гарачыя і румяныя, бо халодныя рукі ў яго і іх трэба пагрэць. Чым-жа лепей сагрэеш, як ня шаньгаю цёплаю,—і нагрэешся ад іх і голад прагоніш. сыт будзеш.

Татка, татка... любіць Арына яго зморшчаны твар суровы, абветраны жыццёвымі клопатамі, яго вочы глыбокія з-пад навісшых брывей. Суровыя вочы, а колькі ў іх ціхай радасці і бацькавай ласкі, калі паглядзяць яны на дачку, дарагую Арыну. І яшчэ гэтыя вочы ліхтары любяць: чырвоныя, белыя і зялёныя, многа іх, ліхтароў, вунь зьзяюць, мітусяцца зоркамі па раскіданых стрэлках станцыі. І татка даглядае іх. Пад вечар зносіць ён лампы, працірае іх пакляй старанна, праглядае на сьвет, потым запальвае свой ліхтар ручны (хітры ліхтар, які захочаш, зробіш у ім сьвет: белы, зялёны, чырвоны) і разносіць лампы па стрэлках, потым ідзе к семафору, спускае з-пад неба ліхтар вялікі, чысьціць яго, налівае газу, запальвае, і ліхтар падываецца ўверх, рыпіць, скрыгоча, пакуль не ўзьбярэцца на самую вышыню і застыгне там няміргаючым вокам чырвоным. Дзіўнае вока; яно, як камень самацвет, іншым часам зялёным робіцца, і тады Арынка ведае, што хутка поезд падыйдзе і загудзіць цягнік сталёвым горлам і прагрымяць, прасакочуць па стрэлках чыгунныя колы. А вока зялёнае стане ізноў чырвоным.

Як вабіла раней у дзяцінстве Арынку гэтая чырвань і зеленё. Часта, выняўшы з таткавага ліхтара цьвятное шкло, яна прыкладала яго к вачам і глядзела скрозь яго на сыпучыя сьнежныя раўніны, на бліскучыя рэйкі. Чырвонае шкло—і сьнег чырвоны, нібы палыхае па ім пажар і нават цёпла робіцца, нібы пад летнім сонцам, у цяпліну, у прыволье. Паглядзіш у зялёнае—сьнег зялёны і адразу ў паветры сьвежым мурогам запахне. Што гаварыць—дзіўнае шкло.

Але татка заўсёды сьмяяўся:

— Дурная ты, Арынка, глядзіш ты вось і ня ведаеш, а нашто гэтае шкло чырвонае. А пакажы машыністу яго, паравозу на перад і

Стоп машына, далоў качагар...

— Зялёны агонь пакажаш і

Цішэй, галубец, цішэй, глядзі, не спатыкніся на стрэлках, не паламай краставіны чыгунныя...

— Вядома, ён і цішэй, цішэй. Ну, а з белым сунешся, што там:

Бяжы, браток, бяжы, браток—дарога табе вольная і прамая. буфяроў ня зломіш, не пашчэпляцца колы...

То ў дзяцінстве было. А цяпер што. Эх, лепей-бы ўглядацца ў Алесевы вочы, а ў іх што хочаш: і цёплая чырвань лета, і зялёная сьвежасьць вясны, а сьвету, сьвету ў іх белага колькі! Ды што-ж зробіш...

Уздыхнула Арынка, падкінула трэсак у печку, печка песняй вясёлай захлібнулася, чырванеюць бакі яе чыгунныя, цёпла і весела і трошачкі сумна чагосьці... Нешта татка ня йдзе, а пара-б вячэраць. Забавіўся, пэўна, на станцыі той, мо' справы якія. Да хіба ня знойдуцца справы, вунь дні якія пашлі непакойныя. Шалон за шалонам ідуць войскі з-за Уралу, туды, на Омск, на буяны Їртыш. Колькі іх за дзень прашло. І ўсё палкі чэха-славацкія. Куды яны, чаго ім, што трэба ім—хто іх ведае.

А шанежкі ўжо гатовы, пара-б вячэраць, таго і глядзі прастынуць, ну, што з імі тады. А таткі няма і няма. Гараць трэскі ў печды, абвіло іх чырвонае полымя, і трашчаць яны, каробяцца, гнуцца, чарнеюць пад гарачымі языкамі агня, і пакрываюцца з бакоў залатымі акрайцамі вугалёў брыльянцістых. Ад іх водблескі мітусяцца па сьценах, цалуюць залатой чырванню Арынкiны вусны, зайчыкамі прабягаюць у цёплай шэрані воч і калышуць, нібы шавеляць у водблесках цвецень агнявой расьніцы шаўковыя. Пунсавеюць шчокі румяныя і пад подыхам цяплыні ўздываюцца крамяныя грудзі, і ціхія думы аб шчасьці, аб крылатым шчасьці лунаюць у цёплым змроку, дзе іграюць залатыя водблескі, нібы зарніцы ціхія і яркія, дзе казычуць вуха цёплыя песні—сьпевы чыгунныя.

— А таткі няма і няма. Ну дзе-б ён мог быць?

— Гу-гу-гу-у-у...

Зазьвінела ў паветры сталёвае горла. „Ізноў цягнік“—думае Арынка і глядзіць у асьнежанае ваконца ў бок семафора. Што за штука—семафор закрыт, а павінны адкрыць-бы. За семафорам шыпіць паравоз, за ім істужкай ухозяць вагоны ў завеі сьнежныя, у сьнежную даль. Паравоз крычыць, надрываецца меднай сірэнай і ўсё бліжэй і бліжэй грукаціць, надбліжаецца к станцыі. Але закрыт семафор, хіба пойдзеш далей. Заскагаталі тармазы чыгунныя, снапы іскраў кінуўшы на халодныя рэйкі. Стаў паравоз, аддуваецца беласьнежным парам, задыхаўся, бач, з дарогі, дрыжаць стаміўшыся грудзі

сталёвыя, бліскучыя вочы—ліхтары засьцілае дыханьнем цёплым. Людзі з вагонаў вылазяць, на станцыю йдуць.

— Мо' Алесь,—мімаволі думка ўзьнікае і раптам гасьне.

— Не, чужая гаворка, ня наша. Ды й злосна гавораць нешта, што ім трэба?

Прыпала Арынка к замёрзламу ваконцу, прадыхаўшы наперад у ледзяным узоры дзірачку-глядзельчку, і адхілілася адразу, неяк трывожна на сэрцы стала.

— Ідуць, сюды ідуць, што ім трэба ад нас...

А ў печцы трэскі гараць, палахліва гараць, кідаюць пужлівыя водблескі на сьцены, на вокны, на Арынкіны вочы спалоханыя.

Рыпнулі дзьверы, застукалі чабаты па прыступку і ў хатку паплыў, закружыўся белы клубок халоднага пару, акутаў печку, Арынку, нічога ня відна. А яны рагочуць, гавораць нешта, „мусіць пагрэцца прышлі“—ўзьнікае думка і рвецца, як слабая нітка. Белы пар халодны тae, нікне пад подыхам печкі, ізноў відна ў хатцы. Вунь, колькі прышло іх, салдаты, розныя ёсьць, маладыя і старыя, вунь і п'яныя, гавораць, нібы заплятаюцца языкамі. І яны заўважылі Арынкіны вочы, што гарэлі вугальчыкамі з-за малінавай печкі.

— Гы-гы-ы, і дзяўчына ёсьць...

— Гэй, хлопцы, а яна-ж і красавіца! Подзь сюды, дарагая, пакажы нам румяныя шчокі, дай на цябе паглядзім. Ня хочаш? Ну, я ў госьці к табе...

Рыжыя вусы пасунуліся блізка, блізка... Чужая рука надавіла плячо, нібы агнём апякла. Брыдка, брыдка на сэрцы, увярнулася Арынка, у куток забілася, а думкі, думкі мітусяцца, як тыя вугальчыкі, што блішчаць вунь і гаснуць у печцы малінавай.

— А татка дзе, дзе даражэнькі тата...

А яны рагочуць, заліваюцца сьмехам паскудным, скаляць зубы, і здаецца Арыне, што гэта зубы зьвярыныя, і сьмех ня сьмех, а жудаснае завываньне воўчае ў цёмным лесе драмучым. І вочы ў іх, брыдкія вочы, нібы маслам паліты... Ізноў ён, гэты агідны, чужы, з вусамі калючымі, лезе, садзіцца поплеч, нахіляецца к зьбялеўшаму твару, дыхае ў вочы гніючым дыханьнем, вышчарыў зубы, заліваецца рогатам п'яным. І ўсе бліжэй, ува ўсіх вочы гараць, нібы хочацца ім праглынуць яе,

аблізаць са шчок румянец пунсовы, выпіць вочы хрустальныя з залатой іскрой.

Цапнуў за грудзі ненавіснай рукой, сьцяў, нібы кляшчоткай жалезнай, аж кроў нахлынула ў віскі, так усхадзілася сэрца і ў ваччу захадзілі агоньчыкі, нібы тыя ліхтарыкі родныя: белыя, зялёныя, чырвоныя, многа іх, многа, мілыя, родныя, ненаглядны татачка, дзе ты, дзе ты... Высклізнулася з рук ненавісных, ударыла па калючай шчацэ, але многа рук гатых, многа ртоў ліпучых цягнецца к вуснам зьбялеўшым.

— А, дык ты так! Ёш, бальшавічка знашлася. Я-ж пакажаю цябе іначай...

А печка гасьне, заміраюць залатыя іскры, зьніклі водблескі яркага полымя, цямней і цямней...

Толькі стогны прыдушаныя, ды зьвярыныя ўздыхі, нецярплівае патоптваньне ног плылі ў карагодзе п'яным, шалёным, дзе мутнее чалавечы розум і становіцца цёмна, цёмна, цямней ночы васеньняй, ухутанай у чорныя склізкія хмары.

— Сабакі, зьве-е-ры... татка родны...—вырвалася раптам скрозь п'яны гоман галасоў нецярплівых і эмоўкла, нібы падбілі, абсеклі чалавечае слова каменем войстрым і цяжкім.

А печка загасла, застыглі залатыя вуглі, ахінуліся попелам шэрым, халодным. І калі эшалон, забразгатаўшы звонкімі талеркамі буфяроў, заскрыгатаўшы чыгуначнымі коламі па абмёрзлых рэйках, пасунуў у поўнач далей, у рашчыненай напята хатцы панавалі холад і цемень, беспрасьветная цемень, у якой звычайна ня бывае ні іскр, ні агня, ні прыветнага сьвету...

Колькі дзён завывае буран, і насупіў Урал свае старыя бровы, ускудлачаныя ветрам паўночным. Глуха стогнуць ласы і калышунца, нібы грывы сівыя, пад Міасам ракою, увабраўшайся ў лёд блакітны і звонкі. Завывае буран, і струменяць на ўзгор'ях сьнегавыя павеі, ветры рогат узьнімаюць, галосцяць шалёна, крычаць, надрываюцца, нібы вышлі з пячэры Кунгурскай падземныя чужзішчы і адкрылі свае пасткі страшэнныя, зараўлі гудам зьвярыным на сьвет, на жывое на ўсё, у чым трапечыцца радасьць дыханьня, дзе праменьці агонь жыцьцёвы.

Сумна ў гарах, здаецца—плачуць над Міасам старыя яліны, холадна ім і ад золкага ветру і ад скал халодна-пякучых, па якіх распаўзліся цэпкія корні-рукі. Холадна корням,

холадна, а ў паніклых лапах-галінах гойдаюцца сьняжынкі бяспрытульныя, ганяе іх вецер з узвышшаў у даліны, з далін на ўзвышшы. А мароз скавыча зласьней і зласьней.

Страшна тады ў гарах і дарогі ня відна. Толькі поезд скрыгоча паціху, рыпяць абмёрзлыя рэйкі, да пастукваюць на стыках чыгунныя колы, лянiва пастукваюць—не разгонішся ў гэтую замець, таго і глядзі, пакаўзьнешся, паляціш старчаком пад абледзянелы гранітны адшыб, разаб'еш, пашчэпіш у дробныя трэскі аб скалы вагоны прамёрзлыя, астыглыя. Вецер шалёны кідае глыбамі сьнегу на буфяры, на сталёвыя скрэпы, узрывае праржавеўшую жэсьць на скрыпучых і дрыжачых крышах.

У вагоне холадна. Звычайны вагон, таварны, такі, як і ўсе ў гэтым цягніку доўгім. Папрамырзалі сьцены, іней лядзянаю воўнай павіс са столі, паглядзіш на яго—нібы па сэрцу ледзяшы коўзаюцца, паліваюць яго вадой сьцюдзёнай, холадна робіцца ў ім, пяхуча холадна. І печкі няма. Заместа яе пустое месца, хіба тыя гады, каб з печкамі езьдзіць. А ў столі, дзе праходзіла калісьці труба—пустая дзірка зьзяе і яна, нібы сабачая пастка на марозе, хаўкае парам халодным, ды цярушыць гольчастымі сьняжынкамі, шэрымі ў вагонным змроку.

Зыбаецца, падскаквае вагон на стыках, ржава скрыпіць на рэсорах прастуджаных, дзесьці жалобна скагоча, галосіць прарэзьліва перагарэўшая букса, ды гудзіць па-за сьценамі вецер, шархаціць, барабаніць па крышах. Ціха ў вагоне, каму гаварыць ахвота. І кожны цісьнецца адзін да другога на дошках-палацях: ўсё-ж ткі цяплей, ня так кусае мароз праз худыя шынелі. Толькі ногі вось шчымяць, пальцы стыгнуць, папрыліпла к ім халодная падэшва чаравік парыжэлых. І надаедліва дзынкаюць, бразкацяць па сьценах салдацкія кацялкі.

— Эх, і жыцьцё-ж, каб цябе прыдушыла...

— Чаго ты?

— Нічога... Бач, сукарэчыўся ў тры пагібелі, а яшчэ—вагон завецца, хужэй чым скварэшня тая, пад кустом—і то лепей.

— А табе як хацелася-б?

— Ды што хаценьне. Вось цягнецца, каб яму спухнуць, нібы тыя гаршкі на кірмаш вязе, разьбіць баіцца...

— А як-бы ты думаў, дур'я галава твая. Кур'ерскім хочашь? Не, трасцы... Чэхі, яны, брат, паклапаціліся галубчыкі

аб тваіх костках, таго і глядзі рынешся куды-небудзь у прорыву, і касцей не сабярэш тады... Вось і сунемся паціху, вобмацкам, ды й завая к таму, што-ж ты хочаш.

— Ды што ты ка мне прычапіўся: хочаш, ды хочаш... Памерзьнем вось скоро, вось табе й будзе: хочаш, ды хочаш.

— Ня зьмерзьнеш... Эх, галава твая яловая, пра печку ўспомніў, а яшчэ чырвонаармейцам завецца. Табе-б на печы ляжаць, падкамячыўшы пад голаў андарак жончын, да паглядаць, як жонка аладкі пячэ. Ваяка...

— Адкасьніся ты...—і абазваны „ваякай“ яшчэ стараньней укутваецца ў дзіравы шынель, выставіўшы з каўняра толькі кончык носу.

Хіба злуюць? Не. Трэба-ж парушыць чым-небудзь няпрыемную цішыню, бо спаць усё роўна ня хочацца да й не засьнеш тады, калі хочаш. І ўсё ляжаць нярухома, углядваюцца ў змрочную столь, прыслухоўваюцца да бразкатаньня кацялкоў непакойных, ды шурхаценьня завеі. Часам скажа хто-небудзь, не зварочваючыся асабліва ні да кога:

— Эх, чайку-б цяпер...

І хто-небудзь з кутка абзавецца.

— Мо малачка захацеў яшчэ...

Але кожны ня быў-бы супроць, каб папіць чайку, да пагрэцца, ці ў цёплай хаце, ці так дзе-небудзь, каля агню, каля вагоннае печкі, толькі быў-бы агонь, да шугала-б полымя. Але што зробіш, няма, павывезлі хцівыя чэхі ўсё, што толькі магчыма павезьці, пагналі вагоны з сабой, цёплыя, прытульныя вагоны.

А поезд рыпіць і рыпіць, і дзень і ноч, усё суне ўперад, расьсякае ўпартымі сталёвымі грудзямі марозныя подыхі ўсходу. Засталіся ззаду горы і шыбчэй засакаталі колы, адбіваючы тахты чыгунных напеваў:

— Та-та-та, та-та-та, та-та-та...

Ім падпявае, шуміць цягнік:

— Бяжым—бяжым, бяжым—бяжым...

Але ня ўсё-ж бегчы. Марознай раніцой стаў поезд, далей нельга ехаць—паўзарваны на станцыі стрэлкі. Абрадваліся і хлопцы трохі—абагрэемса хоць—і палезьлі з надакучыўшага вагону.

— Ну й мароз!

— Гэта, братка, табе ня ў нас на Дняпры, дзе й зімой зарыйся ў стог і прасьпіш, як на печы.

— На печы не на печы, а ўсё-ж не хапае за нос так, як тут.

— Што і гаварыць. Але пойдзем, хлопцы, хоць пагрэемся трохі ў будцы.

Падышлі.

— Ну й людзі, напята дзверы адчыняюць...

І раптам, зірнуўшы туды, усе разам, нібы па якойсьці камандзе таемнай, знялі шапкі, замоўклі і чамусьці пільна ўсе сталі глядзець толькі долу, нібы ніколі ня бачылі сваіх чабатаў ірваных, сваіх парыжэлых чаравік. І кожнаму страшна было і неяк няпрыемна глянуць туды, дзе на ложку нібы спала маладая дзяўчына. Вун і рука павісла, і раскінуліся кучаравыя валасы на падушцы...

Але чаму яна нярухома, чаму адкрыты вочы, і на іх, на бліскачай шэрані, ня таюць пухавыя сьняжынкі?

І адзін з чырвонаармейцаў—стары, абветраны нягодамі і жыццём чалавек, ціха ўвайшоў у будку, знайшоў коўдру нейкую і прыкрыў нагату дзяўчыны, нібы вочы хрустальныя, апушаныя сьнегам, прасілі яго аб гэтым. І тады нібы з усіх грудзей вырваўся цяжкі, цяжкі ўздых і нехта моўчкі памахаў кулаком на ўсход, махнуў, не сказаў нічога, але ўсе яго зразумелі, і з грудзей выдавіліся скупрыя словы:

— Сволачы, бандыты, а яшчэ—культурныя...

Ля штабеля дроў, што стаяў каля будкі, нашлі старога стрэлачніка. Ён ляжаў ніцма на сьнягу, побач ляжаў яго разьбіты ліхтар. І агнявымі плямамі сьвяціліся на сонцы аскалёпкі чырвонага шкла і кроплі крыві. Чырвоныя кроплі на халодным сьнягу. Так адплацілі старому бацьку бандыты за цёплую шэрань вачэй Арыны, вачэй з залатою іскрою.

А малады чырвонаармеец, які ў першы раз убачыў няўміручую крыўду над чалавекам, над чалавечым жыццём, здзіўлена паводзіў вачмі наўкола і, ні к каму не зварочваючыся, гаварыў, нібы шаптаў паціху:

— Эх, чаму гэта так, чаму, бач, блішчыць яна, рэжа вочы...

— Што?

— Кроў.

— Кроў? А як-жа ты думаў? Кроў—яна, братка, гарачая, а сьнег халодны, таму яна і блішчыць, і чырвань мае...

Хутка пахавалі нябожчыкаў, наладзілі стрэлкі чыгунныя, і пашоў эшалон на ўсход сваёй пуцявінай жалезнай. З асірацэлай будкі ўзялі ў вагон печку чыгунную, ізноў у яе бок малінавы і ад яго цяплынь і пунсовыя шчокі ў абветраных сонцам і марозамі людзей, якім любя ў цяпле піць гарачы чай, прыслухоўвацца к заваям марозным. Што яны ім, калі сьпевы чыгунныя поруч, гарачыя сьпевы. Печка сьпявае—і радасна ўсім і з радасьцю пойдучь усе слухаць назаўтра новыя песьні, сьвінцовыя песьні аб жыцці і сьмерці, песьні перамогі над горкай нядоляй людзкой, перамогі над жыццёвай трухой і брудам варожым.

Прагрымелі годы поступаю чыгунным і заставілі ў сэрцы сталёвую накіп. А печка гарыць, ня стухаюць агні ў ёй, блішчаць залатыя зарніцы, мітусяцца па сьценах, сьвецяць прыветна, і ад сьвету, ад полымя яркага вее цяплынь пяшчотная, грэе сэрца і думкі грэе, песьціць рукі з мазалямі гаручымі. І малы сын—у яго вочы зыркя аганькі—к каленам лашчыцца, углядаецца ў вочы і сур'ёзна, сур'ёзна гаворыць:

— Тата, я люблю жыжу...

Жыжа—агонь, жыжа—іскры.

— Запраўды любіш?

— Люблю.

— Ну й любі ды расьці вялікім, вялікім, падрастай, сынку, на бацькаву радасьць, на нашу падмогу...

А печка пая і сьпявае чыгунныя песьні. За вакном таскаюць марозы, завывае вецер галодны. Але што нам? Хіба страшны яны, хіба знімем мы з сэрца сталёвую накіп, хіба зробім яго мяккім і кволым... Не, ніколі, ніколі, покуль звязюць агні, покуль іскры гараць залатыя...

Песьня пра Сінь-Вэя

Што прайшло—не настане.
Пра мінулае—толькі ўспамін.
Жывуць па рознаму—
Сінь-Вэй—кітаец,
містэр Кэлінг
і бонза ¹⁾ Мінг.

Старыя законы—сьвятыя законы!
Ці знойдзеш мудрэй?
Навошта містэру Кэлінгу коні,
калі ёсьць рыкша ²⁾ Сінь-Вэй?!

Бонза знае шэсьць тысяч знакаў—
думкі таемныя Сан-Цзы-Цзін ³⁾.
Любіць бонза Ціена—сабаку,
срэбныя цэнты і жонку Сін...

З раньняй да позьняй зары
возіць Сінь-Вэй і жоўтых, і белых:
будзе прыемным агорклы рыс
і сон на бруднай пасьцелі;

будзе срэбра для бонзы,
плітка чаю сёстрам з бацькамі...
Цела Сінь-Вэя—як літая бронза,
мускулы сталі цьвярдзей за камень...

¹⁾ Кітайскі духоўнік.

²⁾ Кітайскі рамязьнік, які возіць ездакоў на свабодных плячах, ці ў маленькай ручноў калясцы.

³⁾ Кітайская азбука налічвае каля 500 знакаў. Для ўдасканаленьня ў чытаньні вучня прымушаюць завучваць вялікія кнігі, не растлумачваючы іх сэнсу. Адны з такіх кніг зьяўляецца Сан-Цзы-Цзін.

Бонза вучыць—кожны живе
так, як суджана лёсам:
мабыць трэба багом, каб Сінь-Вэй
жыў галодны і босы.

* * *

Жоўтае сонца,
шэры брук...
Добра вячэрнюю
відаць зару!..
Добра звонкім
плаціць серабром
за опіум пахкі
і палены ром!..
Толькі цяпер—
хоць у землю ляж—
вырас шэры
высокі гараж;
гулкіх аўто
праразьлівы крык—
гора і крыўда
для бедных рыкш.
Мчыцца аўто,
нібы ветра ўзьвей—
гэтак хутка
ня можа Сінь-Вэй...
Чорныя чуткі,
злая навіна:
„Гэта
белых чарцей віна!
Белыя чэрці
з сабой прынясьлі
злую бяду
для кітайскай зямлі!..

* * *

Сталі шаптацца рыкшы.
Вочы запалі глыбей.
Роспач ўсё вышай і вышай
за другіх і за сябе.

Містэр Кэлінг спакойны.
Што яму да трывог:
кітайскія злыя законы
і хітры кітайскі бог.

Бонза сказаў: „цярпіце—
богі адплацяць стакраць!
Трэба цярпець і маліцца,
трэба цярпець і чакаць!..“

Бедныя, бедныя, рыкшы!
Як-жа? Каму паверыць?
Распач распальвае вышай і вышай
новае слова ў сэрцы...

* * *

Ціха.
Чорная ноч.
Цёмната.
Дыша
сном
кітайскі квартал...
Хто там?
Што гэта?
Між цёмных сьцен
поступам
лёгкім
за ценьню цень...
Містэр Кэлінг
спакойна
сьпіць
у вілле белай
на Монні
стрыт.
Містэр Кэлінг
спакойна
сьпіць—
белымі
скронямі
сон шалясьціць...

Раптам новы
трывожны
рытм...
Звон
тэлефона:
— Гараж гарыць!..

* * *

Містэру Кэлінгу зноў клопаты.
Сьледства. Доляры. Новы гараж.
Сінь-Вэй—бяз хлеба і без работы:
кладзіся ды памірай.

Доўга па вуліцах ляскаў зубамі.
Думка чорная сэрца скрабе:
— Гэткай сыяны голымі лбамі
не прашыбеш!..

* * *

Вось яны. Шырокія колёны
з сіня-шэраю шчацінаю штыкоў.
Гоміндана сыцяг блакітны і чырвоны
рэе над галавамі байцоў.

Вось яны. Ідуць байцам на зьмену
з Гоан-Го, з блакітнага Ян-Цзы¹⁾.
Змоўк навекі голас Сун-Ят-Сэна—
думкі засталіся жыць.

Вось яны—напевы вызвалення!..
Што ім бронь ангельскіх крэйсароў?
Што ім бонз бесплённыя маленьні?..
За удар—удар і кроў—за кроў!..

І Сінь-Вэй між імі. Мабыць, сёння
з стрэльбаю у бронзавых руках
ведае і ён, што будучыны сонца—
гэта крык фабрычнага гудка.

¹⁾ Гоан-Го і Ян-Цзы (Ян-Цзы-Цзян)—найвя-
лікшыя рэкі Кітаю.

1896-A

Мабыць, больш не павязе ён белых,
і паліць ня будзе гаража.
Мабыць, больш ня зможа містэр Кэлінг
ашукаць яго ці напужаць!..

Сьвет чырвоны разьлівае поўнач,
і туды, к паўночнай старане,
трубы медныя мяцежнага Кантона
сказ нясуць аб волі і вясьне.

1927 г.

А. Гурло

Ідылія

Блішчаць узоры сьнегавыя
На дрэвах, на кустох, на плоце.
За плотам вецер моцна вые—
Ці ў радасьці, ці у самоце?

У садзе быльнік тарчыць з сьнегу,
Хістаецца нібыта п'яны.
Ён марыць, мусіць, пра адлегу,
Гілямі ўзіму абшмультаны.

На ім іх шмат чырвонагрудых,
Што длубаюць і сьвішчуць звонка
Ды чыняць суды-перасуды
Ад раніцы да позных змрокаў.

А там шчыглы з чыжамі б'юцца
За каліва здабытай ежы,
Ды хмарамі над садам ўюцца
Крышталі-клоччы беласьнежжа.

9-III 1927 г.

Уладзімер Жылка

* * *

Сьвядомасьці горач мацней алкаголю.
Ўжо чарка распутала дзікую волю,
Ўжо мэрам бурштыны у чарцы налітай,
Няякавасьць гіне і гора пазбыта.
Свабодны—і згадкі няма аб стрыманьні:—
Бяссорамней рукі, крыклівей жаданьні,
І штосьці язык недарэчнае плешча.
Чужая-ж кватэра і куплены пешчы.
І хочаш апошнія сьцэрці румянцы,
Часьцей і няпэўней схіляешся к шклянцы.
А памяць, зьнібеючай горачы поўна,
Заўважвае ўсенька халодна і пунктоўна,—
І рух мой найменшы, і кожнае слова,
І голас сяброўкі мае прыпадковай,
І гэту бяздушнасьць на згамтаных тварах,
І холад абоймаў разьлічана-скнарных,
І наша ганебнае ложка супроці,
Як скрыню грахоў, уздыхаўшых па цноце.
І сэрца заняла сьмяротнаю ранай,
І крыкнуў, крыкнуў у распачы п'янай:
— Паслухай! я слухаў аб дужым і мужным,
— Я чуў аб цьвярозым і думна-патужным,
— І песьні былі з незагубнай аднэю,
— Што песьняй ўладала і доляй маею.
— Паслухай! дык як-жа?.. Дык як-жа калішні...
Спыніла каротка:—Ты выпіў залішне!
— Пад чаркай—усе вы гэроі ды палкі!
— Падай мне, вунь там—цыгарэты й запалкі.

Васіль Каваль

Сьнег

(Апавяданьне)

Гарыць агонь.

Люблю сядзець уначы каля вогнішча, падкладаць у по-
лымя дровы ды слухаць іх трэск—мудрую, неразгаданую га-
ворку. Так сядзеў-бы, драмаў, слухаў...

Пад восень было так.

Першыя замаразкі на полі, халаднавата ў паветры. На
полі, на іржэўніку сярэбраная павучына. Пад раньне ападае
на зямлю белая шэрань і ўдала аздабляе яшчэ ня зусім апа-
лыя лісты на дрэвах, а вясковыя стрэхі зусім беліць. Толькі
пад поўдзень, як выблісьне залацістае сонца,—зямля стано-
віцца мокрай...

Думае нешта ноч перад восеньню.

Уначы галасы ціхія, з пагалоскам, быццам прыдушаныя,
разьбігаюцца на паверхні халоднай зямлі.

Бягуць і знікаюць, пакідаюць на дарозе думы.

От сядзелі мы так з Алісеем Сімчанком уначы супроць яго
хутара, ля рэчкі. Кідаецца сьвет ад вогнішча на яго бязвусы
жарсткаваты твар, гоніць нейкія думы і ўсьмешкі: не разгадаць
іх мне, а хацелася-б... Сагнуў у каленях ногі, абхапіў іх ру-
камі, кладзе бараду на калені ды глядзіць на свае мокрыя ногі...

Хутар яго блізка, нават чуваць, як брэша сабака, як за-
сьпяваў певень, як гавораць на хутарох людзкія галасы. Гры-
зуць двое яго коняй пажайцелую траву, храпяць ноздрамі.
У дальнім лесе шуміць, быццам ідзе буралом. Недзе чуваць:
ці то песня, ці то простая сугучнасьць зыкаў і галасоў.

І плывуць па зямлі зыкі—чыстыя, сьветлыя.

Заслухаўся я. Маўчыць і слухае Алісей Сімчанок.

Цяпер-бы пачуць слаўную дзявоцка-журботную песню,
што сьпяваюць у купальскую ноч, прыслухацца да яе, адчуць
музыку і рытм слоў!

На тым беразе рэчкі, за кустоўем, на няскошанай траве, раса, „як вір“. Ходзіць у зацішку нейкая белая жаночая цень. Прыглядаюся,—не магу разгледзець.

— Артамоніха,—кажа Алісей.

— Што яна робіць тут?

— Расу, мусіць, зьбірае—бач, якая раса! Гэта, брат, забабоны ўсё... Ведзьмаю сябе лічыць... Каб каровы больш малака давалі...

— І ёй вераць?

— Дзе там!.. Бабы некаторыя вераць, а другія проста рукамі махаюць. Яна-ж і варажбітка... Цёмната ў нас яшчэ. І калі яе хто зьнішчыць?!

Алісей Сімчанок доўга кажа мне пра бабскія забабоны, што яны ўжо з цягам часу знікаюць, і дадае моцна і абурана:

— Ду-ура!..

Дышыць чарнатою ноч, махае, як кажан, крыльлямі. У такія от вечары на небе шмат зорак, шмат у чалавечай галаве дум; павявае вецер ды калыша на мяжы поля быльнэг.

На твары Алісея Сімчанка выраз дзелавітасьці, гэта заўжды так бывае: ці гаворыць ён на вясковым сходзе аб новым жыцці, ці так выказвае свае думы. Вось за што ён цягне да сябе, і хочацца з ім задушэўна пагаварыць.

І ён гаворыць:

— Слаўная ноч! Люблю я такія ночы... Нядаўна так я быў у горадзе: хадайнічаў аб водпуску лесу сваім вяскоўцам... Зайшоў у гарадзкі тэатр (а даўно там ня быў). Ставіцца п'еса простая такая, з сялянскага жыцця... Сядзіш гэта—ажно дух забірае; мяняюцца карціны... віды прыгожыя... Гэроі там галоўны гіне за бацькаўшчыну... Мэта была яркая ў чалавека. Паглядзіш такую карціну, добра ад яе на душы робіцца, чыстым чалавек выходзіць...

Ён курыць махорку, заглядае мне ў твар, думае, разважна гаворыць:

— А ў нас, брат, яшчэ шмат у вёсцы такога, што сыціскае сэрца: п'янства гэта, бойкі... Ёсьць, праўда, новыя людзі, ды ці-ж вырвеш раптам хваробу з каранём?

Змаўкае. Потым яшчэ гаворыць:

— Я вось думаю часам: устрывожыць-бы душу чалавека, падняць яго на ногі ды сказаць: „Ты чалавек! А раз так—не рабі подласьці, жыві па праўдзе, дружна“...

Кажу я, што думаю:

— Гэта можна зрабіць...

Тады Алісей гаворыць мне самае патаемнае з сваіх дум з свайго жыцця; расчыняе новыя дзверы, паказвае прабітыя дарогі, на якіх можна знайсці добрае і прыгожае...

— Больш практыкі трэба!—гавару я...

Алісей Сімчанок куды больш за мяне ведае і жыццё і практыку,—таму й лёгка гаворыць яму аб гэтым, ня пужаецца, што скрывіць з дарогі...

З жыцця яго ведаю такое: жыў перш з бацькам, потым бацька памёр. І пашоў Алісей Сімчанок дабравольцам у Чырвоную армію; біўся з бандытамі, палякамі; ранены, і на левай руцэ ў яго няма двух пальцаў. Чорны, у парванай шынэлі прышоў у вёску, на бацькаўшчыну. Ведаю, што чалавек у жыцці ўсяго паспытаў. І ўсё гэта неяк пасвойму, шматгранна адбілася ў натуры; чалавек зразумеў такое, што другім простым мужычым розумам век не зразумець. Проста вышаў ён на вясковай сходцы, дзе мужыкі чуць ня біліся за падзел зямлі, стаў зразу за беднату і прамовіў:

— Новае даёш!.. Неча тут злыдні разводзіць. Даволі ўжо таго, што так у брудзе жылі... Рэвалюцыя, таварышы, ужо прайшла, а вы ў сваім куту і няпрыкмецілі яе...

Хацеў стварыць на вёсцы „рэвалюцыю“, ганьбіў мужыкоў, даводзіў адных да злосьці; біць яго збіраліся, ды ловак быў... Цяпер Алісей Сімчанок жыве сваёй гаспадаркаю, чытае кніжкі, газэты, і рояцца ў галаве думы, як пчолы ў вульлі...

Слухаю, як гаворыць блізкі мне чалавек, гляджу на поле: даўно патухлі агні на хутарох, стаяць стройна на шляху чуць відныя бярозкі. Проста к нам, к вогнішчу, хістаючыся, ідзе чалавек, моцна гаворыць сам з сабою.

— Хто гэта?—пытаю.

Алісей павольна ўглядаецца ў змрок начы.

— Пячнік тут адзін, п'яніца Харлан... Добры работнік, а ўсё да тла прапівае... Яшчэ да вайны ў горадзе жыў, баяк быў...

Їдзе да нас, босы, бяз шапкі, а ўначы холадна. Сарочка яго і порткі ўсе ў гліну выраблены, замызганы, твар зморшчаны і брудны...

— О, здаровы!—крычыць нам.—Їду я, дай, думаю, зайду пагрэцца... /

Да таго п'ян чалавек, што трымацца ня можа на нагах.

— Зайшоў... Гляджу—вы тут... Ла-адна, ядры яго калясо... Халаднавата нешта...

— Адкуль ідзеш!—пытаецца Алісей.

— А... так яго маць!.. Ад Цімоха Самсоненка... Кулак, каб на яго...

На два крокі нясе перагонам; словы такія брудныя, агідныя...

Гаворыць пра сваю крыўду:

— ... Сукін сын!.. Работаў два дні, склаў печ у новай хаце... Так і так, кажу, давай разьлічымся... Ну, выпілі... Давай, кажу, ядрона палкі, колькі належыць грошы...

— Ну, і што?..

— Не казаў-бы ты, кулацкая морда. Якія, кажа, грошы: усім за гарэлку працуеш, а з мяне грошы?! Раззлаваўся, абяцаў пеўня пусьціць пад хату. А ён згроб мяне за патыліцу ды давай латошыць... Так яго!..

— Ты ня лайся!—грозна папрасіў Алісей.

А п'яны Харлан сваё:

— Ну, і пакажу яму, доўга будзе помніць, ра-абая морда.

— Лажыся ты ды сьпі...

— Не, я ня лягу... Няможна...

Далёка быў чуцен яго крык.

— Я растрыбушу яго, спялю...

Мы сталі трымаць Харлана. Алісей навальваўся на яго сьпіну, рукі ламаў, аж трашчэлі косьці. Харлан выгібаўся, сапеў, валяўся па расе і брыкаўся нагамі.

—От чорт!—вылаяўся Алісей і ткнуў яго ў сьпіну.

Той паваліўся на сьпіну і дужа моцна вылаяўся на нас; потым узняўся на ногі і, хістаючыся, пабег на дарогу—босы, па колкаму іржэўніку...

— Я ўкакошу яго! У магілу заганю... Эх, тваю...

— От сьдэрва!—пакрыўдзіўся Алісей Сімчанок.

— Будзе буча там!—паказаў рукой усьлед за Харланам.

— А што ён зробіць?—пытаю...

— Ды што? Запаліць можа хату, вокны пабіць, а то на-
твoryць яшчэ якой брыдоты...

Пасьля мы доўга маўчалі.

Такое-ж было неба, такія-ж зоры, так-жа вясёла трашчэў
агонь...

— Да раньня далёка яшчэ...

Устрывожыў маўчанку Алісей, падсунуўся бліжэй к вог-
нішчу. Я бачу, што гаварыць хочацца чалавеку, расказаць
нешта. І я прашу...

— Ну, слухай—гаворыць.—Цяпер вось неба такое зорнае,
ноч цёмная, прыгожая, а я помню ў арміі, гады чатыры таму
назад, тады холадна было, марудна, а сьнег глыбокі, ня вы-
лезеш з яго, адну вынеш нагу, другая тоне... А марозы трас-
кучыя...

Калі наплывуць на чалавека ўспаміны—добра перажытыя,
перадуманія, тады, мусіць, чалавек цалкам аддаецца ім...

— Дык я раскажу „пра сьнег“...

Я ўжо не прасіў, а сам Алісей Сімчанок пачаў гаварыць
роўным голасам, працяжна, шукаючы глыбіні ў сваіх пачуўцях.

І ён мне раскажаў.

А я пасвойму ўявіў гэта...

Змораны ішоў наш атрад на спачын...

Перад гэтым былі моцныя баі.

Ой, як ярасна гудзелі беларускія пушчы!

Як сьвіталі кулі (помню я)!

Але затоеная радасьць была—вялікая, маўклівая і моцная
жыла радасьць у сэрцы... Кожны быў напоены духам барацьбы,
жаданьнем скончыць вялікую „поэму“ змаганьня.

Людзі складуць песьні пра гэтыя паходы.

Я знаю...

Сьнег і сьнег... Ня можна йсьці, ногі вязнуць...

Так прышлі мы ў ціхае мястэчка Цьвіковічы, разышліся
па хатах начаваць, каб назаўтра йсьці далей, ды скончыць не-
закончанае намі. Я з камісарам Зарубежным—бойкім, свойскім
хлопцам—застанавіўся ў шаўца Гіршы. Цэлы вечар стукаў той
за перагародкаю—шыў боты і жаліўся нам, што нарта няма

яму жыць, што вось сёння працуе ён, а заўтра прыдуць бандыты, абрабуюць, забяруць апошніяе дабро... Тут мы прачуліся, што ў бліжнім лесе банда; часта прыходзяць у мястэчка, б'юць людзей, катуюць нявінных жыдоў. І вялікая тады злосьць узяла нас. Як-жа так? „Мы вось галодныя, абарваныя, а тут бандыты шкодзяць будаваць нам...

Таварыш Зарубежны мне і гаворыць:

— Будзем вартаваць, трасца іх матары...

А ў мяне ў сэрцы злосьць кіпіць... Чуў я даўно пра банду і зьдзекі Шарупы. Паведамлілі аб гэтым чырвонаармейцаў думаем, заўтра пойдзем на паляваньне за бандытамі... З таварышам Зарубежным ляжым на падлозе ў хаце. У каморцы нешта шэпчацца Гірш з жонкай і дачкой Рывай, палохаюцца нечага, а мы ведаем, што ў канцы мястэчка стаіць вострая варта.

Раптам, адчыняюцца дзьверы і ўваходзяць трое мужыкоў— у лапцях, у сьвітках. Ускочылі мы з таварышам Зарубежным.

— Рукі ўверх!..

Грозна выставіліся на нас браўнінгі, цэляцца. Дагадаліся ў чым справа, мусіць ёсьць нехта з мястэчка свой ім, калі пераадзетыя прышлі. Вочы ў іх гараць, нечалавечая злоба ў людзей. „Што тут рабіць?“

Паднялі мы ўгору рукі, а на вуліцы цішыня, аніводнага зыку.

— Жывымі ня выйдзем,—думаю.

Гляджу на таварыша Зарубежнага: твар у яго зьмяніўся, стаў белым, і нязвычайная рашучасьць ва ўсім.

— Што ён хоча?..

А тры браўнінгі з пагрозай глядзяць.

Перад намі ня людзі—зьверы.

У адзін міг выхапіў Зарубежны з кішэні браўнінг (я думаў, што ён так зробіць, бо першы кідаўся ў атаку)—і раптам—стрэл; але ў гэты-ж час два настаўленых браўнінгі выстралілі. Хваціўся Зарубежны за грудзі, застагнаў і яшчэ раз выпаліў; адзін з трох бандытаў, як сноп, зваліўся. Тады і я ня вытрымаў—выскачў у акно, стрэліў два разы і, адстрэльваючыся, пабег па мястэчку. Узняўся перапалох, пачаліся стрэлы яшчэ.

А ў хаце рабавалі Гіршу, зьвязалі яго, згвалцілі дачку Рыву...

Сьнег такі чысты, мяккі, а ў мяне гарачая кроў п'якае на сьнег з прастрэленай рукі, так і стаіць у ваччу нешта белае-белае, як сьнег, мітужыцца...

На другі дзень нас трое чалавек з атраду пайшлі разьведаць, дзе знаходзяцца бандыты. Нам паказалі сяляне, што знаходзяцца ў пяці вярстах у вёсцы.

А ў вёсцы якраз вечарынка... Музыка і гармідар...

Наярвае гармошка, сьвет у вокнах. Некалькі п'яных бандытаў зацягваюць хрыплымі галасамі...

„На широких воротах,
на новой калитке
задавился коммунист
на суровой нитке...“

Ціскалі ў хаце на палу дзевак, рагаталі...

Паведамлі хутка атраду. Прыехаў атрад, застанавіўся маўкліва ў садку, за хатай, дзе спраўлялі бандыты вечарынку. Так мне шкода таварыша Зарубежнага.

„За што ён загінуў!“

Стаю ля дзвярэй хаты ды чакаю, падрыхтаваўшыся. Выходзіць адзін з хаты, спазнаў, што гэта адзін з тых траіх—моцны, нязграбны—бандыт Шарупа. Хістаючыся, ён вышаў і так жа зычна, п'яна крыкнуў:

— Рукі ўверх, сволач!

Не паспеў сказаць, як я выстраліў. Захістаўся бандыт Шарупа, выстраліў кверху. А тут падбеглі чырвонаармейцы кінуліся ў хату...

Ураньні на сьнягу ляжала абрузлае цела бандыта Шарупы; твар ад злосьці распыўся. Падвёў пад сябе рукі.

Шэрае раньне.

На ўсходзе паказаўся водблеск сонца. Зашумеў ціха лес, голасна запелі нейкія птушкі. На хутарох пачалі прачынацца людзі, заірзалі коні, выведзеныя на папас.

Сон сьціскаў вочы. Алісей Сімчанок скончыў сваё апавяданьне, маўчыць...

Людзі загаварылі.

— Алісе-эй, хадзі дахаты!

Гэта з хутара крычыць Алісеева жонка.

Я далей разьвіваю апавяданьне, толькі што расказанае.
Уяўляю сабе Алісея Сімчанка, як чалавека і тыпа.

З хутара прышла Алісеева жонка—маладая жанчына
маленькім дзіцём на руках. Расказала нам, што пячнік Харла
хацеў падпаліць Цімоха Самсоненка, ды яго элавілі і цяпер ля
жыць зьвязаным. Пра гэта ўжо даведаліся людзі...

Я ў думах супроцьстаўляю двух людзей.

А жыццё—шырока, мала разьвязана, не абхопіш яго
абыймам.

Так шырока і глыбока, як вір.

17-III-27 г. Менск.

Кляшторны

* * *

Зноў вясна...

Зноў купаюцца далі ў разьлівах,

Зноў так чыста блакітная гладзь.

І так хочацца ў думках маўклівых

Залатыя палі цалаваць.

Зноў так радасна шэпчуць дубровы,

Зноў гамоніць аб нечым быльнёг.

Надрываецца плачам карова

Па прывольлі ў шырокіх палёх...

Цэлы дзень сьнегавыя праталкі

Цэдзяць мутныя пырскі з гары.

На страсе агалцелыя галкі

Ня сыціхаюць да позьняй пары.

Толькі вечар датлее за хатай,

Толькі змрокі прылягуць к вакну,

За ваколічнай пражай дзяўчаты

Дзіўным сьпевам гукаюць вясну...

Эх вясна!..

Нат' нявернаму хочацца верыць,

Нат' нялюбае стала мілей...

Зноў палае бунтарскае сэрца

Ў бязьмежжы юнацкіх надзей.

За ваколіцай кружацца галкі,

Навяваюць салодкія сны...

Цэлы дзень сьнегавыя праталкі

Цэдзяць мутныя пырскі вясны.

Уладзімер Хадыка

* * *

Штандар чырвоны, штандар чырвоны—
Вяночак хатак ў агні зары.
На гонях росных травы зялёнай
Ў прыполік новы ты набяры.

Ты мне казалася—па кветкі зьбегай,
Ты мне казалася—цвітуць лугі...
Шукаў я кветак, шукаў пад сьнегам,
І ў сэрцы многа было тугі.

А зараз травень, вясёлы травень!
Усюды зелень, усюды рань—
І ты ня хочаш ў дзявочай славе
Мінулых сьцежак прайсьці дэсань...

Брыдзеш са мною, брыдзеш к дуброве,
К балоту пройдзем—там асака...
Прыпол нажні ты, ня мне—карове,
Табе карова дасьць малака...

На журавіну на залатую
Скаціўся буйнай сьлязы крышталь.
Краіну волі і я вартую,
Люблю паходы і кудры-сталё.

Паклон з дарогі, паклон з далёкай—
Чужым і блізім!—паклон, паклон...
Ад маладзіцы зеленавокай
Іду ў прывабны, іду ў палон.

Вясны і сонца я ня трымаю,
Вясну і сонца аддам сялу...
Мая дзяўчынка, мая любая,
Мяне, салдата, ты не цалуй.

Алесь Звонак

* * *

Нешта ёсьць такое ў гэтым сьвеце,
Нешта ёсьць такое у жыцьці—
Адцвітаць ня хочацца у цьвеце,
У адцвітаньні хочацца цвісьці...

Ад таго ня вянуць ў шчасьці губы,
Не бялее сноп густых валос...
Рад ўсяму, нібы спатканьню з любай,
Рад ўсяму, жыве што і жыло...

Мы умеем жыць зусім іначай,
Мы іначай можам паміраць...
Толькі шкода—хутка так праскача
Залатая шчасная пара...

Нешта ёсьць такое ў маладосьці—
Неразгаднасьць ўспыхваючых сіл...
Вось і шкода—пройдзе шчасьце госьцем
І патоне ў змрокавую сіль...

Вось і шкода, што завянуць губы,
Што і кроў пакіне палымнец...
Сёньня-ж рад ўсяму, бы слову любай,
Сёньня ў вочах іскаркі агней...

Вось і носіш галаву высока,
Вось і кожны крок—куды стальной...
Ой, юнацтва,—шумнакрылы сокал,—
Пачакай... чакай мяне!..

Ах, чаму ня вечна рукі ў сіле?
Адцвісьці чаму павінна ўсё?
Небасхіл жыцьцёвы гэтка сіні,
І такое гожае жыцьцё...

Ад таго—шумець, крычаць, скандаліць
Ані капелькі ня сорама мне...
Гэткі век—жыцьцё куюцца стальлю
І гарыць мільлёнамі агней...

Гэткі час—разгар кіпучай працы,
Віхры радасьцяў, жаданьняў і надзей...
Вось і рад, калі пачне ўздымацца
Ў агняцьвеце кожны новы дзень...

Ёсьць такое шчасьце ў гэтым сьвеце,
Ёсьць такая радасьць у жыцьці...
Адцвітаць ня хочацца у цьвеце,
Ў адцвітаньні хочацца цвісьці...

3-III—27 г. Менск.

А. Траецкі

Туманныя ночы.

I

Туман... Туман...

Густы, вільготны асядае на зямлю—поўзае, імжыць даж-
джом.

Сьвецяцца ліхтары ў тумане—расплываюцца, гінучь, пра-
падаюць з вачэй.

І вуліца, як чорная труна, ляжыць наўсьцяж: хлюпатлі-
вая, гразкая.

У адным з глухіх куткоў гэтае труны бабулькаю плача
сьлязьлівая, старэнькая хатка.

Акянiцы ў хатцы зачынены і толькі два ці тры прамень-
чыкі пужліва пабліскаюць скрозь вузенькую шчыліну, загля-
даюць у туманную зяўру ночы і тут-жа гінучь, праглыну-
тыя ёю.

А паўз хатку ціха, нібы крадучыся, снуецца ўкосікі чор-
ная чалавечая фігура. Ходзіць, як-бы раздумляючы штось надта
цікавае—памаленьку, ледзь-ледзь кратаецца.

Скрозь вільгаць, скрозь туман яна паказваецца калма-
таю, неафармаванаю, і нельга распазнаць добра—ці жанчына ці
мужчына.

Ходзіць, варушыцца, хлюпае мокрымі нагамі, як цень пад-
плывае к вакну, загароджвае ад вуліцы, прыпадае вокам к шчы-
ліне і потым глуха барабаніць пальцамі па акянiцы.

Гукі атрымоўваюцца частыя, адрывістыя:

Бр-р-р... бр-р-р... бр-р-р...

Злучаюцца з агульнымі ўсхліпамі плаксiвае ночы і тут-жа
прападаюць.

Фігура зноў пачынае хадзіць.

Плача ноч... Плача старэнькая хатка.

А ў хатцы нехта пакашлівае, варушыцца і праз вузень-
кую шчыліну, разам з пучком сьвету, даносіцца на вуліцу адна-

...Дун-дун-дун-дун... Оё-ё-ё-ё-ё-ёй...—як чмялём гудзіць бяз конца і пачатку.

...Бр-р-р... бр-р-р... бр-р-р...—гарохам сыплецца ў вакяніцу знадворку.

...Ям-дунь-дунь-дунь... Ям-дунь-дунь...—весела падхопвае знутры.

Фігура адыходзіць крышку ў бок і цішком прытойваецца за вуглом хаткі.

Вуліца маўчыць і прыслухоўваецца.

Плача і ўсхліпвае ноч.

Потым чуваць, як пявуча скрыгаюць недзе ў глыбіні двара якіясь-та вароты альбо дзверы, і ноч пужліва сьцінаецца ад гэтага прарэзьліва-дзікага скругату, як часьдзенька шлёпаюць па гразі нечыя ногі, як дзвэнкаюць шаршава па блясе каплі вады. І ўсё, як-бы прыварожанае, чагосьці жджэ, чагосьці чакае...

Зашкрабала, зашуршэла па зямлі калітка, і на вуліцу выплыла нешта падобнае на вузлаваты чорны клубок. Пачмыхаў патаптаўся на адным месцы...

— Хе-хе-хе жартуеце...

Сьмяяўся сіпла, піскліва і праворна хлюпаеў паўз хату за вугал. Праз пучок сьвету ля вакяніцы мільгануліся: рыжашчацінка, кірпаты нос і падпухлыя з яркімі аганькамі вочы.

— Я вас нюхам чую... хе-хе-хе... напархуміліся трохка! Гэта ня наш брат, кажаце, што дзёгцём прапахне за век... хе-хе-хе, цягаючы зубамі шкураты... „Матылёчак“, любіце салодзенькае... хе-хе... Сам нанюхаецца і нас трохкі пачастуе.

— Сёння ня менш трох...—хрыпла, нібы з паракнявае калоды, вырвалася ў паветра.

Ноч як-бы сьцёпанула крыльямі і на момант сьціхла.

Каплі адна за адной адрывіста дзвэнкалі ў бляху.

— Вы... вы, знаеце, так вельмі моцна ня гэтае,—шаптаў зусім зьнізіўшы голас,—я то нічога, але нашто каб бурчэла назола... сора, знаеце, павінна-б капырнуць...—апошнія дадаў глухім шопатам і яшчэ хацеў нешта сказаць, але суняўся. Ён выразна пачуў, як словы гэтыя закапашыліся недзе пад сэрцам, засмактала, зашчымила ў душы. „Гэта-ж ён, Міхалка, радчужой сьмесці“ сама сабою вырвалася з гутаркі.

го чалавека, хто самым блізкім зьяўляўся ў яго жыцці, хто век адзяваў, абшываў, глядзеў, як роднага, з кім знаў каханьне, цёплыя тагды, дарагія сэрцу ласкі... а цяпер. Э-эх... Цьфу!

Плюнуў у цемру ў грязь, каб запужаць непатрэбныя думкі.

— Хе-хе, дык тры рублі кажаце. Оё-ёй, куды вы і грошы дзеяце—за адзін разок да тры рублікі. Трошкі дорага... па 50 капеечак зарабляем у суткі...

— А гэтае любіш...

І нізкая фігура Міхалкі ачуцілася недзе пад сьвіткаю ў супакойлівай цяплыні. Заёрзаўся, затасаваў рукамі намацаваючы мяккае цела. А яно ўсё шчыльней і шчыльней налягала на грудзі, на живот, прыціскала к вільготнай сьцяне.

— Дасі тры—а?—сярдзіта хрыпаў уласны голас.

І як не падацца, як устрымаць самога сябе, з чым выйці супроць гэтага голасу. Няма нічога ў Міхалкі, ён разьбіты, ён звязаны і дзе яму, невялічкаму чалавеку, спрацацца з такім прагавітым абурэньнем стыхіі. Куды яму. Лепей не пачынаць.

— Хе-хе-хе... дам, дзіво што... толькі ў пуньку, любачка...

— Давай грошы і валі...

— Вы ўсё з мяне сьмеяцеся... я, ведаеце, малы...

— Малы... вядзі ў кватэру—якога-ж чорта капошысься...

— Так, любачка, у пуньку на сьвежую саломку...

І дзьве пары ног хутка пачвякалі ў глыбіню двара, як у брудную, мутную яму. Потым усё заціхла. Толькі чорная туманная ноч бесьперастаньня ліла свае халодныя сьлёзы. Ліла мусіць дзеля таго, каб змыць, каб зьнесьці верхаводкаю ўсё тое, што прыліпла, прыкарэла за зіму да зямлі, увесь бруд, усю нечысьць прыроды. Ліла, каб вясною ўзрасьціць прыгожыя кветкі, узбудзіць, раскатураць маладое здаровае жыццё.

Плакала ноч.

Плакалі старэнькія хаткі.

І чорная вуліца труною лажылася ўдаль.

II

Прачнуўся Міхалка яшчэ зараньня, але ўставаць не хацелася. Паварочаўся, пашкрабаў рыжае шчаціньне на сківіцы, пакалупаўся чорнымі кіпцямі ў барадзе, фыркнуў задзірыстым носам і чудзь-чудзь пракрыў адно вока. Другое жмывалася і не

Каля яго ложку, насупроць, стаяў шавецкі варштацік, явярблюд наўючаны ўсялякім начыньнем; былі тут: капылы, малаткі, шархублік, глянсачка, рэдалэ, каробачкі, пачкі з драўнянымі цвічкамі і шмат размаітае дробязі. Усё валялася неяк без парадку, бяз толку. Ня лепей было і доле, каля варштату апоркі, халявы, чаравікі, боты—усё тут чабянілася адно на адно, нібы людзі ў часе патопу, чабянілася і, здаецца, крычала аб дапамозе.

—Піць, піць, піць... Жра-аць...—разяўляўся зубасты пантопель з-пад самага споду,—жра-а-а-ць.. падцягваў каля яго такі-ж самы другі.

І быццам пагрозаю быў для Міхалкі гэты агідны крык. Міхалка чуў і разумеў яго; разумеў, як разумее маці плач і скаргі свайго роднага дзяцёнка. І ад гэтага, што разумеў, пачалі блудзіць у галаве цяжкія, як сон, думкі. Блудзілі недзе далёка, надсвядома, агортвалі туманам душу.

„Гэта-ж трэба Міхалку ўставаць і брацца за работу“.

А пантопель зноў разяваецца на ўсю хату, як-бы просіць: „мяне, мяне першага, пачні“. І гэты крык яго пабівае ўсе другія, як чарвяком праточваецца ў Міхалкавы грудзі і недзе шалпоча, шалпоча пад сэрцам.

— Ха-а-ў...—пазяхае Міхалка, нібы дражнячы пантопля.

А думкі зноў плывуць, зноў цягнуцца некуды, як за вакном сівалапы, гультайскі туман:

„Гэта-ж Арынін, мусіць, пантопель,—варушыцца ў галаве Міхалкі,—так, яе... і мо' праз месяц ён тут ужо ляжыць. Ляжыць і вышчэрваецца на Міхалку.—Хе-хе-хе,—сьмяецца сам сабе ўнутры Міхалка—бач як выскаліўся—ні то рагоча, ні то злуе... хе-хе... зусім сьмешна пантоплі злуюць... здыхлявае жонкі пантоплі... Цьфу...—злосьць падхоплівае і Міхалку—ох, пырне-ж ён іх скоро, пырне...“

Варочаецца, заскальвае вока і сярдзіта шкрабе сківіду. „Але не, мабыць, трэба зварганіць... няма-ж другога і абутку апроч іх“...

І тут ужо бяз слоў—туманымі вобразамі дамалёўваюцца апошнія думкі: уяўляецца хворая жонка: сухая, чорная, сагнуўшыся паўзе на двор. Адною рукаю сабака на поўзе, а другою...

і трымае ў жмені, каб не звалілася, а другую працягвае к сьцяне і трымаецца, каб самой не паваліцца. Сама няжгрэдная, худая, усё на ёй вісіць, як на калу, і вось-вось, здаецца, рассыплюцца косьці калі ідзе. Крэкча, вохае, войкае і на дзевяным, як зямля пацямнелым твары, затойвае нешта глыбокае, балючае. А ногі ў адных панчохах і пяты прадраліся; калі ідзе, мільгаюць—белыя, касьцяныя. Цьфу...—злуе Міхалка і пераварочваецца на другі бок.

— Уста-а-ва-а-й... чаго ляжы-ы-ш... ці хіба не пара-а-а...

Ад печы, з кутка, з лахманоў, як з таго сьвету, даносіцца прарэзьлівы півучы голас.

— Узе ўзбурцалася кіла,—кідае піскліва, шапяляючы і пачэсваючы сківіцу, грабецца з ложку. Ходзіць па хаце маленькі, таўсматы, з пляшываю рыжаю галавою. Ногі калашматыя, кароценькія і сам увесь, як гаршчок. Ходзіць, перакідаецца гусём, пачэсвае сківіцу, пачэсвае шырокі зад.

Няхай-бы ты нала-а-дзіў ма-а-е...

— Цьфу, цьфу, цьфу...—як мячык падскаквае на хаце, падбігае да варштату і тасуе, тасуе нагамі кучу стар'я.

... Ж-р-а-а-а-ць... як жабаю разяваецца зубасты пантопель, нібы хочучы праглынуць Міхалку. Міхалка топча яго абцасам, запіхае пад самы спод, затыкае пражорлівае горла другім стар'ём і злосны садзіцца каля варштату.

— Хе-хе-хе... пляваць яму на ўсё, ён ведае сваю работу...

Пастукае дружна малаточак. А ў душы і за вакном поўзаюць шэрыя туманы. Гнятуць, прыдушваюць нешта, каб не варушылася, каб не тачыла злосным шашалюком.

Туманы плывуць і плывуць... і старэнькая хатка плача сьлязьліваю бабулькаю.

III

Дзень быў цёмны, плаксівы, як і ноч. І вуліца гэтак сама наўсцяж лажылася труною. Хлюпцела, пералівалася з канайкі ў канайку брудная верхаводка. На вуліцы і ў дварох засталіся толькі чорныя, прыкрытыя гноем лядышы. Сагнуўшыся, плюхалі па тратуарах людзі, якія ішлі ў...

Арына сяк-так вышкрабала на ганак. Холадна. Вільгаць прабірала, крышыла сухія косьці, але хацелася пастаяць на двары, бо ведала, што ўсё роўна ўжо адно наперадзе.

„От трэба прывыкаць, на век-жа зьбіраюся туды“.

„Туды“ разумелася, як у холад, у вільгаць, пад лёд.

І гучэла яно так проста, так звычайна, як і кожнае другое слова.

— Цётка,—выскачыў з-за вугла суседні хлапчук.

Здрыганула ўсім целам—інстынктыўна адчулася нешта нядобрае.

— Цётка, к вашаму дзядзьку нейкая ходзіць. Я ўчора бачыў, і саломы намасьцілі ў пуньку, каб мякчэй было.

— Гап-ч-хі-і-й—чхнуў на ўсю хату Міхалка.

Хлапчук пужліва кінуў вачыма на дзьверы і вёртка пашибаваў у калітку.

Як чорная цень, стаяла на ганку. Дрыжэлі рукі, дрыжэлі ногі, пужліваю мышкаю калаціўся ў сярэдзіне дух. І ўсё, што было яшчэ жывога ў Арыны, усё прасіла бязупыннага руху, барацьбы, змаганьня за свае правы на жыцьцё, на існаваньне. Сашчапіла зубы, быццам хочучы сутрымаць, ня выпусьціць з сябе тое апошняе, што так проста, хвіліну таму назад, гучэла ў слове „туды“. „Туды“... Не, Арына яшчэ „тут“, яна яшчэ жыве-е... жыве-е...

І босыя пяткі цераз сілу часьценька замільгалі па двары, па брудных чорных лядышох.

Ішла перагнуўшыся ўдвое і абедзьвюма рукамі трымалася за спадніцу І здавалася, што гэта не чалавек ідзе, ня тое, у чым бурліць і пераліваецца жыцьцё, а гэта толькі чорная цень аднекуль зьявілася і бясшумна імчыць да пуні.

Падышла, азірнулася на хату і ціхутка прачыніла дзьверы.

Пазнала: „дык гэта ён за тыя грошы, што хавала на хваробу... Э-эх... адамсьціць Арына... Яшчэ зубы ў яе ёсьць, яшчэ ляскаюць на сухіх сківіцах—перагрызе, пераесть горла ябедніку, крывапіўцу...

Дрыжыць Арына ўсім целам і, як цень, грабецца да хаты.

Хістаецца ў бакі сухая постаць, трасецца ў постаці дух.

„І можа ўсё роўна Арыне. Што ёй да Міхалкі. Ёй даўно ўжо пара „туды“... Э-эх, адамсьціць... яшчэ не закапаў, а ўжо... э-эх“...

Пляцецца Арына, трымаючыся за сьцяну, у свой куток. Нясе ў сабе грозную думку. Але ня грозная паказваецца яе чорная, як цень, худая высокая фігура. Дыша ад яе не пагрозаю, а чымся другім. І ад гэтага Міхалку ня хочацца глядзець у той бок, дзе шкрабае па сьцяне сухая рука, дзе шлёпаюць шаршава панчохі, дзе бясьсільле, мізэрнасьць, цень. І ня любіць Міхалка адчуваць сябе здаравейшым, адчуваць, што ад яго нехта залежыць, што ён можа растаптаць, раздушыць, напляваць у чужую душу. І ўсё бяз жаднага супраціўленьня, бяз бойкі, бяз крыві. Пляваць і цьвёрда ведаць, што назад табе ня плюнуць. Э-эх якая агіда для Міхалкі, якая атрута. Хоць-бы-ж сказала сьдэрва што наперакі. Змоўкла сёння нешта, як зарвала. Охкае... Грабецца ў пасьцель і ні слова, ні-ні. Э-эх... А хочацца Міхалку, страх, як хочацца злаваць, выказваць у словах тое, што, як клубок, згнязьдзілася ў грудзях, сядзіць, карціць, пераядае Міхалкава сэрца. І выходзіць, што Міхалка мае права зрабіць што хоча, што ўсё толькі залежыць ад яго сумленьня, ад яго душы. І няўжо гэта так. Міхалка здаравейшы, Міхалка аматар.

— Э-эх, чорт!—задае са злосьці ў абцас малатком. Каб разам з цьвіком пазаганяць туды ўсё лішняе, непатрэбнае Міхалку.

IV

Надышоў вечар. Туман згусьцеў, пацямнеў і, як любы каханак, ашчаперыў старэнькую хатку. Чорная вуліца ўсхліпвала, сьлязілася і ляжала наўсьцяж, як труна.

... Бр-р-р... бр-р-р... бр-р-р... пасыпалася ў акяніцу.

Міхалка заёрзаў каля варштату. Зашамацеў, забразгацеў начыньнямі. Выкаціўся на хату—маленькі, таўсматы, з кароценькімі крывымі нагамі. Бегаў з кутка ў куток, перакідаўся з нагі на нагу, як гусь. І пад рыжаю шэрсцю вусоў хаваў ні то вясёлую, ні то кіслую ўхмылку. Шкроб у абэруч сківіды і чмыхаў задзірастаю кірпаю.

Трэба дастаць яму грошай у жончынай скрыні, а тут акурат блізка яна ля яе пасьцелі стаіць.

Шкрабе сківіцу, шкрабе таўсматы зад і, як кацёлка, куляецца на хаце.

А двое іскрыстых вачэй прагна сочаць за ім, сочаць з цёмнага кутка, з глыбіні далёкага і блізкага праслу. А-а-а...

яшчэ на „гэты“ бок яго, яны яшчэ не адышлі „туды“. У іх яшчэ гарыць і паланее агонь узбурэння, іскра протэсту.

Бегае Міхалка...

Бегаюць за ім услед вочы.

І цёмныя цені бясшумна разьбягаюцца па куткох.

...Бр-р-р... бр-р-р... бр-р-р...—як гарохам сыплецца ў акеніцу.

Міхалка падкрадваецца к ложку, заглядае ў твар жонкі. Вочы заплюшчваюцца і выходзіць, што як-бы сьпіць.

— Сьпіць,—шэпча ў кароткія вусы Міхалка і ўпярэкуль бяжыць да скрыні. Там капошыцца, ёрзае, перакідае нейкія лахманы.

Вочы сьвецяцца, паланеюць, і чорная галава чужь-чужь прыпаднямаецца з падушкі.

... Бр-р-р... бр-р-р...—барабаніць у акяніцу.

Д-р-р-р...—ляскаць на худых сківіцах зубы.

А Міхалка ня знойдзе грошай, хапае аднаго лахмана, вытрасае другога—няма. О то-ж тут ляжалі—няма...

... Г-ха-а-т...—як гадзюкаю шыпіць ззаду Міхалкі.

Адскоквае ў бок скрыні.

Чорная постаць сунецца на яго. Вочы лупастыя, страшныя пранізваюць навілет Міхалку.

... Д-р-р-р...—ляскаць на худых сківіцах зубы.

І рукі доўгія, сухія, як граблі, працягваюцца ўперад.

І вось-вось рухне гэтая веліч на яго.

— Адстань!..—крычыць Міхалка і хапае з кучы разяўленага пантопля.—Адстань, кажу.

Фігура на вачох выпрамляецца, расьце ў высь і ад гэтага яшчэ худзей і танчэй робіцца. Трасуцца працягнутыя ўперад рукі, хістаецца ўся чорная постаць, хістаецца на ўсю сьцяну аграмэздная цень яе.

— Адстань!..—крычыць Міхалка і адступае за варштат.

— Г-х-а-а-д...—хрыпла шыпіць скрозь зубы і, як падгніўшы слуп, з грукатам рушыцца на падлогу.

І толькі бачыў Міхалка, як у апошні раз кальнулі яго вочы, так кальнулі, што аж пад сэрцам штось закарцела.

А пад поўнач сядзеў адзін, запаліўшы каля яе свечку.
Ляжала да верху тварам і нос неяк завастрыўся, пачарнеў, а
зубы вышчэрваліся белыя, як сьнег.

І ўяўлялася Міхалку, што вось ён-жа нешта такое недзе
бачыў, акурат-жа з такімі вась вышчаранымі зубамі. І выплы-
валі тады перад вачыма жончыны пантоплі, вышчараныя, зу-
бастыя, ні то сьмяюцца, ні то злуюцца на яго, на Міхалку.
Злуюць пантоплі, злуюць зубы, злосна перашоптываюцца па-
між сабою пужлівыя цені. Бясшумна перабягаюць па столі, па
сьценах, па цёмных кутках пакоя.

А за вакном:

Плача і ўсхліпвае сьлязьлівая ноч.

Плача старэнькая хатка.

І ўсюды туман... туман... туман...

Янка Бобрык

С о с н ы

Ой, ня плачце, струны, зашуміце сосны,
Ля ракі шумлівай ды у вечар росны—
Зашуміце сосны!

Зашуміце сосны, зашуміце рана
Ласкаю абвейце майго сэрца раны—
Зашуміце рана.

Зашуміце рана, рана параненьку
Ды не навявайце долі мне ліхенькай—
Рана параненьку...

Рана параненьку, калі зоры гаснуць,
Прытулю на ростань, як дзяўчыну красну—
Калі зоры гаснуць...

Калі зоры гаснуць і цвіце сьвітання,—
Хіба-ж вас забуду, вашае вітаньне—
Ў сінее сьвітання...

Ў сінее сьвітання каля хатак ветлых
Расцалую вас я—не дазволю ветрам—
Каля хатак ветлых.

Ізраїль Плаўнік

Іду шукаць яе...

Крывёю капае заход на сьнег,—
Сівыя далі ружавеюць..
Іду шукаць яе... Знайду ці не,—
А не загіну у завеях!..
Зіма сьняжынкамі кладзецца на лугі,
Пляце узорами сьляды ваўчыныя..
На сэрцы крохкім сьнегам—кропелькі тугі:
Яе навеяла дзяўчына.

*
* * *

Пагуркі мармуру, як ружы, мігацяць:
Заход пурпурам абвівае.
Шукаю любую—таварыша жыцьця:
Яна ідзе... Але ня тая.
Ня тая, што у сэрцы гадаваў,
Якой сьвяціліся вясёлкі-мары..
Міжвольна хіліцца да долу галава..
Замнога ў сэрцы пачуцьця і жару.

* * *
* * *

Крывёю капае заход на сьнег,—
Сівыя далі ружавеюць..
Іду шукаць яе... знайду ці не,—
А не загіну у завеях!..

М. Быкавец

Літаратурныя арганізацыі на Украіне

Зацікаўленасць да літаратурнага жыцця, а гэтак сама і да самой літаратуры ў сучасны момант досыць значная. Літаратураю пачынаюць цікавіцца ўсё большыя і большыя колы, і ў першую чаргу, моладзь нашых вышэйшых навучальных устаноў. Гэта—далкам прыроднае з'явішча, і зразумела, бо з розных відаў слова літаратура з'яўляецца найконкрэтнейшай і найвысшай галінай мастацтва. Слова—найбольш зручны матэрыял для мастацтва, а асабліва найбольш пакорлівы для людзкой волі і замыслу.

Кастрычнікаўская перамога 1917 г. адчыніла вялічэзныя перспектывы перад літаратураю раней прыгнечаных нацый Расіі, і здавалася,—што з самага 1917 г. павінна была красаваць і украінская літаратура; аднак, 1917 і 1918 г.г. амаль што нічога не далі ў гэтых адносінах. Письменьнікі гэтых гадоў ня ведалі да чаго прыкласці свае здольнасці і ўменні. Рэвалюцыя пазбавіла Украіну ад нацыянальнага ўціску і гэтым самым вырвала грунт з-пад ног тых пісьменьнікаў, якія ўсе свае творы напаўнялі сумам і скаргамі на гэтую нацыянальную няволю. Іншых-жа мотываў—мотываў новай творчай працы, новай барацьбы за замацаваньне здабыткаў рэвалюцыі гэтыя пісьменьнікі не змаглі адчуць і перадаць. У той час моўчкі сядзеў В. Самойленка (аўтар багатай лірычнай і сатырычнай поэзій—зборн. „Украіні“,—памёр у Кіеве ў 1925 г., з'яўнуўшыся з эміграцыі), сьпяваў пра салаўёў О. Олесь, бубнеў Г. Чупрынка, які загінуў у барацьбе з чырвонымі ў 1919 г., маўчала дзіцячая пісьменьніца і рэдактар дзіцячых часопісцяў Ол. Пчылка, пісала патрыятычныя п'есы Старыцка-Чэрняхівска, „дырэктарстваваў“ В. Віннічэнка, стаўшы з добрага пісьменьніка няўдалым політыкам і г. д.

У гэтыя гады новыя пісьменьнікі з народных мас яшчэ не з'явіліся. Работніцкая маса была з большага русіфікава-

ная, вёска праводзіла пасыўную ролю, марыла аб зямлі і недарабаваных маёнтках, украінская буржуазія ўсе свае надзеі паклала на украінскую самастойнасьць і ў ёй жадала бачыць свой выратунак. Пэрыод Украінскай Цэнтральнай Рады нічога ня даў украінскай літаратуры, бо як і сама ўлада, так і кіраўнічыя цэнтры яе былі далёка ад масы. Гэтак сама і ў наступныя гады мы мала знаходзім праяў новай літаратуры. На гэтай арэне ў большасьці старыя імёны, а новыя, моладзь, яшчэ слабыя, альбо ня маюць з-за вайсковых фронтаў часу на пісьменьніцтва. Пэрыод 1919—21 г. г. гэта той пэрыод, калі „грымелі гарматы і муза маўчала“. Праўда, у 1920 г. пачынае выходзіць часопісь „Шляхи Мистецтва“, здолеўшая аб'яднаць частку старых, а галоўным чынам маладых пісьменьнікаў. Там сустракаем імёны: Чумака, Міхайлічэнкі, Элана-Блакiтнага, Сосюру, Хвylёвага, В. Паляшчука, Майскага, Галоўку, Сэнчэнку, Панова, Мамантава, Карака, Кацюбу, Тычыну і г. д.

З гэтага часу прыкмячаецца цясьнейшае і актыўнейшае згуртаваньне пісьменьнікаў, мобілізацыя новых, „амалажваньне“ старых. У пачатку 1922 г. афармляецца суполка сялянскіх пісьменьнікаў—„Плуг“, якая пад кіраўніцтвам С. Піліпенкі ўсё больш і больш расьце, пашырае свой уплыў, закладае філіі, зьвязваецца з вёскай праз літаратурныя гурткі, сялянскую прэсу, невялічкія кніжкі, дае вялікую колькасьць апавяданьняў і працуе над „пераліцаваньнем“ старых п'ес для сялянскага тэатру.

У Плуг ідзе моладзь і тая частка абуджаных сялянскіх пісьменьнікаў з моладзі, якія моцна сталі на пляцформу Кастрычніка. Плуг дэкларуе свае ідэалёгічныя і мастацкія погляды ў альманаху № 1 (1924 г.), дзе быў зьмешчаны статут арганізацыі, пляцформа і сьпіс сяброў.

Праз год (у пачатку 1923 г.) закладаецца аб'яднаньне пролетарскіх пісьменьнікаў—„Гарт“, пад кіраўніцтвам В. Блакiтнага (Элана), да аб'яднаньня далучаюцца досыць вандруючыя пісьменьнікі (Югансэн, Палішчук, Сосюра), а гэтак сама і літаратурная моладзь (Дняпроўскі, Любчэнка, Досьвітны, Доланга), а з працягам часу уступаюць у Гарт і „старыя“ плужане—Сэнчэнка, Каніленка, Каляда, Божка.

Гарт паступова пашырае свой уплыў—

яднання, пачынае выступаць на заводах, у клюбах, сябры аб'яднання выяжджаюць у рабочыя раёны, закладаюцца філіі ў Донбасе, на Украіне, у Канадзе і Нью-Ёрку (Амэрыка).

II

Мы-б ня поўна асьвятлілі літаратурную гісторыю Украіны, калі-б не адзначылі некалькі слоў аб тых пісьменьніках, якія на працягу 1920—23 г. г. апынуліся і за Плугам, і за Гартам. А гэтых было ня мала. Найбольш даваў пра сябе чужь Аспанфут, альбо пазьней Комункульт—арганізацыя украінскіх футурыстых на чале з сваім „каралём“ М. Сэмэнка. Хаця-ж у арганізацыі і былі асобныя сябры з не абы-якім напрамкам, аднак, рэшта, акрамя дзікіх выгукаў і комэдыйнай пісаніны, у большасьці цалкам не зразумелай, ня тое што чытачу, а і самому аўтару, гэты Аспанфут нічога ня даў і ў пачатку 1925 г. зьліўся з Гартам пасьяля доўгіх спрэчак і адпору М. Сэмэнкі. У Гарт увайшлі з Аспанфуту: Юл. Шпол (М. Яловы), Ал. Сьлісарэнка, Бажан, Шкуруній, Яноўскі. Ня здрадзіў сваім поглядам толькі М. Сэмэнка, які ня ўступіў да гэтых часоў ані ў адну з літаратурных арганізацый.

Казаць пра якую-небудзь мастацкую вартасьць гэтых анархістых ад літаратуры—ня прыходзіцца, бо і самі дзеячы Аспанфуту ўвесь час выступалі супроць мастацтва, прадчувалі яго мэтазгоднасьць, крычалі, што яно памёрла для пролетарыяту. Гэтым яны паказалі ўсяго толькі сваю ідэалёгічную сувязь з старою буржуазнаю культураю. Погляды Аспанфутаў яскрава выяўлены ў 2-х зборніках: „Семафор у майбутнэ“ („Семафор у будучыню“) і „Катафалк мистецтва“ („Катафалка мастацтва“).

Акрамя таго, у Кіеве адзін час (1924-25 г.) стала сябе больш выяўляць літгрупа „Жовтень“ (Кастрычнік) (В. Ярашэнка і Я. Саўчэнка—яе павадыры), але нічога станоўчага з гэтага ня вышла. Таксама нічога ня вышла з харкаўскай літгрупы „Молат“, якая стварылася была з мэтай аб'яднаць маладых пролетарскіх пісьменьнікаў, павесьці масавую літпрацу ў рабочых асяродках, клюбах і г. д.

Буржуазныя пісьменьнікі, ці такія, што хісталіся і досыць часта хістаюцца (клічам іх „нэоклясыкамі“) апынуліся па-за арганізацыямі, падчас пішуць, яшчэ радзей друкуюцца. Частка іх (усё-ж такія дзяніны) аб'ядналася бяз усялякіх арганізацый.

з чыста нацыянальнай адзнакай (Косынка, Галыч, Підмагільны, Антаненка, Давідовіч і некаторыя іншыя)—і сваю пляцформу агаласілі ў № 1—2 часопісі „Життя та Революція“ („Жыццё і Рэволюцыя“) за 1925 г. Цяпер Ланка амаль што памёрла і чэцьвера сяброў групы ўступілі ў МАРС—Кіеўскую майстэрню слова—літаратурны новатор, надта падобны да „ВАПЛІТЭ“, але чыста кіеўскага маштабу і з меншаю нецяярпімасцю іншых літаратурных арганізацый. Трэба яшчэ адзначыць такіх пісьменьнікаў, як М. Чарняўскі, М. Філянскі, Хр. Алчэўская—якія былі раней нацыяналістамі, а цяпер сталі саветчыкамі, крыху пішуць і дажываюць свой век.

Нельга не адзначыць на сёньнешнім літаратурным фоне Украіны і гэткай буйнай фігуры, як гумарыстага Астапа Вішня, які набыў вялічэзную папулярнасьць ня толькі ў СССР, але і далей, у СССР і за кардонам. Няма зараз вёскі, якая-б ня ведала Астапа Вішня. Не калежачы ні да Плуга, ні да Гарту, Вішня працуе журналістым, здолеўшы даць вялікую колькасьць сваіх „ухмылак“, якія бязумоўна зьяўляюцца вялікай каштоўнасьцю, як мастацкія творы (ухмылкі крымскія, вясковыя, літаратурныя). Вішня выдаў ужо 33 кніжкі, некаторыя з іх выдаюцца 3-м і 4-м выданьнем, маюцца ўжо пераклады яго твораў на расійскай мове*).

Астас Вішня распладзіў на Украіне цэлую кучу меншых фэльетоністых, якія абслугоўваюць правінцыяльны друк. З іх адзначаем—Юх. Гэдзя (Чаркасы), Ал. Мэтэорнага (Прылуки), Ів. Падкову (Сумы), Вухналя (Харкаў), Капрона (вайсковыя тэмы), В. Усенку (Кіеў) і г. д. Некаторыя з іх, пазбавіўшыся ўплыву А. Вішні, пачынаюць даваць свае ўласныя арыгінальныя гумарэскі. Утварэньне ў Харкаве часопісі „Червоний Перець“ („Чырвоны Пераць“) на чале з Аст. Вішняй цяпер дае магчымасьць выявіцца гумарыстычнай творчасьці. Падобную-ж ролю пачынае выконваць і „Гумарыстычная сэрыя часопісі „Плужанін“, у выданьні якой вышла ўжо 5 кніжак-гумарэсак украінскіх пісьменьнікаў“.

Няхай прабачае нам чытач за гэты скок наперад і адыход у бок. Мы зрабілі гэта нарачыта, каб лягчэй можна было падыйсьці да гісторыі літаратурнай барацьбы Плугу з Гартам, далей,—Плугу з Хвылёвым і, нарэшце,—Плугу з ВАПЛІТЭ, інакш

кажучы, аб нядаўнай літаратурнай дыскусіі, якая мае вялікае гістарычнае значэнне ў гісторыі развіцця ўкраінскай літаратуры паслякастрычнікаўскага перыоду.

III

Дыскусія ў ўкраінскай літаратуры была заўсёды. Спрэчкі вяліся яшчэ і ў старыя часы, яшчэ да рэвалюцыі, 1920-23 г.г. прамінулі спакойна, бо праходзіў процэс зьбірання сіл, гуртаваньня, фармаваньня літарганізацый. Але ўжо ў 1924 г. адчуваецца, што літдыскусія хутка выбухне. І яна выбухнула.

У пачатку 1925 г. дыскусія адразу прыняла вострую форму. Артыкул Вас. Элана (Блакітнага) у газэце „Вісти“ („Весткі“) ад 5 сакавіка 1925 г. „граміў“ Плуг і даводзіў неадпавядальнасьць яго арганізацыйных форм у літаратурным жыцці. Паўстаў „крызіс росту ўкраінскай рэвалюцыйнай літаратуры“, як гэта правільна назваў В. Блакітны ў гэтым артыкуле.

Зьезд сяброў Гарту вясною таго-ж году ня прынёс супакою ў літаратурнае жыццё, а, наадварот, завастрыў спрэчкі. З Гарту выступае частка моладзі—даўнейшыя плужане (5 асоб), мотывіруючы свой выхад тым, што Гарт ня выконвае функцый масавай пролетарскай літарганізацыі. Дыскусія завастрае гэтае пытаньне „масавізму“, і яно гэткім-жа „злабаднеўным“ засталася да нашых дзён.

Увосень 1925 г. з Гарту выступіў В. Паляшчук, які гэты крок здэклараваў цэлаю брашураю „Назадніцтва Гарту“. У той час ужо Гарту, як масавай пролетарганізацыі ня было. Злучыўшыся з Комукультам перад летам 1925 г. Гарт (уласна кажучы, частка яго) распачаў працу па зьнішчэньню сваёй арганізацыі і ўтварэньню новай літарганізацыі—далкам іншага тыпу, бяз масавай арганізацыйнай працы, з вузка абмежаваным прыняцьцем новых сяброў пры ўмове ліквідацыі тым ці іншым пісьменьнікам арганічных сувязяў з іншымі арганізацыямі. У гэтай працы ішла наперадзе шалёная кампанія прэсы ў форме памфлетаў Мік. Хвylёвага „Камо грядеши“, якія былі адрасаваны да моладзі.

Зьвяртаючыся да моладзі, М. Хвylёвы граміў Плуг і ўсіх прысных з ім „графаманаў“, „энкаў“, „сьмярдзіпупенкаў“ і інш., граміў усю „асьветніцкую“ папярэднюю масавую працу Плугу

і психолёгічнай Эўропы. Тады вось і паўстала новая дылема: „Эўропа ці Асьвета“, падхопленая кіеўскімі пісьменьнікамі з правага табару (нэоклясыкамі) на чале з М. Зэравым.

За кардонам фашысты Д. Данцоў з радасьцю паціраў свае ручкі, падаючы голас у жоўта-блакітнай прэсе.

Сталася дзіўная рэч. Некаторыя думкі і позыцыі М. Хвylёвага зышліся з думкамі М. Зэрава і усё гэта разам узятае падабалася Д. Данцову.

Вострая форма (недапусьціма вострая) памфлетаў М. Хвylёвага вымагала гэткіх-жа вострых адказаў ад яго апанента С. Піліпенкі (ад Плугу), а гэта ўсё надзвычайна нэрвалава ўсіх, хто цікавіўся літаратурнымі справамі.

У ахвяру дыскусіі была аддадзена асноўная праца пісьменьніка, вось чаму пры літаратурных аглядах за мінулы год (ад кастрычніка 1925 г. да кастрычніка 1926 г.) нашыя крытыкі (артыкулы С. Піліпенкі, В. Карака) адзначаюць адсутнасьць вялікіх цікавых твораў. Адсюль паўстала была яшчэ і гэткая дылема: „крызіс творчасьці“, яе падхапілі кіеўскія нэоклясыкі, лёгкадушная частка рэвалюцыйных пісьменьнікаў, хаця-ж усе весткі сьведчылі якраз толькі пра крызіс росту, організацыйны крызіс літаратуры на Украіне.

У пачатку 1926 г. дыскусія нібы стала сыдзіхаць, але не надоўга. М. Хвylёвы распачаў новую сэрыю памфлетаў „Думкі проти тэчii“ („Думкі супроць плыні“) у ўжо больш спакойных тонах і выразях. Адпавядалі яму зноў артыкулы С. Піліпенкі. У гэтых апошніх памфлетах М. Хвylёвы дамовіўся да абсурду, паўстаючы супроць расійскай літаратуры, намякаючы штось на сказ „літаратурнай самастойнасьці“, змагаючыся з „маскоўскімі задрыпанкамі“. Гэты хібны ідэолёгічны ўхіл знайшоў адценку ў цэлым шэрагу выступленьняў партыйных дзеячоў (Затонскі, Кагановіч, Скрыпнік, Пятроўскі, Хвylя і г. д.) якія асудзілі лінію М. Хвylёвага.

У гэты-ж час амаль зусім аформілася новая організацыя, рэкламаваная М. Хвylёвым і невялікаю групай яго прыхільнікаў — „ВАПЛІТЭ“ (Вольная Акадэмія Пролетарскай Літаратуры). З таго часу Гарту зусім ня стала, частка таварышоў дэкларавала праз прэсу аб сваім выступленьні з Гарту і няўступленьні ані ў якую організацыю (П. Лісовы, Ал. Корж, К. Гардзіенка), частка засталася так сабе.

IV

На провінцыі пасья „сьмерці“ Гарту (1925 г.) засталіся паасобныя філіі Гарту (Адэса, Кіеў, Чаркасы); аднак, ня маючы свайго цэнтру і не дамогшыся скліканьня зьезду, хоць-бы для ліквідацыі арганізацыі—гэтыя рэшткі некаторы час працягвалі сваю працу ў блёку з філіямі Плугу, ужо ціха і спакойна, альбо далучаліся былі да новых літаратурных арганізацый: гэтакім чынам у Кіеве ўтварылася літгрупа МАРС—майстэрня мастацкага слова ў складзе: сяброў групы Ланкі—Галыч, Підмагільны, Антаненка-Давідовіч, Косынка; сяброў Гарту—Фалькоўскі, Брасюк; сябра „Жовтня“—В. Ярашэнка; сябра Плугу—Качура і т. т. Тэнэта і Плужнік. Па істоце—гэта сваероднае кіеўскае ВАПЛІТЭ. У той-жа час у Кіеве ўтвараецца КАПП (кіеўская асоц. пролет. пісьменьнікаў), у склад якой увайшлі некаторыя сябры Плугу, Гарту і „Жовтня“ і інш. Ёснуе ў Кіеве яшчэ і асоцыяцыя расійскіх пісьменьнікаў „АРП“, а таксама арганізацыя маладых пісьменьнікаў — „Вагранка“.

У Адэсе гэтак сама некаторы час выяўляла сябе фэдэрацыя пролетарскіх пісьменьнікаў, якая яднала арганізацыі: Плуг, Гарт, „Потоки Октября“, Зьмена. Асоцыяцыя пачала была выдаваць сваю часопісь „Провесень“, але да гэтых часоў маецца толькі № 1. Цяпер пра гэтую фэдэрацыю няма аніякіх вестак і яе трэба лічыць мерцёўяком.

У Днепрапятроўску (Кацярынаслаў) наймацнейшай была група Плугу, хоця-ж масавай працы за апошні час яна амаль што не праводзіла. Ёснавала яшчэ літгрупа маладых пісьменьнікаў. У Прылуках, Чаркасах, Лубнах, Крэмянчузе, Вінніцы найбуйнешымі і найаўтарытэтнейшымі (звычайна ў сваім маштабе) зьяўляюцца філіі Плугу, якія праводзілі працу ў блёку з рэшткамі Гарту, з расійскімі пісьменьнікамі (шляхам розных сэкцый); а пасья гэтых арганізацый на провінцыі маецца каля 200—300 літгурткаў, з іх 50 проц. сваю працу звязваюць з Плугам, надсылаюць пляны працы, розныя запытаньні, творы, выпісваюць часопісь „Плужанін“, праводзяць у жыццё дырэктывы і парады суполкі Плуг.

І ў літгуртках, па філіях, літстудыях, а гэтак сама і сярод асобных маладых пісьменьнікаў прыкмячаецца вялічэзнае зрушша да павышэньня кваліфікацыі. У гэтых адносінах нядаўня літдыскусія адыграла вялікае значэньне, бо катэго-

рична поставила питання аб літаратурним навчанням, як аб асноўнай умове набліжэння да пісьменьніцтва. Літгурткі праводзяць вялічэзную культурную працу, на сваіх сходах разбіраюць і студуюць крытычную літаратуру, новыя творы з прыгожага пісьменьніцтва. З вёсак, нават з глухіх хутароў паступаюць у кнігарні заказы на розныя „паэтыкі“, тэорыі поэзіі і прозы, падручнікі літаратуры, мовы і г. д. Гурткі выпісваюць амаль што ўсе літаратурна-мастацкія часопісі, пасылаюць запытаньні ў рэдакцыі, жвава цікавяцца сучасным літаратурным рухам на Украіне. Паасобныя сябры гэткіх гуртоў ужо прымаюць ўдзел у часопісах, паступова становяцца на пісьменьніцкі шлях.

Акрамя гэтага чыста літаратурнага руху, мы зьяўляемся сьведкамі вялічэзнага імкненьня да культуры, да ведаў, асьветы. Тыражы газет і часопісэй, ня гледзячы на іх высокі кошт, на Украіне паступова растуць.

Гэты вялічэзны попыт на культуру, новую мастацкую кніжку, п'есу куды большы за тое, што могуць даць цяпер пісьменьніцкія сілы Украіны, яскрава сьведчыць пра вялікія потэнцыяльныя сілы ў нізох, якія вылучаюць з сваіх шэрагаў працаўнікоў мастацтва.

У гэтай галіне выяўленьня і гуртаваньня пісьменьнікаў з вёскі вялікую ролю адыграла суполка Плуг, якая 3-га красавіка г. г. адсьвяткавала пяцігадовы юбілей свайго існаваньня. Зараз Плуг яднае каля 130 сяброў, і кожны з іх прымаў альбо прымае актыўны ўдзел у часопісах, больш 60 проц. маюць асобныя выданьні сваіх твораў, карыстаюцца вялікай популярнасьцю сярод рабоча-сялянскіх чытачоў.

Шырокая масавая літаратурна-грамадзкая праца Плугу ўжо дала сваю спадчыну, ня гледзячы на тое, што менавіта за гэты самы „масавізм“ Плугу давялося вытрымаць шмат лаянкі, дакораў, паклёпаў, галоўным чынам, з боку ВАПЛІТЭ і М. Хвылёвага.

V

У канцы 1926 году ў Харкаве стварылася літаратурная арганізацыя „Маладняк“, якая аб'яднала пісьменьніцкую моладзь, пераважна комсамольцаў. Асноўнае ядро групы „Маладняк“ склалі сябры Плугу, якія дзеля гэтага вышлі з Плугу. „Маладняк“ заапа

мае сваю часопісь-месячнік з гэткай-жа назвай, звязаўся з маладымі пісьменьнікамі на провінцыі. На першых кроках свае працы маладнякоўды пачалі былі агрызацца з Плугам, але далейшае спакойнае супрацоўніцтва Плугу з „Маладняком“ ужо нічым ня руйнуецца, 'тым больш, што ідэолёгічныя асновы „Маладняка“ грунтуюцца на пляцформе рэзолюцыі УсеКП(б) „Аб лініі партыі ў галіне мастацкай літаратуры“, якую прыняў і Плуг, і мала чым адрозьніваюцца ад ідэолёгічнай пляцформы Плугу. Што датычыцца да мэтаду працы, дык гэтым „Маладняк“ яшчэ менш адрозьніваецца ад Плугу (усяго толькі меншы маштаб дзейнасьці, вузейшае кола сяброў—моладзь).

Свайго пэўнага, сталага афармленьня „Маладняк“ яшчэ ня мае, як і ня мае яшчэ ні пляцформы, ні статуту арганізацыі.

Адсутнасьць пролетарскай літаранізацыі давала сябе балюча адчуваць на працягу ўсяго часу ў рэвалюцыйнай украінскай літаратуры, бо ВАПЛІТЭ выявіла поўную нездатнасьць на гэткую ролю, а яго кіраўнікі, як мы ўжо казалі, нарабілі шмат політычных памылак і былі цалкам разьбіты, што прывяло да заявы трох камуністых—сяброў ВАПЛІТЭ (Хвельёвага, Яловага і Досьвітнага),—у гэтай заяве яны адракліся ад сваіх поглядаў, прызналі памылкі і далі абяцаньне „ня здраджваць“ кастрычнікаўскіх пазыцыяў украінскай літаратуры.

Гэтае ненармальнае становішча ў арганізацыйнай структуры украінскай рэвалюцыйнай літаратуры надта балюча адбівалася на ўсім яе росквіце і, урэшце, прывяла да 1-га Ўсеукраінскага зьезду пролетарскіх пісьменьнікаў, які адбыўся ў Харкаве ў студзені 1927 г. На гэты зьезд зьявіліся прадстаўнікі ад усіх груп і арганізацый пролетарскай літаратуры. На зьездзе была ўтворана Ўсеукраінская суполка пролетарскіх пісьменьнікаў (ВУСПП). Цяпер у гэтую суполку ўступілі: Забой (вялікая група рабочых пісьменьнікаў з Данбасу), рэшткі Гарту, Маладняк, асобныя адзінкі і дробныя провінцыяльныя літгрупы (Наковальня, Кузниця, Молот і інш.). На зьездзе дасягнута была поўная згода аб супольнай акцыі супроць ворагаў пролетарскай літаратуры, аб'яднаны літгрупы наадменшасьцяй, вызначаны схэмы далейшых шляхоў разьвіцьця пролетарскай літаратуры.

Зараз ВУСПП рыхтуецца да выдання сваёй часопісі хутка будзе апублікавана стэнографічная справаздача з'езду, на мясцох утвараюцца філіі. Маюцца весткі аб утварэнні ў Кіеве мясцовай філіі ВУСПП'у, і гэтак сама ў Днепрапятроўску, Адэсе і інш. гарадох. А Плуг перадаў у ВУСПП сем сваіх сяброў, якія па сваёй творчасці зьяўляюцца больш прыдатнымі да арганізацыі пролетарскіх пісьменьнікаў.

Характэрна, што ў працы з'езду зусім ня прыняла ўдзелу ВАПЛІТЭ, яна ігнаравала і зараз няспрыяюча адносіцца да ВУСПП'у, кажучы, што ў ім аб'яднаны ня пісьменьнікі, а „письмоводители“ (па выразу М. Хвylёвага). Аднак, пэўныя зьмены маюцца ўжо і ў ВАПЛІТЭ, якое нядаўна выключыла са свайго складу трох сяброў: Хвylёвага, Яловага, Досьвітнага (аўтараў заявы ў прэсе пра свае ідэолёгічныя памылкі), і робіць крокі да збліжэння з іншымі арганізацыямі рэволюцыйнай літаратуры. Гэтак, на днях адбылося літаратурнае выступленне ў школе чырвоных старшынь, з прычыны 9-ай гадавіны Чырвонай арміі, арганізаванае Плугам, але з удзелам ВУСПП'у і сяброў ВАПЛІТЭ. Раней, звычайна, нельга было нават разважаць аб гэткай супольнай вячорцы.

VI

Вось гэта ўсе сучасныя літаратурныя групы і арганізацыі. Мы толькі павярхоўна далі агульную характэрыстыку іх, растлумачыўшы гістарычнае разьвіцьцё літаратуры і тыя асноўныя плыні, што ў канцы-канцоў прывялі да наступнай схэмы літаратурных арганізацый Украіны:

1. ВУСПП—Усеукраінская суполка пролетпісьменьнікаў (якая толькі што ўтварылася і яшчэ афармляе сябе).

2. Плуг—суполка рэволюцыйна-сялянскіх пісьменьнікаў, якая гэтай вясною будзе сьвяткаваць свой пяцігадовы юбілей.

3. Маладняк—літарганізацыя комсамольскай моладзі.

4. ВАПЛІТЭ—аб'яднаньне лепшых мастакоў слова, але з пэўнымі ўхіламі ад пролетарскай лініі ў пытаннях політыкі і тэорыі мастацтва.

5. Літарганізацыі нацменшасьцяў—якія ў большасьці далучыліся да ВУСПП'у.

6. Дробныя літгрупы—на провінцыі, якія працуюць у кантакце з Плугам ці з ВУСПП.

7. *МАРС*—кіеўская літгрупа пісьменьнікаў, падобная на ВАПЛІТЭ.

Усімі гэтымі літаратурна-творчымі сіламі абслугоўваецца ўся літаратурная прэса на Украіне, вялікая па сваёй колькасці. Згодна вестак часопісі „Плужанін“ (№ 10—1926 г.) на Украіне маецца да 35 розных літаратурна-мастацкіх і іншых часопісцяў, якія заўсёды змяшчаюць мастацкія творы; акрамя гэтага налічваецца да 10 газет з літстаронкамі і мастацкімі аддзеламі, маецца 4 часопісі на расійскай мове і да пяці часопісцяў і газет на мовах нацменшасцяў (зноў такі з літаратурнымі старонкамі).

Гэтак сама прадукцыю пісьменьнікаў на Украіне выкарыстоўваюць вялікія выдавецтвы: ДВУ, Кнігасуполка, Пролетары і цэлы шэраг драбнейшых: Украінскі Працаўнік, Рух, Плужанін, Час, ВАПЛІТЭ і інш.

VII

Літаратурная дыскусія на Украіне ў сучасны момант прыняла іншыя формы: кожная арганізацыя мае сваю часопісь (Плуг—„Плужанін“, Маладняк—„Маладняк“, ваплітоўцы—„Ваплітэ“), і праз часопісь праводзяць свае погляды і вядуць спрэчкі. Асноўныя тэмы дыскусіі ў сучасны момант наступныя: барацьба за літаратурную кваліфікацыю, пытанні марксысцкай крытыкі, схэма арганізацыі масавай літпрацы і праблема: пісьменьнік і чытач.

Апошняя праблема прысвядзіў цікавы артыкул у № 4 часопісі „Плужанін“ проф. Ан. Машкіна „Пісьменьнік і супольства“ (дыялектыка ўзаемадзеянасці). Заслугоўвае ўвагі артыкул М. Хвылёвага ў № 1 „Ваплітэ“—„Соцыялэгічны эквівалент“, у якім ён востра робіць дакор вядомаму крытыку-марксысту В. Караку за яго павярхоўную ацэнку маладой украінскай літаратуры, занадтую хвальбу пісьменьніцкай моладзі. Аднак, поруч М. Хвылёвы занадта хваліць сяброў з ВАПЛІТЭ, і гэтакім чынам сам трапляе ў той грэх, які ён угледзеў у Карака.

Першая кніжка часопісі „Чырвоны Шлях“, зрэдагавана новай рэдкалегіяй (выключаны Хвылёвы і Яловы, уведзены Куліш—аўтар п'есы „97“, Мікіценка—адказны сакратар ВУСПП'у), яшчэ ня вышла, а таму нельга яшчэ нічога сказаць пра змяненні лініі часопісі.

Дзёве кніжкі часопісі „Маладняк“ зьмяшчаюць у сабе звычайны літаратурны матэрыял, крытыкамі ў рэцэнзіях ацэнены, „як тыповыя плужанскія апавяданьні“, і дарэчы—па гэтых дзёвюх кніжках яшчэ цяжка судзіць аб самой арганізацыі, яе творчыя шляхі і прыёмы.

У літаратурным жыцці Украіны пануе зараз зацішша, якое ня кажа аб будучай буры. Гэтае зацішша, пасля палкіх літдыскусій, сьведчыць аб пільнай пісьменьніцкай працы, аб літаратурнай прадукцыі, чаго зараз не хапае.

Харкаў, люты 1927 г.

Першага Мая на Беларусі

(Канец XIX стагоддзя)

Гісторыя Першага Мая на Беларусі цесна звязана з гісторыяй рабочага руху. Першае Мая было тым сьдержнем, навокал якога вялася барацьба рабочае клясы за свае інтарэсы. На працягу ўсяго першамайскага свята чырвонай ніткай праходзіць імкненьне расійскага пролетарыяту выказаць сваю солідарнасьць з рабочымі іншых краін. Рэжым самаўладства з першых-жа крокаў правядзеньня першамайскага свята рабочымі адказаў на яго цэлым шэрагам вобыскаў і арыштаў па ўсёй краіне.

Палітычна-нацыянальны ўціск, эканомічнае прыгнечаньне самаўладствам, пад якім знаходзілася Беларусь, вызвалі тое, што ў нашым краі зьявілася шмат рэвалюцыйных барацьбітоў, якія аддалі сваё жыцьцё пры змаганьні з расійскім царскім самаўладствам.

Жыхарства Беларусі ў сваім складзе налічвала сялян, вёсак, а пролетарыят і дробнае рамесніцтва былі прадстаўлены яўрэйствам.

Знаходзячыся ў такіх умовах жыцьця, рабочым Беларусі прыходзілася арганізоўвацца і ратавацца ад эксплёатацыі. Восем чаму мы бачым, што рабочыя арганізацыі па гарадох Беларусі існуюць з 70-х гадоў. Каля гэтых год мы знаходзім на нашай тэрыторыі шмат гурткоў. Гурткі меліся ў Вільні, Дзьвінску (б. Віцебская губ.), Менску і Горадні, і ўсе яны нават былі арганізаваны ў адну арганізацыю*); у склад іх уваходзілі пераважна вучні. К сярэдне 80-х г. г. у Вільні і ў Менску былі заснаваны першыя рабочыя соцыялістычныя гурткі.

*) Н. Бухбіндер. Из истории революционной пропаганды среди евреев в России в 70-х годах. — „Историко-революционный сборник“, том I, 1924 год.

Вядома, што ў 1880-82 г. г. менскія народавольцы, якія мелі сваю моцную арганізацыю, налічвалі да 200 рабочых у сваіх гуртках.

Віленская арганізацыя падтрымлівала сувязь з пецябурскаю групою і з замежнаю—„Вызваленне Працы“.

Такая падрыхтоўка, якая была дадзена перадавой частцы рабочых у розных соцыялістычных гуртках, не прапала дарма.

Змаганьне рабочых на Беларусі за свае політычныя і эканамічныя правы мы знаходзім у часы гурткоўшчыны. Цэлы шэраг забастовак, якія мелі посьпех, раскалыхваюць пролетарыят Беларусі. Забастоўкі маюць места ў цэлым шэрагу гарадоў. Кіраўнікі руху ставяць пытаньне рубам аб політычнай барацьбе.

У 1891 г. ў Пецябургу адбываецца першая патайная маёўка, на якой былі сказаны чатыры прамовы рабочых. На другі год сьвяткаваньне Першага Мая захоплівае і віленскіх рабочых. На ім таксама былі зроблены прамовы¹⁾, у якіх было адзначана, што глеба для рэвалюцыйнага руху і тут добра апрацавана.

З прамой віленскіх рабочых было відаць, што ў тую пору рух яўрэйскага пролетарыяту ня вышаў з гуртковае пропаганды ідэй соцыялізму. „Мы ня можам сядзець злажыўшы рукі,—казаў на сходзе адзін з прамойцаў,—і чакаць дапамогі зверху; толькі ад нас саміх залежыць наша вызьленьне і спасеньне.“

Па меры магчымасьці, кожны павінен клапаціцца вучыць сябе і другіх і, такім чынам, дапамагаць выхаваньню на першых кроках хоць маленькіх гурткоў²⁾.

Але ў прамове адной з работніц мільгануў новы мотыў, які ў далейшым быў названы *эканомізмам*. Яна казала:

„Чаша перапоўнілася, мірным шляхам мы нічога ня зробім. Мы павінны змагацца з нашымі ворагамі. Але, зразумела, кожны чалавек павінен ведаць свае сілы, ён не павінен брацца за тое, чаго ён ня можа зрабіць... Дзеля гэтага мы павінны змагацца з нашымі бліжэйшымі ворагамі, з якімі нам прыходзіцца сутыкацца кожны дзень, і менавіта—з нашымі гаспадарамі.“

Першаю ўмоваю для паспешнай барацьбы павінна быць паўнейшая солідарнасьць паміж усімі рабочымі: інтарэсы аднаго павінны быць усіх, і наадварот.

¹⁾ Потым яны былі выдадзены асобнай брошурай: „Первое мая 1892 г. Четыре речи еврейских рабочих“, Женева, 1893 г.

²⁾ Ibidem, стр. 26.

Каб ня было паміж намі такое разрозненасьці, каб аб'яднацца—мы павінны рабіць частыя сходкі, сходы рабочых. Усе павінны старацца заснаваць касы і клапаціцца аб іх пашырэнні. Мы павінны наладжваць стачкі. Для стачак нам неабходны касы, якія ў гэты час зьяўляюцца адзінай дапамогай“¹⁾.

Гэтая прапанова ў яўрэйскіх рабочых колах знайшла свой жывы водгук, і заваявала ўсіх сымпатыю, а, заваяваўшы,—прыдала яўрэйскаму руху зусім іншы размах. Тут мы бачым, што задачы рабочага руху былі прыніжаны да ўзроўню толькі эканомічнай барацьбы і адмовы ад барацьбы політычнай, якая адкладвалася на больш позьнюю гадзіну. Гэта зьявілася зародкам таго, што ў далейшым мела назву: опартунізму, гэта значыць, угодніцтва буржуазіі. Шмат год у далейшым гэта адбілася на святаваньні Першага Мая, калі з яго захацелі выняць яго душу: барацьбу з самаўладствам і барацьбу за соцыялізм.

Апрача памянёнай намі вышэй маёўкі пецярбургскіх рабочых у 1891 г., на закліч Парыскага соцыялістычнага конгрэсу 1889 г. адгукнуліся першымі польскія рабочыя, адзначыўшы Першае Мая варшаўскай забастоўкай 1890 году. Вось як перадае нам корэспандэнт Г. В. Пляханава ў лісьце гэтае здарэньне.

„У чыгуначных мэханічных майстэрнях не працавала 5-ае і 7-е аддзяленьні (каля 400 рабочых).

Фабрыкі Гандке (200—300 раб.), Рэннан (300 раб.), Ортвэйн (200 раб.), Гостыньскі і другія стаялі.

На фабрыках Норблэй, Фратэ, Бутцэр, Ліньёні і інш. не працавала частка рабочых. Акрамя таго, не працавалі шмат рамеснікаў. Энэргічнай усяго сябе паказалі рабочыя з мэханічных майстэрняў: бачачы, што іх астатнія таварышы не пакідаюць працаваць, яны сабраліся перад памяшканьнем фабрыкі і патрабавалі, каб тыя зараз кінулі працу; у вокны фабрыкі паліцелі нават каменні; зьявілася поліцыя, былі зроблены арышты.

Што належыць інтэлігенцыі, то яна гарача дапамагала рабочым, доказам чаму служаць арышты з яе складу.

Агульны лік арыштаваных даходзіць да 20; сярод іх 10 рабочых. Супроць свайго звычаю, поліцыя вяла сябе стрымана: вартавых ня было ніякіх; затое шпіёнаў зьявілася ў вялікай колькасьці“²⁾.

Агулам не працавала Першага Мая ля дзесяці тысяч чалавек. Соцыялістычнай партыяй „Пролетарыят“ было за некалькі дзён да Першага Мая выдана дэвіз проклямацый на польскай мове ў Варшаве і на нямецкай—у Лодзі. Прокля-

¹⁾ „Первое мая 1892 г. Четыре речи евр. рабочих, Женева“, 1893 г. стар. 2-3.

²⁾ Г. В. Плеханов. Собр. сочин., том II. стр. 138-139.

мацыі заклікалі да забастоўкі, мотывуючы гэта патрэбнасцю згаварыцца рабочым для сумеснай барацьбы з прыгнечаннем капіталістых і цара.

У 1892 г. ў Лодзі святкаванне прыняло шырокія размеры. Дзень Першага Мая прайшоў без усякіх здарэнняў. 3-га мая спыніў працу цэлы шэраг буйных прадпрыемстваў. Забастоўка зрабілася ўсеагульнай. На фабрыцы Пазнанскага рабочыя, атрымаўшы заробтак, адмовіліся (каля 3.000 чал.) працаваць з прычыны, што на іх было зроблена даўленне забаставаўшых раней таварышоў; паміж рабочымі выбухла сутычка, умяшалася поліцыя і казакі. Гэтым справа, аднак, ня скончылася.

Поліцыя ў жыла новы сродак барацьбы: быў зроблены яўрэйскі пагром, які пачаўся 5-га мая. Удзельнікамі пагрому былі балуцкія пасяленцы (Балута—месца пасялення, адбыўшых кару злачынцаў). У гэтых непарадках была пахована забастоўка. Разам з пагромам улада пастаралася расправіцца і з рабочымі.

У гэтым-жа годзе было адсвяткована Першае Мая ў Жырардаве. Увесь горад быў засыпаны лістоўкамі з заклікам да барацьбы за васьмігадзінны рабочы дзень і да святкавання Першага Мая.

Да ўсяго гэтага ў Беларусі і Польшчы дае сябе знаць цяжкі і ненавісны нацыянальны ўціск з боку расійскіх чыноўнікаў, настаўнікаў, папоў і жандараў. Беларускі, польскі і яўрэйскі рабочы (у параўнанні з расійскім) асабліва моцна адчуваў націск політычнага бяспраўя; апошняе адбывалася яшчэ са зьдзекамі над яго нацыянальнасцю.

Усё гэтае, сабранае разам, прывяло да таго, што першмайскі забастовачны і дэманстрацыйны рух у нашым краі раённай праклаў сабе шлях, чым у цэнтральнай Расіі.

Годы 1891-92 былі гадамі вядомага „ўсерасійскага разбурэння“, якое нанесла магутны ўдар па прагніўшай монархіі Раманавых. Ёмістасьць унутранага рынку для расійскай прамысловасьці рэзка паменшылася і, як вынік гэтага, пачалося зварачванне самое прамысловасьці, прамысловы крызіс. А ўсякі прамысловы крызіс мае тую асаблівасць, што перш за ўсё і больш усяго пакутуюць рабочыя. Масавае звальненне,

заработку і ў дадатак да усяго гэтага—аб'яднаньне і галадоўкі глыбока ўскалыхнулі пролетарскія колы, адгукнуўшыся на ўсе праяўленьні барацьбы з падвоеным прыгнечаньнем, політычным і эканомічным.

Наступныя гады адзначаліся ўпадкам першамайскага руху.

І толькі ў 1895 г. першы раз Першае Мая сьвяткавалі на агульным сходзе менскія рабочыя каля 300 чал. Спадзяваліся, што прыдуць больш, але якраз незадоўга да Першага Мая былі арышты, і прыходзілася сыцерагчыся.

Майскія сходы былі наладжаны і ў другіх гарадох Беларусі: у Вільні, Смаргоні і інш. Асабліва характэрна, што на віленскім сходзе сабраўшыся каля 500 арганізаваных рамеснікаў і рабочых лёзунгі на чырвоных сыцягах былі выключна эканомічныя.

Сьціплыя віленскія соцыял-дэмократы, опартуністыя напісалі на сваіх першамайскіх чырвоных сыцягах лёзунгі, якія былі характэрны для той стадыі эканомізму, які перажываў яўрэйскі рабочы рух у гэтыя годы, усе іх запатрабаваньні былі непасрэдна практычнымі, выключна эканомічнымі: „Мы змагаемся за 10-гадзінны рабочы дзень, за павышэньне платы, за лепшыя адносіны“.

У той час, як нам ужо ведама, Парыскі конгрэс II Інтэрнацыяналу ўхваліў Першага Мая высоўваць запатрабаваньне—8-гадзіннага рабочага дня.

Наступны 1896 г. быў адзначан на Беларусі першамайскім сьвяткаваньнем: у Менску прымала ўдзел 300 чал., у Вільні—540. На чырвоных сыцягах былі лёзунгі: „Мы змагаемся за свабоду сходаў і друку“. У параўнаньні з чыста эканомічнымі лёзунгамі мінулага году—гэта быў некаторы крок наперад; аб барацьбе з самаўладствам, аб задачах нізрынуўцы царызму сказана ня было. Гэтыя хібы паправіць далейшы першамайскі рух.

Пасьля 1893 г. пачаўся нябывалы росквіт расійскай прамысловасьці, разам з ім павялічыўся і стачачны рух рабочых. Прамысловы пад'ём зьнішчыў прычыны, якія ўзбуджвалі думку рабочае масы. Усюды першамайскія выступленьні прыводзілі да стачачнай барацьбы за эканомічныя палепшаньні. Гэта асабліва яскрава, як мы ўжо бачылі, на прыкладзе Вільні, дзе быў заўважан „эканомічны“ ўхыл сярод яўрэйскіх гушчаў Беларусі.

Гэта стане зразумелым, калі мы прымем пад увагу значны лік рамесніцкага элементу ў яўрэйскім рэвалюцыйным руху.

За час з 1895 па 1897 г. г. раскіданыя рабочыя соц.-дэмакратычныя гурткі аб'яднаюцца ў буйных цэнтрах Расіі ў „Союзы борьбы за освобождение рабочего класса“. У Пецярбурзе на чале „Союзу“ стаіць У. І. Ленін. У 1896 г. зьяўляецца ў Пецярбурзе проклямацыя, прысьвечаная Першаму Мая, напісаная Леніным, надрукаваная на мімэоргафе ў ліку 3.000 экз.

„Мы працуем шмат,—казала першамайская проклямацыя,—мы ўтвараем нязлічанае багацце: золата й тканіны, парчу й аксаміт... Усё багацце сьвету ўтворана нашымі рукамі... Але нашае заробтнае платы ледзь хапае на тое, каб існаваць“. Проклямацыя заканчвалася: „Недалёка той час, калі і мы, згуртаваўшыся ў стройныя рады, зможам адчынена далучыцца да агульнае барацьбы рабочых усіх краін. І падымецца наша мускулістая рука, упадзюць ганебныя ланцугі няволі; падымецца на Русі рабочы народ і затрапешчуць сэрцы капіталістых і ўсіх іншых ворагаў рабочае клясы“¹⁾.

З 90-х гадоў яўрэйскі рабочы рух становіцца масавым. Усё часцей і часцей пачынаюць адбывацца арганізаваныя стачкі. Узмацняецца клясавая пачуццё яго, расьце разуменьне сваіх інтарэсаў, расьце яго солідарнасьць з іншымі нацыянальнасьцямі рабочых Беларусі і з рабочымі ўсяго сьвету.

Сярод асобных кіраўнікоў яўрэйскага рабочага руху яшчэ ў 1895 г. пачалі вынікаць думкі аб утварэньні асобнай яўрэйскай рабочай арганізацыі, якая-б кіравала яўрэйскім пролетарыятам у яго барацьбе за эаномічнае і політычнае вызваленьне. Такая арганізацыя аформілася ў кастрычніку 1897 г. ў Вільні пад назвай „Агульнага Яўрэйскага Рабочага Саюзу ў Расіі, Літве і Польшчы („Бунд“)“. Па ўспамінах Ар. Крэмера (Аляксандара) момант заснаваньня „Бунду“ малюецца так: „Усяго адбылося 3-4 пасяджэньні, былі справаздачы з месц, рэфэрат аб патрэбе „Бунду“. Ніякіх пытаньняў праграмы і тактыкі не разважалася“²⁾. Так адбылася арганізацыя „Бунду“. Ніякіх рэзольцый не ўхвалялі. Была зроблена паста нова, каб „Арбэйтэр Штыммэ“ („Голас Рабочага“) стаў офіцыйным часопісам „Бунду“. Абрана быў ЦК, у які ўвайшлі тры асобы: Ул. Касоўскі, Глеб Мутнік і аўтар успамінаў (Ар. Крэмер).

Наступіўшы 1898 г. быў азначан скліканьнем I-га зьезду Расійскай Соцыял-Дэмакратычнай Рабочай Партыі. Як мы

1) Н. Ленин (В. Ульянов). Собр. сочин., т. I, стр. 295.

2) М. Рафас. Очерки по истории Бунда.

бачым, „Бунд“ узьнік першым. Ён стаяў перад пытаньнем аб'яднаньня с.-д. руху ўсяе Расіі. „Бунд“ прыняў самы шчыры ўдзел у падрыхтоўцы да скліканьня зьезду, ён быў адным з яго актыўнейшых удзельнікаў.

Пасьля ўзаемных зносін і ўгавораў зьехалася ў Менск дзевяць прадстаўнікоў шасьцёх соц.-дэмокр. арганізацый (былі прадстаўлены Пецярбурскі, Маскоўскі, Кіеўскі і Кацярынаслаўскі „Союзы Борьбы“, ад „Бунду“ і ад часопісі „Работніцкая газета“). Пасьля трох дзён працы былі абгавораны ўсе пытаньні арганізацый адзінае соц.-дэмокр., і гэтым быў паложаны пачатак існаваньня „Расійскае Соц.-Дэм., Рабочае Партыі“; аўтономную частку яе склаў „Бунд“. Усьлед за зваротам дэлегатаў зьезду пачаліся арышты. У Пецярбургу быў арыштаваны член выбранага ЦК партыі (Радчанка), а ў Кіеве арыштавалі Эйдэльмана; ад усяго ЦК застаўся толькі адзін Аляксандар Крэмер. У гэты-ж час распачаў сваю „працу“ на Беларусі Зубатаў *). Аб гэтым мы будзем гаварыць далей.

З часу першага зьезду партыя пачала існаваць, як цэлае, і 1-га мая 1898 г. ад імя партыі была выдадзена першая агульная для ўсяе Расіі соцыял-дэмакратычная майская проклямацыя.

Па бакох яе было напісана — „Палітычная свабода“, „8-гадзінны рабочы дзень“.

Гэта проклямацыя формулявала агульныя для ўсяе Расіі запатрабаваньні. Заканчвалася яна запатрабаваньнем „свабоды стачак, слова, друку, сходаў і саюзаў; свабоды сумленьня і вераіспаведаньня; раўнапраўя ўсіх нацыянальнасьцяў“. У першы раз неазначаны лёзунг палітычнае свабоды тут быў заменены канкрэтным запатрабаваньнем: „Скліку парлямэнту, куды народ будзе пасылаць сваіх выбраных людзей шляхам агульнага, тайнага, простага і роўнага для ўсіх выбару“.

У гэтым годзе Першае Мая было адзначана ў многіх гарадох Беларусі.

Шырокую агітацыю разьвіў на тэрыторыі Беларусі „Бунд“. Ём было выдадзена на яўрэйскай мове 10.000 проклямацый і

*) Зубатаў — начальнік маскоўскае ахранкі. Прабаваў шляхам утварэньня жоўтых рабочых арганізацый адцягнуць пролетарскія гушчы ад рэвалюцыйнай дзейнасьці і перавярнуць іх у слуг самаўладства. Спроба яго закончылася ганебным крахам.

дзеве брошур: „О первом мае“ і „Сон под первое мая“. Акрамя таго, былі выдадзены проклямацый мясцовымі камітэтамі: у Менску (800), Беластоку (500). Адозвы ЦК былі распаўсюджаны ў Варшаве, Вільні, Менску, Горадні, Беластоку, Віцебску, Лодзі і ў дванаццаці мястэчках. У гэтых проклямацях прад'яўляліся тыя-ж запатрабаванні, што і ў агульнай партыйнай проклямацыі; акрамя таго, падкрэсьлівалася агульнасць інтарэсаў яўрэйскіх, расійскіх і польскіх рабочых.

Акрамя распаўсюджвання літаратуры былі арганізаваны маёўкі. Апісаньне такіх маёвак мы знаходзім у Н. Бухбіндэра. „У Гомлі,—піша ён,—упяршыню сьвяткавалі дзень Першага Мая. Удзень за горадам сабралася чалавек 250 сьвяточна адзетых рабочых і работніц. Быў разгорнуты сьцяг з надпісамі: „Васьмігадзінныя рабочыя дзень“, „Палітычная свабода, роўнасьць і брацтва“. Пяялі „Марсэльезу“ і інш. рэвалюцыйныя песні, затым пачалі выклікаць тосты: за нізрынучыце абсалютызму і г. д. Было сказана некалькі прамоў, і асьмеленыя, асьвежаныя рабочыя разышліся па хатах, хаваючы ў душы тыя харошыя імпэты і імкненьні, якія ў іх гэта сьвята разбудзіла“ *).

У Менску, дзякуючы ўзмоцненай дзейнасьці поліцыі, якая ў гэты дзень усюды разаслала шпіёнаў і салдацкія патрулі, не магло быць арганізавана, як у Гомлі, сьвяткаваньне пад адчыненым небам. Дзеля гэтага Менскі Камітэт абмежаваўся арганізацыяй невялікіх сходаў на кватэрах у рабочых. Гэтыя сходы былі досыць шматлюднымі. Адзін такі сход адбыўся нават у дварэ жандарскага кіраўніцтва. Літаратура, у ліку 800 экзэмпляраў, проклямацыі Менскага Камітэту і 500 экзэмпляраў проклямацыі ЦК былі распаўсюджаны яшчэ нават перад сьвяткаваньнем. („Еврейское рабочее движение в Минске“—„Красная летопись“, № 5 за 1922 год).

У Смаргоні справа вышла лепей. Хаця, па дакладу прыстава, губарнатар прыслаў сотню казакоў,—ні адна фабрыка 1-га Мая не працавала. Спробы наладзіць дэманстрацыю былі раз агнаны поліцыяй. Прышлося йсьці за горад і праводзіць у полі першамайскае сьвяткаваньне.

Разам з ростам рабочага руху ўсё больш і больш пашыраецца і сьвяткаваньне Першага Мая. Ад гурткавога і патай-

*) „Еврейское рабочее движение в Гомеле“. — „Красн. Летопись“, 1922 г., № 2-3, стр. 44

нага яно становіцца масавым і адчыненым. Рабочыя Беларусі, раней уступіўшыя на шлях масавага рэвалюцыйнага руху, раней пачалі адчынена сьвяткаваць і 1-га Мая.

Распачынае сваю дзейнасьць Зубатаў. Яна была азначана цэлым шэрагам арыштаў і вобыскаў у многіх гарадох Беларусі. Пад яго кіраўніцтвам ноччу 26 ліпеня 1898 г. распачаліся арышты, быў цалком заарыштаваны ЦК „Бунду“ (Касоўскі, Мутнік і Крэмер). Былі жандарамі захоплены бундаўскія друкарні ў Бабруйску, Горадні і Беластоку. Арышты далі Зубатаву наступныя вынікі: „Усяго было арыштавана 55 чалавек, а менавіта: у Бабруйску—5, у Менску—17, у Вільні—7, у Варшаве і Лодзі—па 10, у Баранавічах—3 і ў Адэсе, Горадні і Бранску—па аднаму.

У далейшым па гэтай справе былі прыцягнуты яшчэ некаторыя асобы; усяго-ж налічвалася прыцягнутых—67 чалавек“¹⁾.

Здавалася, што рабочы рух павінен згинуць пасля такіх апуштаўняў сярод рабочых. Але ў гэту пору рабочы рух перарос саматужніцтва. Масавыя арышты гэтага году былі першай спробай царскага самаўладства змагацца з пашыраючымся соц.-дэмокр. рабочым рухам. Беларусь была абвешчана „на положении усиленной охраны“. Другі мэтад—гэта была зубатаўская пропаганда, якая, як кажа проф. У. Ігнатоўскі, „праводзіць сярод рабочых думку, што політычная барацьба накіравана на карысьць буржуазіі, што рабочыя павінны вясьці выключна эканомічную барацьбу, у чым іх падтрымае царызм проціў буржуазіі. Такім спосабам зубатаўшчына была крайнім пунктам эканомізму і легальнага марксызму. Гэта быў прымітыўны зародышавы фашызм нашага часу. Зубатаўшчына вучыла, што рабочыя ў імя сваіх жыццёвых эканомічных інтарэсаў павінны йсьці за ўрадам і выкінуць з сваёй гушчы рэвалюцыянэраў, аддаўшы іх у рукі самаўладства“²⁾.

Сыстэмай зубатаўскае пропаганды наогул рабочы адцягваўся ад політычнае барацьбы, а ў прыватнасьці яна зьяўлялася таксама і мэтодам, які працівадзейнічаў у правядзеньні рабочымі свайго сьвяткаваньня—Першага Мая.

1) Н. Бухбиндер. Разгром еврейского рабочего движения в 1898 г.—„Красная Летопись“, 1922 г., № 4, стр. 149.

2) Гісторыя Беларусі, стар. 200.

Як мы далей будзем бачыць, мэтад рэпрэсіі, які ўжывала самаўладства, ні да чаго ня мог прывесці, бо рабочы рух быў масавым; нанесці шкоду яны маглі толькі тады, калі рух быў гуртковы, выхапіўшы з рэвалюцыйнага руху тых ці іншых барацьбітоў. Вось чаму мы бачым, што праз два-тры месяцы ў Менску рух аднаўляецца, на змену арыштаваным зьяўляюцца новыя энэргічныя людзі, і зімою 1898 г. існаваў ужо Менскі Камітэт „Бунду“ з 11-ці зусім новых асоб.

1899 год быў першым годам наладжання масавых першамайскіх дэманстрацый.

„Бунд“ зноў выдаў да 1 Мая 3.300 экз. майскага нумару „Арбэйтэр Штымме“ („Голас Рабочага“) і 12.000 экз. прокламацый, распаўсюджаных у Вільні, Віцебску, Менску і Беластоку.

У Вільні, у гарадзкім садзе, была наладжана дэманстрацыя з лікам удзельнікаў у тысячу чалавек. Быў падняты чырвоны сцяг, прасьпявалі марсэльезу і выкінулі лёзунгі: „Далоў самаўладства!“, „Няхай жыве політычная свабода!“

Першамайскі рух прымаў досыць шырокі размах. Задача барацьбы з ім стала перад царызмам аднаў з галоўных. У гэтым годзе зноў адбыліся арышты, у Гомлі—15 арыштавалі і 30 абыскалі. Па ўсёй Расіі да Першага Мая ў гэтым годзе было зроблена да 1.000 арыштаў.

Гэтага ўсяго было мала. Царскі ўрад арышты і вобыскі дапоўніў яшчэ пагромам яўрэйскае беднаты. Па прыкладу Лодзі 1892 году, поліцыя наладзіла ў Мікалаеве пагром.

Робячы падлік вынікаў святкавання ў першае дзесяцігодзьдзе, прыходзіцца адзначыць, што першаначальныя баязлівыя выступленні з кожным годам становяцца павялічваючыміся і смялейшымі, і к канцу разглядаемага намі пэрыоду былі ўжо першыя баявыя схваткі, якія абяцалі ў недалёкай будучыне крывавыя бойкі з самаўладствам.

З гадамі святкаваньне Першага Мая на Беларусі прымае ўсё болей рэвалюцыйны характар, пры бязьлітасных праследваньнях і рэпрэсіях з боку царскага ўраду. Рабочая кляса ўцягваецца ў барацьбу з царскімі апрычнікамі.

Ня гледзячы на тое, што па ўсёй Беларусі ў гэтыя гады адбываліся масавыя арышты, і сотні політычных напайнялі маскоўскія турмы, барацьба рабочае клясы проці царскага

„мы маем такія ўжо рэзультаты арганізаванай партыйнай работы: у Дзевінску было аб'яднаных 400 работнікаў, у Гомлі—360 чал., у Менску каля 1.000 чал., у розных местах да 700 кажамякаў і 800 шчаціншчыкаў. За гэтыя 2½ гады (1899—1901) адбылося па Беларусі 312 забастовак, з якіх 140 на фабрыках, 169 рамесніцкіх і 3 плытнікаў. Баставала ўсяго 28.000 чалавек (лік удзельнікаў трэба дзяліць папалам паміж фабрыкамі і рамесніцтвамі). З 262 забастовак, канец якіх нам пэўна вядомы, выйграных было 239 (91,26 проц.) і ў 23 выпадках забастоўкі работнікаў былі прайграны. Стачкі вяліся і за скарачэнне работніцкага дня і за павялічэнне, галоўным чынам, зароботку, але бывалі і запатрабаванні, якія сьведчылі аб значным культурным і політычным узросьце сьветапогляду работнікаў. Сярэдняя працяжнасьць забастовак таго часу на фабрыках—18 дзён, сярод рамеснікаў—21 дзень. Вядомы забастоўкі, якія адбываліся на працягу 1—18 тыдняў, 1—15, 1—13, 2 па 9 тыдняў і 20 вяліся менш, чым па тыдню. „Бунд“ за гэты час выдаў 6 газет, 1 лятучы лісток і 1 часопісь, а ўсяго за 2½ г. выдаў 45.000 экз. гэтых патайных выданьняў. Было „Бундам“ надрукована 74 проклямацыі (з іх 18 майскіх, у розных месцах), 22 брошур, якіх разышлося 66.000 экз.“ *).

Пачынаючы з гэтых год, пэрыод скрытных, консьпірацыйных масавак канчаецца. Адчыняецца эпоха сутычак дэманстрантаў з поліцыяй. Замест таго, каб ухадзіць за горад, у лес, рабочая кляса выходзіць на вуліцу з чырвонымі сьцягамі і плякатамі, на якіх напісана непасрэдная мэта барацьбы з прыгнятацелямі.

Рабочы рух мацнее, ён адчувае сваю сілу; гэта таксама заметна і на формах праяўленьня пролетарскай політычнай актыўнасьці наогул і першамайскага сьвяткаваньня ў прыватнасьці.

(Працяг будзе).

Ал. Шлюбскі

1906 год на Віцебшчыне

Нарыс мае мэтай прывесці некаторыя новыя даныя з гісторыі сялянскага і рабочага руху на Віцебшчыне 1906 г.; напісаны ён паводле сакрэтных шыфраваных тэлеграм Віцебскага губэрнатара з Міністэрствам Унутраных Спраў, з начальнікамі карацельных экспэдыцый, з жандармскімі кіраўніцтвамі і павятовымі іспраўнікамі, якія захоўваюцца ў Дзяржаўнай Бібліотэцы ў Менску.

У якасці ўводу ў свой нарыс прывяду некаторыя даныя, характэрызуючыя адносіны сялян да царскага ўраду ў снежні 1905 г.

I

27 снежня Віцебскі губэрнатар атрымаў такую тэлеграму ад міністра Дурнаво:

„23 декабря высочайше повелено преподавать всем генерал-губернаторам и градоначальникам, в случае объявления вверенных их управлению местностей в военном положении или в положении чрезвычайной охраны, применять в полной мере пункт 4 статьи 26 положения об охране. Сообщаю к сведению“.

Гэтае распараджэньне было выклікана паўсямесным непакоем на абшарах былой Расійскай Імпэрыі, на Віцебшчыне-ж, паводле маючыхся дакумантаў, адбывалася вось што:

10 снежня з Дзьвінску генэрал Ціхменеў тэлеграфаваў губэрнатару:

„Городе устроена насильно общая забастовка, военное положение необходимо, прошу согласия на объявление его. 375. Тихменев“.

13 снежня з таго самага Дзьвінску губэрнатар атрымаў тэлеграму ад жандарма Мільлера:

„Сегодня в 3 часа дня в паровозных мастерских 3 уч. тяги СПбург.-Варш. ж. д. ворвалась из города толпа 200 человек, сняла рабочих и силою присоединила к себе проходящий в это время поезд № 154 с новобранцами, произвела около 12 безвредных выстрелов, затем толпою в 300 чел. направилась на ст. Двинск пасс., около которой их встретил взвод войсковой охраны, вызванный с вокзала и сзади с жандармом подбегали с товарной станции нижние чины; нам удалось разогнать толпу без выстрелов. № 134.

Са Смаленску начальнік паштова-тэлеграфнае акругі Пуцята 8 сьнежня тэлеграфаватъ губернатару аб Ліфляндцах:

„Варклянах Ліфляндцы, вооруженные ружьями, револьверами, разгромили казенную винную лавку, оборвали провода, угрожают разрушить почтово-телефграфное отделение окончательным погромом 9 декабря. Требуют удаления начальника, грозят убийством за исправление телеграфа. Полиции и войск нет, благоволи́те распоряжением охране. № 27333. Пуцятъ“.

У гор. Люцыне справа стаяла значна сур'ёзней, там 9 сьнежня

„было большое скопление крестьян, *собравшихся для освобождения арестованных*, город спасен от грозивших ему ужасов благодаря отзывчивости... местных полицейских властей“,

якая выявілася ў тым, што яны спужаліся паўстаўшых сялян і, баючыся іх расправы, выпусьцілі арыштаваных, апошняя выклікала незадавальненне губернатара Гершау-Флотава, і ён у той самы дзень запытаў Люцынскага іспраўніка, чаму арыштаваныя ня былі адасланы, згодна яго распараджэння, у Віцебск, чаму таўпе ня было аказана „сопротивление пехотой“, чаму Люцын сваечасова ня быў узмацнёны войскам, „эскадроном“. За што сялян арыштоўвалі на Люцыншчыне, кажа выдзяержка з тэлеграмы ад 15 сьнежня пані Бяніслаўскай на імя губернатара:

„*Аграрное движение приняло угрожающие размеры. Обещанных вами драгун*ов не дождались. Приговор требует удаления администрации, рабочих и служащих через неделю... местные власти безсильны, бездействуют. Лишь прибытие вашего превосходительства с войсками усмирят *развращенное население*... Советуйте, что сделать, *теряем все*; не ехать ли Петербург искать помощи. Вдова тайного советника Бениславская“.

Тое самае адбывалася і ў Рэжыцкім павеце; пан Энгельгардт 22 сьнежня тэлеграфуе губернатару:

„Ходатайствуем снабдить Делянских работников Режицкаго (уезда) в распоряжение Страдзина 10 винтовок, 500 патронов, также (снабдить) благонадежные старообрядческие деревни Ломы, Бортники, Соболевку, Лагох, Ладаны, Блазма по пяти (винтовок) каждую 1000 патронов, сигнальные ракеты; Бураки—ополченские кресты и присяга. Энгельгардт“.

А 7 студзеня 1906 г. Энгельгард адзначае ў Рэжыцкім павеце: „полную анархию“, „наши леса скопом латышей третью неделю вырубаются“ і просіць губернатара: „благоволи́те вооружить утвержденных лесников и благонадежных старообрядцев“.

Што адбывалася ў Крэйдбургу, дакуманты не гавораць, але й там, як відаць, ішло паўстанне, бо туды было выклі-

кана войска; вось кароткая тэлеграма начальніка карацельнага атраду ад 31 сьнежня на ймя губэрнатара:

„Глазманку заняла кавалерія, сжигать (ее) не предполагается. Генерал Вендт“.

У Себежскім павеце незадавальненьні сялян таксама насілі аграрны характар.

„У помещика Вольбека близ Себежа крестьяне сегодня (30-XII) свалили возившиеся для имения дрова, прогнав рабочих“ тэлеграфую „предводитель дворянства Офросимов“.

У адказ на гэта губэрнатар тэлеграфавал у СПб., просячы высласць войска у Пустошку, Сутокі і Рыкава для ўсьмірэння паўстаўшых сялян. На другі дзень ад генэрала Рауха была атрымана такая лядонічная, але шмат гаворачая тэлеграма:

„Начальнику 24 дивизии Пскове сообщено командировании роты для экзекуции из Великих Лук (на) станцию Пустошку на одне сутки. 27.078 Генерал Раух“.

Лепельскі і Вяліжскі паветы таксама былі ў ліку паўстаўшых; аб Лепельскім павеце 27 сьнежня міністэрства тэлеграфавала губэрнатару:

„Получены сведения продолжающихся беспорядках, поджогах Лепельском уезде, имении Августберг генер.-майора Хвостова близ м. Улла и соседнем имении Тенленвиль фон-Фальтина. Благоволите принять энергичные меры вразумления, воздействия с арестом агитаторов. Ускорьте формирование полицейской стражи на средства, предоставляемые частными лицами... Директор Вуич“.

Аб Вяліжскім пав. знаходзім тэлеграму іспраўніка ад 31 сьнежня:

„Сегодня имении Бараново крестьяне начали самовольно увозить сено, 2 января скопом намерены забрать все сено, лесные порубки уезде учащаются, принятия мер ареста зачинщиков полиции не достаточно, прошу присылки вооруженной силы. Исправник Чилипенко“.

У Вяліжскі павет былі пасланы казакі.

Прыведзеных кароткіх рысак досыць для таго, каб бачыць, што хвалі паўстання, агульнага народнага незадавальненьня царскім урадам, захапіўшы сабой 1905 г., залілі і наступны 1906 г.

II

Рэвалюцыйны рух 1906 г., паводле маючыхся дакументаў, ахопліваў Віцебшчыну ў наступным парадку.

Студзень.

Вяліжскі павет характарызуе Вяліжскі іспраўнік у тэле...

„Настроение (в) городе напряженное, ожидаются беспорядки, меры приняты. Ночью при обыске мастерской Клейнера найдены две бомбы, арестованы Мордех Шендер, Иосиф Клейнер заключены в тюрьму. Исправник Чилипенко“.

Гарадоцкі павет. 8 студзеня па распараджэнню губэрнатара ў двор Стайкі для навядзеньня парадку камандыравана 20 стражнікаў. 12 студзеня іспраўнік тэлеграфавая г-ру:

„Доношу деревням Заходы, Пятери, Самосадки, Бобри лес отобран, свезен (в) имение самими крестьянами, сопротивления не оказано, виновные зачинщики арестовываются, остальных деревнях продолжаю отбирать лес. Исправник Лузгин“.

Дзэвінскі павет. У Крэйцбургу стаялі драгуны генэрала Вендта. Аб іх дзейнасьці сьведчыць тэлеграма Віцебскага губэрнатара ад 9 студзеня:

„Крэйцбург. Генералу Вендт. Ко мне обращаются с просьбами не жечь домов причастных беспорядкам лиц, сообщаю на Ваше усмотрение. Губернатор Гершау-Флотов“.

У пачатку студзеня ў Дзэвінскі павет для ўсьмірэньня сялян быў камандыраваны 1-ы эскадрон Архангелагародзкага палка, 11-га студзеня быў высланы яшчэ адзін эскадрон, а 12 студзеня з Вільны туды сама „для содействия гражданским властям“ быў высланы батальён Вяцкага палка. Гэта сьведчыць, што паўстаньне ў Дзэвінскім павеце мела вялікія разьмеры.

У пачатку студзеня Дрысенскі, Люцынскі і Себежскі паветы былі напоўнены вайскамі, аб гэтым сьведчыць тэлеграма Віленскай Вайскавай Вакругі ад 10 студзеня на імя губэрнатара, у якой прасілася адаслаць у Вільню войска, якое знаходзілася ў памянёных паветах „если нет крайней необходимости“. На тэлеграме знаходзім рэзолюцыю губэрнатара:

„Придется их оставить, по крайней мере, до предполагающихся арестов. Губернатор Г.-Ф.“

Лепельскі павет. 4 студзеня іспраўнік тэлеграфуе губэрнатару:

„Старом Дворе водворен порядок, возвращен похищенный лес; Даневе предупреждено нападение, арестовано шесть главарей, стражники были молодцами, десятских нет, передача экстренных распоряжений немислима, прошу ускорить высылку стражников. Исправник Гнедовский“.

Паўстаньні і непакой сялян на Лепельшчыне выклікалі 11 студзеня наступнае распараджэньне губэрнатара іспраўніку:

„Стражники отправляются четверг 12 ночи (в) Ловшу отсюда подводами частного владельца (в) Чашники, куда выбывайте лично, самими реше-

имениях, арестуйте агитаторов-зачинщиков, вырубленный самовольно лес, который порубщики обязаны вывезти в имения, отнимите от крестьян оружие, действуйте без всяких колебаний, не стеснясь прибегать к оружию, дабы население наглядно убедилось (в) силе власти. Последующем кратко телеграфируйте, донесите подробно почтой. Губернатор Гершау-Флотов".

13-га студзеня іспраўнік Гнядоўскі паведамляе губэрнатара, што ў Лепельскі павет прыбыў „эскадрон“, пасля чаго сялянам Ліксьненскай воласьці было прад'яўлена патрабаваньне выдаць зброю і плаціць падаткі; як відаць, насельнікі гэтай воласьці аказалі прадстаўнікам царскага ўраду ўзброенае сапраціўленьне, тым больш, што ў павет, апрача „эскадрона“, каля 20-га студзеня была паслана яшчэ і „рота“.

Люцынскі павет. 5 студзеня пан Барташэўскі тэлеграфуе губэрнатару:

„Крестьяне скопом целую неделю рубят лес в моем имении Замковый Лес Люцинского уезда Домопольской вол., прошу распоряжения о немедленном прекращении рубки леса и привлечении к ответственности виновных. Барташевский“.

на якую губэрнатар адказаў тэлеграмай на ймя Люцынскага іспраўніка:

„Немедленно прекратите самовольную рубку леса имении Замковый Лес Домопольской вол., владельца Барташевского; арестуйте виновных, представьте дознание“.

У той самы дзень губэрнатар прымаў тэлеграму:

„Самовольно выбранный Михайловским старшиной Осип Рускул, агитировавший (на) сходах, арестован, постановление почтой. Помощ. исправника Клодницкий“.

У павет для зьнішчэньня паўстаньня было камандыравана войска. Цікавая тэлеграма губэрнатара на ймя іспраўніка ад 15 студз.:

„Передайте командиру эскадрона к отряду графа Граббе не присоединяться. Случае появления этого отряда вновь Люцинском уезде, просите графа (от) моего имени возстановить нормальный порядок (в) волостях, (в) случае его согласия предложите подлежащим земским начальникам непременно сопровождать отряд взыскать казенные повинности. Содействием отряда или драгун обезоруживайте население, арестовывайте главарей-агитаторов. Губернатор Гершау-Флотов“.

К канцу студзеня паўстаньне ў Люцынскім павеце было зьнішчана. А земляўласнікі павету дзякавалі губэрнатара:

„за командирование для успокоения уезда и возстановление в нем порядка столь энергичного распорядительного и тактичного администратора, каким оказался г. Смирнов“.

Полацкі павет. У горадзе Полацку ў сярэдзіне студзеня быў зроблены ўзброены напад на паліцыю

Рэжыцкі павет. Адносна Рэжыцкага павету захавалася таксама мала дакументаў, але і яны сьведчаць, што паўстаньне ў Рэжыцкім п. напіла сур'ёзны характар. 2 студзеня Міністэрства Ўнутраных Спраў прыслала губэрнатару тэлеграму:

„Землевладелец Теплов заявляет (о) расхищении крестьянами ценного строевого леса имении Розенмуйж, бездействию уездных властей, ходатайствует зашитить, благоволите принять *решительные меры охраны*. Директор Вуич“, што і было выканана; паўстаньне ў гэтым павеце нішчылі: „эскадрон 49-га Аргангелогородского полка“, высланы з Вільні 3 студзеня і „отряд полковника Волкова“.

Себежскі павет. Што адбывалася ў павеце невядома, але ў канцы сьнежня 1905 г. губэрнатар прасіў выслаць у Пустошку войска з Вялікіх Лук „для производства арестов и экзекуции“. 11 студзеня іспраўнік тэлеграфавуў губэрнатару:

„Пустошку прибыла Пскова полурота Иркутского полка 40 человек, офицер заявил, что командирован на один день; по указанию земского начальника произвожу аресты агитаторов; необходимо (с) солдатами пройти по уезду, арестовать главных подстрекателей, потребуется для этого задержать роту до 8 дней, прошу распоряжения Пустошку. И. д. исправника Сченснович“.

Рота была затрымана на 8 дзён, на працягу якіх рабіла „экзекуцыі“ па ўсяму павету.

З перапіскі студзеня месяца, якая цікава для гісторыі рэвалюцыі на Віцебшчыне, заслугоўваюць увагу наступныя дакуманты:

1. Тэлеграма Віцебскага губэрнатара ўсім павятовым іспраўнікам ад 4 студзеня:

„Подтверждая свои многократные распоряжения, Министр предложил непрерывно и неослабно продолжать самым энергичным образом преследование подстрекателей призывающих крестьян к мятежу и уничтожению права собственности на землю. Этих злоумышленников всеми мерами и повсюду обнаруживать, не взирая на общественное положение и подвергать безусловному содержанию под стражей, представляя мне краткия дознания о их преступной деятельности для дальнейшего направления.“

Действуйте в этом направлении твердо без всяких колебаний, не обращая внимания ни на какие мятежные протесты.

Ни под каким видом не допускайте образования в деревнях тайных комитетов или союзов крестьян, не разрешайте так называемых крестьянских с'ездов. Губернатор Гершау-Флотов.“

2. Тэлеграма губэрнатару з Віленскай Вайскавай Вакругі ад 7 студзеня:

„Командующий войсками требует подтвердить отрядам, вызванным для водворения порядка, необходимость быстрых решительных действий. 413 Литвинов“.

3. Тэлеграма Віцебскаму губэрнатару з Крейцбурга ад 8 студзеня:

„Получены сведения гостиницах Витебска с'ехали латыши-агитаторы из Лифляндских и Курляндских волостей с подложными паспортами, ограбленными. № 123. Генерал Вендт“.

4. „Совершенно секретная“ тэлеграма губэрнатару ад міністра Дурнаво ад 10 студзеня:

„Продолжающиеся почти повсеместно в Империи своеволия крестьян и безусловная необходимость водворить полный порядок непременно к ранней весне, дабы полевые работы и в частности яровые посевы, могли начаться везде беспрепятственно, обязывают меня сообщить Вам к неперемennomу руководству, точному исполнению следующее: 1) Согласно моим предыдущим указаниям *продолжать систематическую и неуклонную очистку деревень от революционных подстрекателей* к какому бы званию они не принадлежали. Для сего необходимо действовать с большой осторожностью, наблюдая чтобы такая очистка затрагивала исключительно людей непримиримых, вредная деятельность которых не подлежит сомнению. Равным образом как будет указано в моем циркуляре по земскому Отделу усугубить надзор за деятельностью Земских Начальников, которые обязаны держать крестьянское самоуправление в строгих пределах законности. 2) Всякая своеволия крестьян, покушения их на чужие земли, леса, выгоны, грабежи, самоуправное снятие рабочих, сопротивление властям и т. п. мятежническия действия, должны быть подавляемы самыми суровыми мерами, с употреблением оружия, без всякой пощады до уничтожения, в крайних случаях, отдельных домов и целых деревень включительно; присем иметь в виду только одну задачу—водворение во чтобы-то ни стало порядка и повиновения властям, без которых невозможны никакия реформы. 3) Для достижения всего изложенного необходимо: сосредоточить всю заботливость на скорейшей организации пешей и конной полицейской стражи. Стража должна быть, не жалея трудов, поставлена на военную ногу; люди обучены стрельбе и действию в строю соединенными отрядами. Требовать содействия и непосредственно участия в этом, непосредственной важности государственном деле жандармских офицеров и унтер-офицеров. 4) Полицейская стража, которая вероятно будет еще увеличена, есть Ваша главная сила и на нее вы должны полагаться, требуя войско только в крайних случаях... 5) При решительности и уменьи ближайших начальников стражи, может быть подавлен всякий мятеж в сельских местностях. Депеша эта назначается для Вашего исключительного употребления.

Министр Внутренних Дел П. Дурново“.

5. Тэлеграма губэрнатара ўсім павятовым іспраўнікам ад 11 студзеня:

„Телеграфируйте число, род отобранного от крестьян оружия согласно постановлению 19 мая, 4 января четырьмя словами: столько ружей, столько револьверов. Вновь подтверждаю действовать решительно без малейших колебаний применяя все меры как бы суровы, жестоки они не были имея в виду только одну задачу водворение во чтобы-то ни стало порядка и повиновения властям“.

новения властям без' которых невозможны никакия реформы. Всякия колебания, снисходительность или медлительность в исполнении неоднократных распоряжений терпимы быть не могут. О результатах деятельности указанного направления доноситсѣ возможно чаще указывая (о) случаях отобрания оружія сколько какого рода взято. Губернатор Гершау-Флотов".

6. Тѣлеграма губѣрнатару ад 18 студзеня:

"На телеграмму 13 января Министр Внутренних Дел указал: принятие тех или других мер усмирения мятежников всецело зависит от военных властей. № 253. Директор Вуич".

7. Тѣлеграма губѣрнатара ўсім павятовым іспраўнікам і поліцмэйстрам:

"Вследствие распоряжения Министра Внутренних Дел для предупреждения возможных 8 по 10 января безпорядков, предлагаю заранее арестовать наиболее опасных руководителей-зачинщиков, ни под каким видом не допускать митингов, шествий, демонстрацій, кои разсеивать решительно, дать инструкции чинам полиціи, а также пригласить мирных жителей содействовать поддержанию порядка. Губернатор Гершау-Флотов".

III

Л ю т ы

Дакументаў, абмалёўваючых люты месяц, захавалася мала:

Дзвѣінскі павет. 8 лютага ў Дзвѣінскае рэальнае вучылішча вучнямі была кінута хэмічная петарда, за што з 5 клясы вучылішча было звольнена 8 вучняў.

17 лютага ў м. Краслаўку прыбыў „поручик Данилов (с) драгунами“, якімі на яўрэйскіх могілках было знойдзена 3 бомбы, за што было арыштавана ў мястэчку 59 яўрэяў.

20 лютага губѣрнатар атрымаў тѣлеграму:

"Креславке достоверным сведениям имеется склад оружія, закопаннаго землю; добровольно обыватели не укажут. Прошу исходатайствовать разрешение Министра Внутренних Дел, если место склада указано не будет, взыскать (с) обывателей Креславки контрибуцію 50.000 руб. Генерал Тарклус".

Чым скончылася гэтае хадайніцтва дакуманты маўчаць.

З распараджэнняў, якія адбыліся ў лютым месяцы, цікавы наступныя:

1. Тѣлеграма губѣрнатара ўсім іспраўнікам ад 15 лютага:

"Получены сведения, что 15 февраля где-то должен состояться съезд всероссийского крестьянского союза, примите меры наблюдения, телеграфируйте результатах".

З усіх паведаў Віцебшчыны было адказана, што ў адзначаны дзень з'езду ня было.

2. Тэлеграма губэрнатару са Штабу Віленскае Вайскае Вакругі ад 15 лютага:

„Есть ли необходимость командировать Режицу конную часть. 2965. Протопопов“. Адказ быў такі: „Кроме имеющегося эскадрона действующаго отряда подполковника Волкова, необходимости в командировании Режицу другой конной части нет. Губернатор Гершау-Флотов“.

3. Тэлеграма губэрнатара Лепельскаму іспраўніку:

„Получены сведения ф. Гейдарено вблизи имения Куровичи и ст. Фариново проживают скрывшиеся из Курляндии латыши Петр и Бернард Берзины, агитирующие среди крестьян. Немедленно, с особою осторожностью арестуйте Берзиных, общите, проверьте их самоличность, деятельность; о последующем телеграфируйте. Губернатор Гершау-Флотов“.

4. Тэлеграма губэрнатару Міністэрства Ўнутраных Спраў ад 22/II:

„Благоволите ускорить сообщением по телеграфу, сколько лиц освобождено Вами из под стражи согласно циркулярной телеграммы 7 февраля № 629. За директора Зубовский“.

Губэрнатар адказвае 23/II:

„СПБ. Департамент Полиции. Из числившихся за жандармским управлением, кроме ротмистра Заглихинского не доставившаго сведений, никто не освобожден; из числившихся за мною признано возможным освободить 257 лиц. Губ. Гершау-Флотов“.

27/II была паслана дадатковая тэлеграма:

„Дополнение телеграммы 23 февраля, по Двинску подлежащих освобождению нет. Губернатор Гершау-Флотов“.

5. Тэлеграма губэрнатару ад міністра Дурнаво ад 24 лютага:

„Необходимо ускорить разрешение дел о многочисленных арестованных подлежащих административной высылке. Благоволите сделать распоряжение, чтобы соответственные переписки были незамедлительно заканчиваемы и представляемы Вам чинами жандармской и общей полиции для направления в особое совещание.“

Весьма важно для правильности решения, чтобы представляемые Вами по этим делам краткия дознания непременно заключали в себе внешенныя в протокол объяснения обвиняемых. На это обстоятельство уже указано начальникам жандармских управлений циркуляром от 14 февраля № 1200.—980. Министр Внутренних Дел Дурново“.

IV

Сакавік

Дзвiнскi павет. У сакавіку паўстаньне ў Дзвiнскім павеце не аслаблялася і насіла такі самы моцны характар, як і ў папярэднія месяцы,—губэрнатар прасіў вайскае становішча ў павеце на здымань да 1 ліпеня.

Люцынскі павет. Паўстаньне ў канцы сакавіка ў павеце нішчыў іспраўнік „Біліна-Постернаков“, які 27 сакавіка выступіў з атрадам войска ў Дамапольскую воласьць, а 30 сакавіка навадзіў „парадкі“ ў Болаўску.

З агульных распараджэньняў гэтага месяцу цікавы наступныя:

1. Тэлеграма ад міністра Дурнаво губэрнатару ад 30 сакавіка:

„Благоволите сообщить: 1. Назначен ли в Вашей губернии военный районный начальник и состоялось ли между Вами и им соглашение по распределению Войск, а равно по вопросу об их передвижениях на случай каких либо беспорядков. 2. Имеется ли в губернии достаточное число войск. 3. Приведена ли полицейская стража в порядок и готово ли к исполнению лежащих на ней обязанностей. Для Вашего личного сведения и распоряжений сообщается, что в революционных кругах опять говорят о всеобщей забастовке. Необходимо обратить особое внимание на почту, телеграф и железнодорожников при первом признаке приготовлений к забастовке принять сразу наиболее решительные меры против руководителей. Относительно крестьянских беспорядков и еврейских погромов полагаю,—все необходимые меры Вами приняты. Министр Внутренних Дел П. Дурново“.

2. Тэлеграма губэрнатара ўсім іспраўнікамі ад 31/III:

„Обратите особое внимание на почту, телеграф, железнодорожников и при первом признаке приготовлений к забастовке, принимайте сразу наиболее решительные меры против руководителей. донося мне по телеграфу или нарочным подробности. Губернатор Гершау-Флотов“.

V

Красавік

Дзэвінскі павет. Становішча ў Дзэвінскім павеце ў красавіку месяцы характэрызуе генэрал Торклус у тэлеграме губэрнатару ад 19/IV:

„(В) Двинской тюрьме сидит более двухсот арестованных (в) уездах не находящихся в моем ведении. Повсеместно заметно значительное успокоение. Убедительно прошу тех кого возможно приказать теперь же выпустить из тюрьмы. Арестованных Двинского уезда прошу распоряжения выпустить по взаимному соглашению Двинскаго исправника с местным товарищем прокурора. О сделанном распоряжении не откажите уведомить. 1676.

Генэрал Торклус“.

19 красавіка ў памяшканьне Дзэвінскага рэальнага вучылішча кінула 2 петарды і бомба. Ранена 5 чал.

З агульных распараджэньняў, накіраваных на зьнішчэньне рэволюцыі на Віцебшчыне, цікавы наступныя:

1. Тэлеграма губэрнатара ўсім іспраўнікам, поліцмэйстрам і жандармам ад 13 красавіка:

„Вновь получены сведения о непремennom осуществлении в апреле намеченного революционерами плана всеобщей политической забастовки. организации вооруженного возстания, покушений на должностных лиц учреждения.

В ряды боевых дружин и агитаторов решено привлечь учащих. Добиваться сперва частичной, затем всеобщей железнодорожной почтово-телеграфной забастовки.

Вызвать усиленной агитацией вооруженные аграрные беспорядки крестьян, захват в распри членов полиции.

Примите меры предупреждения беспорядков, обо всем заслуживающем внимания немедленно доносите мне“.

2. Тэлеграма міністра Дурнаво губэрнатару ад 15-IV:

„Благоволите спешно телеграфировать сколько лиц предположено Вами представить к административной высылке в порядке статьи 33 Положения об охране, сколько у них под арестом. Безусловно необходимо все эти дела ускорить производством. безотлагательно представить мне для рассмотрения особым совещанием. № 736. Министр Внутренних Дел Дурново“.

На гэтую тэлеграму губэрнатар 17-IV адказаў:

„Лиц указанной категории ввиду нет“.

3. Тэлеграма губэрнатара ў дэпартамент поліцыі ад 17-IV:

„Освобождено до получения телеграммы 252 лица ввиду чего лиц указанной категории нет, исключением представленных высылке угрожающих общественному порядку. № 1027. Губернатор Гершау-Флотов“.

На гэтую тэлеграму 19-IV быў адказ з міністэрства:

„Вашей телеграмме сообщаете, что лиц категории указанной в депеше № 736 ввиду нет. Начальника жандармского управления уведомляется что за вами числятся содержащихся под стражей по охране 37 лиц. Что содержится под стражей по охране 159 лиц представленных вами (в) Министерство к высылке. Между тем департаменте имеется представленных к высылке всего 34 лица. Благоволите экстренно раз'яснить это разногласие. Телеграфируйте (в) департамент № 26. Директор Вунч“.

4. Тэлеграма губэрнатара ад міністра Дурнаво ад 19 красавіка:

„Ввиду начавшейся в Варшаве всеобщей стачки, прошу принять все необходимые меры для предупреждения беспорядков и наиболее решитель-

5. Тэлеграма губернатара ўсім павятовым іспраўнікам:

„Первого мая ожидается общая забастовка. Предлагаю наперед все силы и принять самые решительные действительные меры к устранению всяких беспорядков и с этой целью ни под каким видом не допускать сборищ, шествий, демонстраций и других революционных проявлений. Особое внимание обратите на людей, которые будут пытаться прекратить насилием, угрозами торговлю. Все предыдущие общие указания сохраняют силу. Губернатор Гершау-Флотов“.

VI

Травень

Дакумантаў, маючых датычэнне да траўня месяца, няма.

VII

Чэрвень

Чэрвень месяц адзначаны толькі намерам анархістаў абрабаваць некаторыя казначействы. 3 чэрвеня Віцебскае губернскае жандармскае кіраўніцтва атрымала з міністэрства такую тэлеграму:

„Анархисты предполагают устроить нападение на Полоцкое и Велижское казначейства и сборщиков винных лавок (в) Витебске, чем заняты братья Ерухимович, живущие (в) Двинске, Новых Строения, Митавская улица, д. № 98. Младший Ерухимович, Мейко просидевший 2 года (в) Белостоке выбыл (в) Минск для организации нападения на казенную контору... Доложите губернатору, немедленно выясните братьев Ерухимович, учредите неотступное наблюдение. Результатах телеграфируйте. № 1503. Директор Вуич“.

VIII

Ліпень

Ліпень месяц характарызуецца двума ніжэйпададзенымі цыркулярамі; другі носіць агульны характар.

1. Тэлеграма губернатара ўсім іспраўнікам ад 18 ліпеня:

„Последнее время учащаются случаи насильственного печатания в частных типографиях известного преступного воззвания. Примите предупредительные меры. № 1836. Гершау-Флотов“.

2. Тэлеграма губернатара ўсім іспраўнікам ад 22-VII:

„Комитеты разного наименования революционных организаций совместно выпустили манифест ко всему российскому крестьянству. Кроме сего соединенный комитет трудовой группы и социал-демократической фракции Государственной Думы выпустил манифест к армии и флоту. По приказанию министра подлжит ныне принять все меры к недопущению этих воззваний в население и усилить надзор за типографиями дабы последние не захватывались революционным путем для напечатания воззваний. № 1898. Губерна-

IX

Жнівень

Да жніўня месяца мае датычэнне такая, агульнага зместу, тэлеграма ўсім іспраўнікам ад 29 жніўня:

„Имеются сведения, что социал-революционеры нуждаясь в деньгах для террористической деятельности решили грабить казначейства. Установить немедленно самую действительную охрану казначейства постоянным караулом пеших стражников снабженных достаточным запасом патронов, поверяя днем (и) ночью бдительность караула, который (в) случае надобности должен действовать решительно. Неисполнение настоящего распоряжения ляжет всецело на Вашу личную ответственность. Если нужно сделайте изменения группировки стражи. Губернатор Гершау-Флотов“.

X

Верасень

5 верасня Міністэрства Унутраных Спраў тэлеграмай за № 3144 запытала Віцебскага губэрнатара весткі аб тым, якія, у якім ліку і дзе стаяць войскі, якія маюць заданне—барацьбу з паўстанцамі.

Паводле губэрнатарскіх сводак, у пачатку верасня на Віцебшчыне знаходзіліся:

Дрысенскі павет; у горадзе Дрысе рота Юр'еўскага пяхотнага палка, якая складалася са 116 жаўнераў пры 2 афіцэрах.

Дзвінскі павет; у горадзе Дзвінску чатыры палкі 25-ай дывізіі і сотня казакоў 18-га Данскога палка; у горадзе Крэйтцбург у „летучий отряд генерала Вендта“, склад яго часта мяняўся, у пачатку верасня атрад складаўся з Паўлагадзкага эскадрону і сапёрнай каманды; у Лівенгофе—рота Наватроцкага палка; у Краслаўцы—рота Юр'еўскага палка.

Люцынскі павет; у г. Люцыне—рота Юр'еўскага палка; у Корсаўцы—таксама рота Юр'еўскага палка; у Болаўску—эскадрон драгун Архангелагародзкага палка.

Рэжыцкі павет; у горадзе Рэжыцы—3 роты Івангародзкага палка; у дварох Адамаве і Варклянах па полуэскадрону Архангелагародзкага палка ў кожным; у Сталейдзанах і Аташыне па полуэскадрону Івангародзкага палка ў кожным.

Віцебскі павет; горад Віцебск—2 палку пяхоты першай дывізіі і сотня казакоў 3-га Данскога палка.

Сьпіс, як відаць, ня поўны, дакуманты другіх паветаў не

XI

Кастрычнік

Маюцца шматлікія сводкі поліцэйскіх аб тым, як у розных месцах Віцебшчыны прайшоў дзень 17-га кастрычніка. Нарэшце, 18 кастрычніка губэрнатар тэлеграфаваў міністру:

„День прошел везде спокойно. № 2498. Губернатор Гершау-Флотов“.

Як відаць, улада вельмі цікавілася настроямі насельніцтва у гэты дзень.

XII

Лістапад

13 лістапада губэрнатар, падводзячы ітогі рэвалюцыйнаму руху, адзначыў лік забітых і раненых на абшарах усёй Віцебшчыны рэвалюцыянэрамі. *Забіты*: 1 жандарм, 1 чыноўнік поліцыі, 1 ураднік, 2 гарадавых, начальнік чыгуначных майстэрняў, мяшчанскі стараста. *Ранены*: 1 памоцнік поліцмэйстра, 1 памоцнік іспраўніка, 4 прыставы, 2 памоцнікі прыстава, 3 чыноўнікі поліцыі, 2 гарадавых і кантужаны 1 стражнік.

XIII

Сьнежань

У сьнежні месяцы 1906 г. ўлада лічыла паўстаньне на Віцебшчыне зьнішчаным, край быў „успокоен“ карацельнымі атрадамі, экзэкуцыямі, спаленьнем цэлых вёсак, арыштам агітатараў і іншымі „рашучымі“ мерамі, якія мелі заданьне паказаць насельніцтву „силу власти“. І вайсковае становішча было зьнята тэлеграмай міністэрства ад 14 сьнежня:

„На основании пункта 8 Прилож. ст. 23 Общ. учр. губ., при объявлении местности военном положении, прекращается действие Положения об охране. Благоволите сообщить подробные сведения (о) личности, образе действий генерала Тихменева. Директор Вуич“.

Разгром Грамады

Поруч з пытаннямі клясавас барацьбы і эаанамічнага заняпаду, у Польшчы найбольш востра стаіць *нацыянальнае пытаньне*. Гэтае пытаньне асабліва востра стаіць у Заходняй Беларусі і Заходняй Украіне, бо яно тут шчыльна звязана з аграрным пытаньнем.

Большасць абшарнікаў, якія насяляюць гэтыя вобласці, звяўляюцца палякамі. Маёнткі гэтых абшарнікаў усімі польскімі патрыётамі лічацца „культурнымі“ і „вузорнымі“ гаспадаркамі, якія нібы павінны распаўсюджаць культуру сярод някультурных беларускіх і украінскіх хат. У выпадку вайны з СССР гэтыя абшарнікі фактычна і звяўляюцца выключнымі асобамі, якім польскі ўрад можа што-небудзь даверыць.

Пісудзкі, які ўласна паходзіць з віленчыкаў, з гэтак званых „Усходніх Крэсаў“, шчыльна звязан з гэтымі абшарнікамі, бо бачыць у іх сапраўдных прадстаўнікоў польскага фашызму і рашучых прыхільнікаў польскага ўраду ў справе аграрызацыі Польшчы.

Сялянства Заходняй Беларусі—пераважна сярэдняе і дробнае. Да 400 тысяч гаспадарак маюць зямлі ад 2-х да 20-ці гектараў (гектар—каля 0,9 дзес.), 65 тысяч гаспадарак—менш 2-х гектараў і толькі 30 тысяч гаспадарак больш 20-ці гектараў. Шмат дзе вельмі востра адчуваецца малазямельле. Паводле лічбаў статыстыкі здаецца, што яшчэ большае малазямельле павінна быць у самой Польшчы; але там значна лепшыя эаанамічныя ўмовы для гаспадаркі, значна больш разьвіты рынак на продукты гаспадаркі і заводзкая пераробка яе продуктаў, многа больш проц. гарадзкога і наогул неземляробскага насяленьня, густая сетка шляхоў; апроч таго, у найгусцей заселеных провінцыях Польшчы значна лепшыя глебавыя і кліматычныя ўмовы, чым у Беларусі.

Дворнай зямлі ў Беларусі ёсць шмат. Пяць тысяч двароў валадаюць трыма з паловай мільёнамі гэкт. зямлі, але блізка ўсе двары належаць памешчыкам-палякам, — якіх польскі ўрад ні за што ня згодзен пакрыўдзіць. І затым зямельная рэформа ў Заходняй Беларусі з'ялася толькі да рэгістрацыі тае продажы дворнай зямлі сялянству па дужа высокіх цэнах, якую двары вялі ўвесь час да вайны самі, дзеля таго, што гаспадарка не давала ім пажаданых зыскаў. Такім спосабам за першыя пяць гадоў існавання Польшчы да сялянства адышло ў Заходняй Беларусі ўсяго каля 50 тысяч гэктараў. Урад ня толькі не дамагаўся беларускім сялянам купляць зямлю, а наадварот перашкаджаў аж да апошняга часу, імкнучыся сяліць на прадаванай дварамі зямлі польскіх колёністых. Гэта, зразумела, абурала мясцовае сялянства, тым больш, што побач, у Савецкай Беларусі сялянства ў выніку рэвалюцыі атрымала 1.450 т. гэктараў зямлі.

Яшчэ большае абурэнне і нянавісць беларускага сялянства выклікала раздаванне ўрадам зямлі г. эв. „асаднікам“.

Дзеля полёнізацыі краю ўсе землі, якія належалі расійцам-памешчыкам, а таксама і бежанцам-сялянам, што не вярнуліся ў пэўны тэрмін, раздаюцца афіцэрам і салдатам польскай арміі кавалкамі гэктараў па 50 у сярэднім (на лепшых землях 25-30 гэктараў, а ў Палесьсі да 100 гэктараў). Звычайна асаднікі самі на зямлі не гаспадарачь, бо ня ўмеюць, або ня хочуць гэтым займацца, і здаюць зямлю ў арэнду мясцовым малазямельным сялянам; у выніку ствараецца тып дробнага памешчыка-паразыта, які адносіцца да суседняга сялянства яшчэ горш, чым абшарнік.

Аграрная рэформа, якую ў свой час абяцалі, выявілася ва ўзмацнёнай польскай колёнізацыі беларускіх зямель. Ня гледзячы на вялікі зямельны голад, які перажываюць беларускія сяляне, — яны ўсё-ж зямлі не атрымоўваюць. Мала таго, зямля ў беларусаў нават адбіраецца і даецца асаднікам колёністам з ранейшых польскіх афіцэраў, жандараў і легіонэраў. Політыка польскага ўраду і тут мае сваёй галоўнай мэтай насаджыць сярод беларускіх сялян дэфэнзыўшчыкаў-шпіёнаў, якія-б даносілі каму сьлед аб усякіх супроцьуродавых думках, а таксама для таго, каб гэтыя „асаднікі“ былі пэўнай сілай, на якую ўрад мог-бы апірацца.

Зусім слушна, што гэткае становішча аграрнага пытання вельмі абвастрае нацыянальнае пытаньне. Кожны бачыць, што беларускі селянін не атрымлівае зямлі, толькі дзеля таго, што ён зьяўляецца беларусам, а не палякам. Абшарнікі павялічваюць свае зямельныя ўладаньні, зямлю даюць паляку-асадніку, а беларускаму селяніну ня тое, што не даюць, дык яшчэ адбіраюць.

Поруч з гэтым беларускі селянін у Заходняй Беларусі бачыць, што ня ўсе беларусы знаходзяцца ў гэткім становішчы. Ён ведае і чуе пра Савецкую Беларусь, дзе абшарнікі няма, дзе зямлю падзялілі між сялянамі, дзе ўсе нацыі роўныя. Гэтыя факты разам з вышэй прыведзенымі зьяўляюцца вялізарнымі сіламі, якія штурхаюць уперад беларускі нацыянальна-вызваленчы рух.

Беларускі селянін, які жыве ў Польшчы, страдае ня толькі з боку эканомічнага. Ён перажывае вялізны нацыянальны гвалт: яму не дазваляюць мець сваю школу, вучыцца і нават гаварыць на роднай мове.

Эканомічны і нацыянальны гвалт і прымус над беларускім насельніцтвам у Заходняй Беларусі,—вось карань гэтага абвастрэння нацыянальных узаемаадносін у Польшчы. Лепшым прыкладам гэтага абвастрэння можа быць барацьба ў Зах. Беларусі і вялікі рост Рабоча-Сялянскае Грамады, якая некалькі месяцаў таму назад была фашысцкім польскім урадам разгромлена і зараз абвешчана нелегальнай.

Беларуская Рабоча-Сялянская Грамада—гэта першая масавая сялянская арганізацыя ў Заходняй Беларусі.

Пачатак арганізацыі „Грамады“ быў зроблены чатырма беларускімі дэпутатамі польскага сойму: Браніславам Тарашкевічам (аўтарам першае беларускае граматыкі), Сымонам Ракам-Міхайлоўскім, П. Мятлюю і П. Валошыным. Памянёныя дэпутаты ў другой палове чэрвеня 1925 г. выступілі з Беларускага Соймавага Клубу і ўтварылі асобную соймавую фракцыю пад назваю „Беларуская Сялянска-Работніцкая Грамада“.

У мінулым 1926 г. да іх далучыўся пяты дэпутат сойму—Ю. Сабалеўскі, які пасля доўгае валакіты з боку польскае ўлады быў дапушчаны ў Сойм, як чарговы кандыдат па выбарнаму сьпіску.

Цэльны год пасья свайго ўтварэння „Беларуская Сялянска-Работніцкая Грамада“ ня мела мясцовых арганізацый. Уплыў на рабоча-сялянскія масы Заходняе Беларусі рабіўся, папершае, праз друк, а, падругое, праз аб'езды дэпутатамі „Грамады“ розных мясцовасцяў Заходняе Беларусі з наладжаннем дэпутацкіх справаздаўчых сходаў і праз абарону ў Сойме канкрэтных інтарэсаў працоўных тае ці іншае мясцовасці. У апошнія часы грамадаўская газета дасягнула сямітысячнага тыражу, што ва ўмовах Заходняе Беларусі зьяўляецца вялікаю лічбаю. Пад канец 1926 году Грамада пачала выдаваць яшчэ адну газету—„Народны Звон“ лацінскімі літарамі.

Пераварот Пілсудзкага і ўстанаўленьне дыктатуры фашыстаў-пілсудчыкаў на чале з іх панам-маршалкам ускалыхнуў Польшчу і абвастрыў усе існаваўшыя ў ёй супярэчнасці. Настрой ашуканых пераваротам працоўных мас стаў вельмі напружаным, а політыка новага ўраду ў адносінах да беларусаў стала яшчэ болей прыгнятаючай, провакацыйнаю, чым політыка папярэдніх польскіх урадаў.

Прывядзем некаторыя лічбы, якія характарызуюць рост арганізацыі: у канцы 1925 году Грамада налічвала толькі 1.000 членаў, у красавіку 1926 году—4.000, у ліпені 1926—18.000, у жніўні—65.000, у сьнежні—74.000, у студзені 1927 г.—98.000, якія складалі больш чым дзеве тысячы гуртоў. Гэты бязупынны рост грамады сьведчыць аб тым, што рэвалюцыйны і нац.-вызваленчы рух глыбока ўвайшоў у гушчы беларускага сялянства, якое з вялікай прыемнасцю прымае ў ім удзел.

Грамада пачала кіраваць, амаль, усёй культурна-асьветнай працай, аб'яднала пад сваім уплывам, амаль, увесь коопэрацыйны рух у Заходняй Беларусі; наогул, амаль, увесь легальны беларускі рух у Заходняй Беларусі праводзіўся пад сьцягам Грамады.

Прывядзем асноўныя пункты праграмы Грамады: права нацыянальнага самавызначэння, аб'яднаньне ўсіх беларускіх зямель у адну незалежную рэспубліку, з рабоча-сялянскім урадам на чале, канфіскацыя і падзел усіх абшарніцкіх і царкоўных, а таксама і дзяржаўных зямель праз сялянскія камітэты сярод малазямельных сялян і сельска-гаспадарчых рабочых, шчыльны соцыялістычны саюз народаў Эўропы. Праграма Гра-

мады стаіць на пляцформе саюзу рабочых і сялян пад кіраўніцтвам пролетарыату. У гэты-ж час статут Грамады зусім ясна абгаварвае, што яна „змагаецца за ажыццяўленьне сваёй праграмы ў рамках закону і констытуцыі Польскае дзяржавы“.

І праз друк, і праз свае арганізацыі „Грамада“ вучыла, што толькі праз арганізаванае політычнае змаганьне можна дабіцца палепшання абставін жыцця заходня-беларускіх працоўных мас. Яе ясная, зразумелая праграма, уложаная ў духу сапраўдных інтарэсаў шырокіх працоўных масаў вёскі і места, стройныя арганізацыйныя прынцыпы, вытрыманая практычная дзейнасьць, згодная з праграмаю,—зрабілі тое, што „Грамада“ ў кароткі тэрмін згуртавала ў сваіх радох вялікія масы сялян і рабочых Заходняе Беларусі. „Грамада сталася політычнаю школаю дзеля працоўных Заходняй Беларусі і пагрозаю дзеля польскае буржуазіі—пагрозаю не таму, што яна нібы-та гатавала паўстаньне, як аб гэтым брэшуць польскія буржуазныя газэты, але іменна сваёю вялікаю працаю па політычнаму выхаваньню і гартаваньню шырокіх працоўных мас“.

Гэткая праграма Грамады прывабіла да сябе заходня-беларускае сялянства, якое, трэба сказаць, рэволюцыянізавалася хутчэй, чымся беларуская інтэлігенцыя.

Гаспадарчае становішча пераважнай часткі беларускага сялянства страшэнна цяжкае: ураджай 1926 г. ў параўнаньні з 1925 г. паменшыўся на 40 проц.; гаспадарчы заняпад усяе Польшчы і ў прыватнасьці Заходняе Беларусі; адсутнасьць заробкаў на вёсцы; страшэнны зямельны голад; колёнізацыйная політыка ўраду; гвалтоўная полёнізацыя беларускага народу,—усе гэтыя моманты зьяўляюцца галоўнымі фактарамі, якія рэволюцыянізуюць Зах. Беларускае сялянства і рабочых.

Блізкасьць Беларускай Савецкай Соцыялістычнай Рэспублікі ад граніцы, дзе ўсе гэтыя пытаньні амаль на 100 процантаў ужо разьвязаны, таксама штурхае Зах. Беларусь на рэволюцыйны шлях. Нельга таксама забываць, што Зах. Беларусь прайшла праз агонь імперыялістычнае і грамадзянскае вайны і праз нямецкую окупацыю.

Усё гэта ўзьняло вельмі высока політычную актыўнасьць заходня-беларускага сялянства. Чытач помніць той партызанскі рух, які ахапіў амаль усю Заходнюю Беларусь у 1923-24 г. г. Сялянства зразумела сваю ролю ў рэволюцыйным руху.

даказвала гэта ў штодзеннай дзейнасці, але рух не знайшоў досыць моцнага водгуку і падтрымання ў Польшчы сярод шырокіх рабочых і сялянскіх пластоў, і дзеля таго гэты рух быў прыдушаны.

Прыдушаны ў 1924 годзе, нацыянальна-рэвалюцыйны рух зноў аджыў у маі 1926 г. пасля перавароту Пілсудскага, калі разыюшаны фашызм зноў падняў галаву. Зьдзекі над беларускім насельніцтвам, пры „рэвалюцыянэры“ Пілсудскім, яшчэ больш павялічыліся, беларускія рэвалюцыйныя арганізацыі з яшчэ большым імпэтам граміліся дыфэнзывай, і вось у адказ на гэтыя гвалты і зьдзекі пачалася арганізацыя заходня-беларускага сялянства. У адказ на заяву, што польская поліцыя будзе страляць у сялянскую дэманстрацыю, з дэманстрацыі адказалі: „Мы яшчэ паглядзім, хто лепш страляе—вы ці мы“.

Разьвіццё дзейнасці грамады трэба аднесці да восені 1926 г. Грамада стала масавай радыкальнай сялянскай арганізацыяй, нябачанай да гэтага часу па сваім разьмеру ня толькі ў Зах. Беларусі, але і ў іншых дзяржавах, дзе пануе гэткі-ж фашызм і рэакцыя, як і ў фашысцкай Польшчы. Польскі ўрад таксама аданіў дзейнасць Грамады, але гэта ўжо было позна. Арганізацыя ўжо аб'яднала каля 10.000 чалавек. Пачаліся рэпрэсыі і разгромы, у адказ на якія заходня-беларускае сялянства адказала вялізарным супраціўленьнем. Гурткі грамады расьлі, як грыбы, сродкі, сяброўскія ўзносы пасыпаліся са ўсіх вёсак у касу Грамады, для агітацыйнай і арганізацыйнай дзейнасці.

Няхай польская дэфэнзыва і беларускія дэфэнзыўшчыкі брэшуць колькі хочуць аб тым, што Комінтэрн даваў грошы грамадзе. І маленькі хлапчук гэтаму не паверыць, калі толькі пабачыць той вялізарны рост ліку членаў Грамады, які яна мела ў апошнія месяцы перад разгромам.

Грамада здолела арганізаваць сялянства ня толькі па больш буйных пытаннях, як агульныя пратэсты супроць зьдэкаў, супроць фашызму за ўтварэньне рабоча-сялянскай дзяржавы і г. д. Зразумела, што канчатковае разьвязаньне гэтага пытання магчыма толькі супольна са ўсім пролетарыятам Польшчы і Заходняй Украіны. Раздробнае паўстаньне ў Зах. Беларусі будзе прыдушана агульнымі сіламі контр-рэвалюцыі. Але вялізарнай заслугай Грамады зьяўляецца тое, што яна

здолела аб'яднаць сялянства вакол дробных пытанняў дню, як барацьба за беларускую школу, супроць вялізарных падаткаў, за коопэрацыю, за газету і г. д. Грамада гэтым самым была на чале масы і кіравала ёю, арганізоўвала яе для таго, каб потым лягчэй было ўзяць іх вакол буйнейшых пытанняў праграмы Грамады.

II

Па меры разгортвання дзейнасці і росту Грамады абурэнне польскіх паноў і абшарнікаў усё больш расло. Так званыя Усходнія Крэсы, г. зн. Зах. Беларусь, непакоілі польскі ўрад.

З Слоніму, Пінску, Вільні і іншых гарадоў і маёнткаў Зах. Беларусі ад паноў, паненак і падпанкаў кожын дзень у Варшаву ляцелі тэлеграмы, каб як найхутчэй разграміць Грамаду. Фашысцкія банды адкрыта пачалі нападаць на зьезды грамады і зьбіваць іх удзельнікаў. Усім яшчэ памятны напад, які быў зроблены на зьезд Грамады ў Старой Бярозе, калі былі збіты дэпутаты Сойму Мятла і Валашын і больш сотні ўдзельнікаў. Гэты напад наладзіла беспасрэдна поліцыя, якая, між іншым, дала дазвол на арганізацыю гэтага зьезду.

Польскі ўрад думаў спрацацыраваць Грамаду, каб яна выклікала сялян на вуліцу, каб пачалося паўстаньне, і гэтым самым урад знайшоў-бы законныя падставы дзеля ўвядзеньня ваеннага становішча, стварыць палявыя суды, выслась карныя атрады і атапіць у крыві заходня-беларускае рэвалюцыйнае сялянства. Праўда, на мітынгх у Пінску, Слоніму ў Гародзеншчыне члены Грамады часамі і праганялі фашыстаў, але ўвогуле польскаму ўраду не ўдалося спрацацыраваць Грамаду, якая стрымала масы ад стыхійнага паўстаньня.

Пілсудзкі едзе ў Несьвіж, каб спаткацца з Радзівілам і іншымі зубрамі крэсавага гвалту—абшарнікамі-фашыстамі. Польскае кулацтва, фашысты, чорнасоенцы, якія ў маі 1926 году выступілі супроць нібы „соцыяліста“ Пілсудзкага, у Несьвіжы заключаюць з ім саюз. Ём патрэбны Пілсудзкі, каб „супакоіць“ крэсы, яны-ж патрэбны Пілсудзкаму, каб замацаваць аўторытэт яго ўлады, атрымаць іх благаслаўленьне на паход супроць СССР. Першы і другія засталіся здаволенымі.

Паход на Грамаду пачаўся.

Арыштоўваюцца дэпутаты Сойму Тарашкевіч, Рак-Міхайлоўскі, Валошын, Мятла, а таксама, дэпутат Незалежнае Сялянскае Партыі—Галавач. Арыштоўваюцца кіраўнікі беларускага коопэрацыйнага банку, дырэктары яго провінцыяльных аддзяленняў, а таксама цэлы шэраг беларускіх політычных і культурных дзеячоў. Зачыняюцца школы, газеты, коопэрацыйныя т-вы. Распаўсюджваюцца і фабрыкуюцца байкі аб савецкіх грашох, маскоўскіх і менскіх агентах, закупцы зброі, падрыхтоўцы ўзброенага паўстання і г. д.

Польскі ўрад не здавальняецца арыштамі толькі кіраўнікоў Грамады. Наступ видзецца на ўвесь нацыянальны рух у Зах. Беларусі. Пад разгром падпадаюць усякія культурныя беларускія арганізацыі, літаратурныя таварыствы, а таксама Комуністычная партыя Зах. Беларусі, якая пусьціла глыбокія карэньні ў гушчы рабочых і сялян. Над арыштаванымі зьдзекваюцца, не даюць есьці, саджаюць у карцар, а арыштаваных дэпутатаў перавозяць у Пазнанскую турму—Варонкі.

Урад рашыў „адпачыць“... Каты занадта змарыліся. А між іншым сусьветны пролетарыят, выдатнейшыя людзі Францыі, Нямецчыны, Аўстрыі, Англіі і іншых краін узнялі свой голас протэсту супроць гэткіх нячужаных зьдзекаў. Пролетарыят СССР і ў першую чаргу рабочыя і сяляне Савецкай Беларусі арганізавалі вялікую кампанію протэстаў. Рабочыя і сяляне панеслі свае грашы, свае ахвяры, каб дапамагчы братом, што стогнуць пад уціскам паноў.

Пагром на нейкі час спыніўся. Фашызм на час адступіў перад вялізарным протэстам працоўных і культурных дзеячоў усяго сьвету для таго... каб праз некалькі месяцаў канчаткова забіць Грамаду, абвясціўшы яе нелегальнай і паставіўшы яе па-за законам. Фармулёўка „па-за законам“ для нас крыху незразумелая.

Што гэта? Кожны пагромшчык мае зараз права забіць у Польшчы чалавека, у „кішэні“ якога знойдзецца білет члена Грамады, і гэты пагромшчык за гэта перад законам не адкажа. Юрыдычна гэта так. Што думаў польскі ўрад, абвясціўшы гэты дэкрэт, ня ведаем, мо ён сам калі-небудзь гэта растлумачыць.

III

Каму і для чаго патрэбны разгром Грамады?

Таварышы вельмі часта пытаюць: што выйграе польская дзяржаўнасьць ад разгрому Грамады? Няўжо-ж, кажуць яны, гэтым спосабам Польшча думае развязаць абвостраньне тых эканомічных, політычных і нацыянальных узаемаадносін, якія стварыліся ў Зах. Беларусі?

Тут трэба вось аб чым дагаварыцца: ці можа Заходняя Беларусь, будучы ў складзе польскае дзяржавы, атрымаць аўтаномію? На гэтым пытаньні шмат політычных дзеячоў зламалі сабе шыю. Адказ на гэтае запытаньне можа быць толькі *адмоўным*. На гэтыя камбінацыі Польшча ніколі ня пусьціцца, бо калі нават дапусьцім, што яна гэта так зробіць, дык як-жа на гэта паглядзяць украінцы, галічане, пазнанцы, літоўцы і інш. нацменшасьці?

Зусім зразумела, што і яны сабе аўтаномію запатрабуюць. Каб здаволіць гэтае запатрабаваньне, Польшча павінна перастаць існаваць, як фашысцкая, капіталістычная і імперыялістычная дзяржава. Гэта значыць, яна не павінна быць гэткаю, якой яна ёсьць зараз, а гэта ўжо магчыма толькі пасля рэвалюцыі, пасля паўстаньня працоўных Польшчы супроць буржуазіі. Добрахвотна польскія абшарнікі і буржуазія на разгром свайго панаваньня ня пойдучь. Трэба быць ужо занадта блізарукімі політыкамі, каб гэтага ня бачыць. А гэта і значыць, што марыць аб беларускай аўтаноміі ў межах сучаснай Польшчы няма чаго. Аб гэтым павінны помніць тыя, якія часам ня хочуць гэтага ведаць.

Пяройдзем да асноўнага пытаньня: хто зацікаўлены ў разгроме Грамады?

Мы ўжо вышэй указвалі на тых зуброў польскага абшарніцтва, якія ў Нясьвіжы заключылі саюз з Пілсудзкім. Ём гэта ў першую чаргу патрэбна, бо, жывучы на тэрыторыі Заходняе Беларусі, галоўным чынам яны на сваім карку адчуваюць усю рэвалюцыйную дзейнасьць Грамады. Ідучы насустрач іх інтарэсам, Пілсудзкі загадаў разграміць Грамаду.

Асабліва важна зьнішчэньне грамады для самога Пілсудзкага, для яго імперыялістычных плянаў. Заходняя Беларусь—гэта вялізарны рэвалюцыйны кацёл, парухавы склеп, які адразу выбухне, як толькі Пілсудзкі пойдзе на вайну а

СССР. Каб забяспечыць сабе тыл напярэдадні вайны, Пілсудскаму патрэбна зьнішчыць увесь рэволюцыйны і наогул варожы да яго рух. Тут яму на дапамогу прыходзяць усякія згоднікі і прадажныя групы заходня-беларускай „грамадзкасьці“.

Гэты момант зьяўляецца вельмі важным, асабліва для нас—БССР. У выпадку вайны з намі, Грамада была-б той дзейнічаючай сілай, якая-б перашкодзіла Пілсудскаму ў яго імперыялістычным замаху. Вось чаму Пілсудзкі гэтак „клапоціцца“ аб Грамадзе.

Польшча таксама рыхтуецца да выбараў у Сойм. Ураду трэба забяспечыць сабе перамогу. Як-жа гэта зрабіць? Іншага мэтаду ён ня мае, як разграміць усе рэволюцыйныя арганізацыі. Пачаўшы разгром у Заходняй Беларусі, рэпрэсіі перакінуў у Заходнюю Украіну і ў каранную Польшчу. Усякія Паўлюкевічы думаюць гэткім парадкам папасьці ў Сойм, і дзеля таго яны гэтак дапамагаюць Пілсудскаму ў справе разгрому Грамады.

Але з гэтага нічога ня выйдзе. Заходня-беларускае сялянства ўжо досыць політычна кваліфікавана, каб не пасылаць Паўлюкевіча і падобных „псоў“ польскага фашызму сваімі прадстаўнікамі ў Сойм. Грамада мае вялікі аўтарытэт сярод сялянства, якое добра ведае, як трэба дзейнічаць і якім напрамкам трэба ісьці. Калі Грамада будзе нават канчаткова разгромлена, усё роўна нацыянальна-рэволюцыйны і вызваленчы рух у Заходняй Беларусі спынены ня будзе. На чале яго стаіць Комуністычная партыя Заходняй Беларусі, якая давядзе працоўных да свайго нацыянальнага і соцыяльнага вызвалення.

К н і г а п і с

Дняпроўскія ўсплёскі. Літаратурны зборнік Магілёўскае філіі „Маладняк“. Магілёў — Беларусь, 1927 г., стар. 72. Цана 40 кап.

Зборнік „Дняпроўскія ўсплёскі“, складзены выключна сіламі мясцовых прозаікаў і паэтаў. Пераважная большасць апавяданняў і вершаў — практыкаванні. З пункту погляду літаратурных практыкаванняў, зборнік належыць расцэньваць як складзены даволі ўдумчыва. Пачынаецца ён прадмовай ад рэдакцыі, у якой зазначаецца, што „ўсё-ж сучаснасць нашых дзён палучыла адбітак у ім“. З гэтым можна згадзіцца.

Матывы адноўленае вёскі займаюць амаль што ўвесь зборнік за выключэннем вершаў). Маладыя аўтары знаюць сялянскае асяроддзе, але перадаюць больш факты вясковага жыцця, чым адбіваюць асоб. Нам добра вядома, што змяніліся не адны толькі факты, змянілася і змяняецца ўнутраная сутнасць селяніна. Калі беларуская пісьменьніцкая моладзь падыходзіць да гэтых унутраных зьмен, яна заўсёды, як быццам па „закону“, упадае ў шаблён. Рэальнае сялянскае жыццё прападае, а аддзельныя асобы, узятыя з яго, падсалоджваюцца. Гэта ад-

дак“ Юркі Лявоннага, „Дапрызыўнік Стах“ Рыгора Нядолі, „У вечар маўклівы“ К. Губарэвіча і іншых.

Прозаічныя вопыты гэтых т.т. даюць нам зарысоўкі сутычак новага з старым на вёсцы; яны ў сваіх творах стараюцца ўлавіць моманты новых узаемаадносін, але гэта слаба ім удаецца.

Возьмем адзін твор — „У вечар маўклівы“ і па ім прагледзім тэматыку пабудовы. Аўтар дае нарыс жыцця наймічкі Зоські, яна служыць у кулака Якуба. У вёску прыехаў з гораду на вакацыі студэнт Міхась (мабыць, з Магілёўскага тэхнікуму). Пачынаецца палкае каханьне. Якуб ня можа гэтага перанесці, гвалціць Зоську, у якой родзіцца сын. Ён хоча задушыць дзіцё (бачыце, баіцца падзелу гаспадаркі). Баронячы дзіцё, Зоська нянацкам падпальвае хату і з задушанным дзіцём выбягае на вуліцу. У гэты момант у вёску прыйжджае Міхась. Цераз невялічкі тэрмін яны абое едуць у горад, „да новага жыцця і барацьбы“.

Усе зьмешчаныя бытавыя зарысоўкі некалькі адрывачны, сувязь паміж асобнымі абразкамі слабаватая, часта не хапае адзінай ідэі.

Усе творы зборніку пабудаваны балая

У зборніку (проза) заўважаецца слабая стылістычная апрацаванасць. Сустракаюцца ўсходнія моўныя асаблівасці, як „чаўнем“, „налба“, „вірадаваць“, „пашампольскі“, „наймінку“, „на-мёт“, і... нават русызмы—„здэлаўся“, „работаць“, „наработаешся“, „палучыў“ і г. д.

З вершаў у „Дняпроўскіх усплёсках“ асаблівую цікавасць як наогул, так і з боку тэхнікі вершапісання, маюць вершы Налі Маркавай.

Мотывы новага жыцця, якімі захоплены працоўныя гущы, перадае К. Губарэвіч (стар. 35):

„Годы, што так жарка,
Ды па ўсяму сьвету,
Запалілі мклівасць
Да агульнай мэты“.

З фармальнага боку можна знайсці шмат хібаў. Але на гэтым ня будзем спыняцца.

Асобнае месца ў зборніку займае п'еса Васіля Гарбадэвіча „Пад вішнёвымі садкамі“ ў 5 актах.

Напісана яна аўтарам на падставе этнографічных матар'ялаў (народная вусная творчасць), з бязумоўна добрым знаньнем быту нашага селяніна, хаця пададзены матар'ял патрабуе іншага мастацкага афармлення. Галоўны персанаж п'есы—Параска—слабы з психолёгічнага боку. Паяўленне яе на заручынах, на вясельлі, кіданне кошкі на галаву маладой і г. д.—моманты найбольшых яе перажыванняў, аўтарам апрацаваны слабавата.

У аддзеле крытыкі мы знаходзім дзеве рэцэнзіі. Праглядаючы часопісі і зборнікі акруговых філій „Маладняк“, усюды

можна бачыць асаблівую беднасць аддзелу крытыкі. ЦБ павінна звярнуць сваю ўвагу таксама і на гэты выхаваўчы бок сваіх сяброў.

Нам здаецца, зборнік „Дняпроўскія ўсплёскі“ пераважна прысьвечаны вясковым камсамольцам і, трэба думаць, знойдзе сярод іх спачувачы водклік.

Чарговая задача магілёўскай філіі „Маладняк“—гэта ад усплёскаў перайсці да буйных хваль, і ў гэтым напрамку мы з свайго боку пажадаем ім поўных поспехаў.

С. Кожаны.

Іван Евдокимов. Колокола.

Роман. „Земля и Фабрика“
Москва 1926 г., стар. 559.
Цана 3 р. 50 к.

У вапашнія часы мастацкая літаратура дае нам цэлы шэраг твораў, тэмай якіх зьяўляецца апісаньне мінулага. Мінулае—удзячная глеба для творчай працы.

У той час, калі на арэну жыцця выходзіць маладое пакаленьне, не знаёмае з багатым мінулым, з мінулай барацьбой і перамогамі, — асаблівую вартасць набывае мастацкая літаратура, якая ў лёгкай для ўспрымання, і ў той-жа час належа вытрыманай форме, дае нашай моладзі патрэбныя веды аб мінулым, даючы належную орыентацыю, гарт для лепшага ўразуменьня сучаснага.

Ці адпавядае яна гэтым запатрабаванням—з гэтага пункту погляду і трэба разглядаць кнігу Евдокимова. „Колокола“ аб-

малёўваюць жыццё паўночнага гарадка ў эпоху набліжэння рэвалюцыі 1905 году. Яскрава абрысавана рабочая слабада, яе беспрасьветны побыт—праца на фабрыцы, п'янка і бойкі пасля працы. А побач бяскопатна і нядбала праводзіць жыццё распуснае дваранства, буржуазя. Але тут-жа працуе і падпольная арганізацыя соцыял-дэмакратаў, усё больш аўладаючая рабочай масай, пачынаючая весьці яе за сабой. Насыпявае хваля рэвалюцыі 1905 году. І калі буржуазя пацяшаецца, распуснічае, прыходзіць помста паўстаўшага пролетарыяту.

Вельмі поўна і пуката ў романе падана мастацкая характарыстыка кожнае клясы, надта добра і пераканаўча паказана прычына няўдачы і зруйнавання рэвалюцыі пятага году—адсутнасць сувязі паміж арганізаваным у моцны кулак рухам рабочых і стыхійным, неарганізаваным кароткачасовым уздымам рэвалюцыйнай хвалі сярод сялянства, якое нават не разумела падчас мэты рабочага руху.

Пэрсонажы роману абмалёваны поўна, выразна, асабліва прадстаўнікі рабочай слабодкі. Відаць, аўтар добра знаёмы з яе жыццём, побытам, і лягчэй арыентуецца сярод гэтага матэрыялу, чымся ў „верхах“ гораду.

Роман пакідае вельмі добрае ўражанне. Адчуваецца, што аўтар аўладаў сваёй задачай правілова і цікава, падаўшы малюнак з эпохі першай рэвалюцыі.

Кніга заслугоўвае прасоўвання ў шырокія рабочыя масы

праз бібліятэкі (купіць яе ня ўсякі зможа, з прычыны занадта высокае цаны). Яе з аднолькавым захапленнем прачытае і маладняк і сталы рабочы.

Ш-р.

„На Беларусі“. Двухтыднёвая старонка „Гудка“. № 1 ад 9 сакавіка 1927 г.

Чыгуначнік любіць свой „Гудок“. Што гэта так—паказвае яго тыраж: 400.000, што дае адну газэту на двух чыгуначнікаў. „Гудок“—лепшая рабочая газэта ў СССР, гэта ня раз падкрэсьлівалі адказныя партыйныя і профэсійныя працаўнікі. „Гудок“ умее абслугоўваць патрэбы свайго чытача: гэта ён даказаў выданьнем старонак, прысьвечаных аддзельным дарогам, выданьнем Украінскай штотыднёвай старонкі. „Гудок“ імкнецца абслугоўваць усе нацыянальнасьці, працуючыя на чыгунцы,—аб гэтым сьведчыць тое, што ня толькі украінскую старонку выдае ён, а з 9 сакавіка пачаў выдаваць і беларускую старонку, якая рассылаецца дармова ўсім падпісчыкам „Гудка“ на Беларусі.

Наш беларускі чыгуначнік мала ўдзельнічаў у правядзеньні нацполітыкі, ён часта ня ведае беларускае мовы, бо політыка царскай улады зрусіфікавала яго, а ў вывучэньні роднае мовы вялікае значэньне адыгрывае друк. І старонка „На Беларусі“ бярэцца за яе выкананьне. Вялікі атрад беларускага пролетарыяту будзе мець сваю беларускую газэту, якая азнаёміць з жыццём, культураю роднага краю.

На першай старонцы № 1 „На Беларусі“ зьмешчаны прывітальныя артыкулы т. т. Крыніцкага, Чарвякова, Адамовіча, проф. Вольфсона і Смоліча. Тут даны артыкул т. Н. Алеся, грунтоўна асьвятляючы „Нацыянальнае пытаньне і беларусізацыю“. Вялікі „падвал“ займае „Даклад ураду Беларусі на сэсіі Саюзнага ЦВК“ А. Хацкевіча. На гэтай-жа старонцы дана фотграфія дэлегатаў БССР на III сэсіі ЦВК, маленькая мапа Беларусі.

На другой старонцы даны адзелы „Партыйнае жыцьцё“ з 4 артыкулаў, „Наш быт“ з 5 артыкулаў, „Прафэсіянальная праца“ з 7 артыкулаў, „Эканомія навыварат“ з 6 артыкулаў, „Вытворчасць“ з 6 артыкулаў, „Дробязь“ з 5 артыкулаў і „Маленькі фэльетон“. Як бачым—зьмест багаты, ахопліваючы рознастайныя бакі

жыцьця і працы чыгуначнікаў. Тут-жа дана адна фотграфія і 4 карыкатуры.

Мова старонкі чыстая, друкарскіх памылак ня відаць, маецца нават літара „ў“. З надворнага выгляду, як даводзіць вышэйсказанае, нельга лепшага і жадаць. А гэта-ж толькі ўсяго першы нумар! Відаць, рэдакцыя вельмі ўважліва аднеслася да справы выданьня беларускай старонкі.

Неабходна толькі, па прыкладу украінскай старонкі, для жадаючых падпісчыкаў, якія знаходзяцца не на тэрыторыі Беларусі, адкрыць платную падпіску.

Адмячаючы новае культурнае дасягненьне на Беларусі, пажадзем, каб беларуская старонка „Гудка“ паспешна разгортвала сваю працу, абярнуўшыся ў самым хуткім часе ў штотыднёвую.

Хв. Шыяклер.

Х р о н і к а

Мастацкія і культурныя весткі

* Выдавецтвам ЦБ „Маладняка“ здадзены ў друк новыя зборнікі: Ізр. Плаўнік—„Блакітныя Далі“ (вершы), Ал. Званак—„Веянь“ (вершы), В. Каваль—„Як вясну гукалі“ (апавяданьні).

* Маладыя беларускія поэты падрыхтавалі да друку наступныя зборнікі поэзіі: Вал. Маракоў—„На залатым пакосе“, Я. Туміловіч—„Белае шчасце“.

* БДВ здало ў друк новы зборнік Яз. Пушчы—„Дні вясны“.

* Здадзены ў друк № 2 часопісі літаратурна-мастацкага згуртавання „Узвышша“.

* Ал. Гурло здаў для надрукавання Б. Д. В-ву новы зборнік поэзіі „Зорнасьць“.

* Малады беларускі поэт, П. Глебка падрыхтаваў да друку зборнік поэзіі „Шыпшына“.

* У в-ве ЦБ „Маладняка“ вышаў з друку зборнік вершаў Кляшторнага—„Кляновыя завеі“.

* Галоўпалітасьветы здаў у друк брошуру С. Баркоўскага—„Першага мая на Беларусі“.

* 19-га сакавіка г. г. ў Маскве адбыўся грамадзкі прагляд фільмы „Лясная Быль“ па апавесці М. Чарота—„Сьвінапас“. Прагляд прайшоў з вялікім посьпехам.

* У выданні „Гаспадарства“

сьвечаная выдатнейшаму сусьветнаму кампозытару Бэтховэну—да сталацця са дня яго сьмерці. Брошуру напісаў дырыжэр БДТ І Макс Купэр.

* ЦБ Краязнаўства паставіла прасіць прэзыдыум ІБК аб камандыраваньні ў Фінляндыю, Латвію і Эстонію свайго прадстаўніка для вывучэньня ў гэтых краях краязнаўчага руху.

* Вядомы расійскі дасьледчык мастацтва ў Маскве тав. Тугенхольд звярнуўся да адпаведных беларускіх інстытуцый з просьбай прыслаць фотографіі з рэчаў беларускага мастацтва.

* Прэзыдыум ЦСПСБ паставіў аднавіць выхад рабочай часопісі „Профрух“; часопісь будзе выходзіць на дзвёх мовах: беларускай і расійскай.

* Саюз літоўскіх поэтаў і пісьменьнікаў, які працуе ў Менску, рыхтуе да выданьня зборнік літоўскіх рэвалюцыйных сьпеваў. У выданьні гэтага зборніка таксама ўдзельнічаюць поэты і пісьменьнікі, якія пражываюць у Маскве.

* 8-га красавіка г. г. ў Доме Асьветы адбыўся шырокі інтарнацыянальны вечар, у якім прымалі ўдзел поэты груп—„Маладняк“, — „Юнгэр-Арбэйтэр“, „Звенья“ і „Минский Перевал“.

* Утворена комісія па выпрацоўцы пляну ўшанавання памяці М. Багдановіча з прычыны 10-й гадавіны яго сьмерці.

УССР

* 4-ы зьезд згуртавання „Плуг“ адбудзецца ў Харкаве ў памяшканні будынку літаратуры імя Бакітнага.

* Зараз у в-ве „Плужанін“ вышлі наступныя кнігі: Юхыма Гэдзя „Бувае й так“ і зборнік гумарэсак апавяданняў Андрыенка Ів.—„Жывий Крам“.

* Друкуюцца зборнікі гумарэсак—К. Катка, поэзіі—Ол. Вэдміцкага і Н. Забілы, апавяд. Ів. Ткачука „Помста“.

* Рыхтуюцца да друку зборнікі поэзіі Плыскуніўскага, Панава, сцэнары К. Поллонныка, апавяданняў Первамайскага, зборнік гумарэсак Антошы Коды і інш.

* Пры рэдакцыі Кіеўскага журналу „Глобус“ адбылося пасяджэнне журы, на якім разгледжаны надасланыя на конкурс *карыкатуры*. У бліжэйшых нумарох журналу прынятыя карыкатуры будуць зьмешчаны.

* У сучасным омант Дз. Капэла Кабзароў запрошана на шэраг канцэртаў у Маскву і Ленінград. Капэла мае незадоўга выехаць і даць па дарозе канцэрты ў Беларусі, Чарнігаве і Ніжніні.

* У хуткім часе ў Балце (Малдаўскай рэспублікі) утвараецца літаратурная арганізацыя „Плугул-Молдоўнэск“, якая вельмі блізка будзе звязана са спільнай „Плуг“.

* Кіеўская выдавецкая арцель „Маса“ ў апошнія часы выдала наступныя кнігі ўкраінскіх поэтаў і пісьменьнікаў: М. Іўчанка—„Порваною дорогою“ (апавяданняў), Д. Фалькійскага—„Обрії“ (поэзія) і інш.

* У Кіеў прыбыў з Прагі вядомы мастак графік Васіль Касьян, які прадуе выкладчыкам на поліграфічным факультэце Кіеўскага Політэхнікуму.

* У № 2 „Червоный Шлях“ надрукована поэма ўкраінскага поэта В. Затонскага „Лютый“. У поэме абмалёвана лютаяўская рэвалюцыя.

ДВУ зрабіла ўмову з М. Хвільевым на выданне яго твораў у некалькіх томах. У гэтым годзе выйдучь з друку першыя тры томы.

* У восень выйдзе вялікі колькі-томны зборнік твораў Астапа Вішні.

СССР

* 10-га верасня 1928 г. спаўняецца роўна 100 год са дня нараджэння славутага расійскага пісьменьніка Л. М. Талстога.

Калегія НКА РСФСР ухваліла праект утварэння пры ЦВК СССР Усесаюзнага Камітэту для святкавання юбілею.

* У Казані адчыняецца „Будынак татарскай культуры“.

* Т-ва сялянскіх пісьменьнікаў (Масква) за мінулы год арганізавала каля 100 публічных выступленняў сваіх сяброў.

Т-ва кожны аўторак устрайвае літвячоркі ў доме Герцэна, а таксама ў Цэнтральным Доме Селяніна і іншых клубах.

З Ї М Е С Т

Літаратурна-мастацкі аддзел

Стар.

Васілёк—Чыгунныя песьні (эскіз)	3
Ал. Дудар—Песьня пра Сінь-Вэя (верш)	14
А. Гурло—Ідылія (верш)	19
Уладзімер Жылка * * (Сьвядомасьці горач...) (верш)	20
Васіль Каваль—Сьнег (апавяданьне)	21
Кляшторны * * (Эноў вясна...) (верш)	29
Ул. Хадыка * * (Штандар Чырвоны...) (верш)	30
Алесь Звонак (Нешта ёсьць такое...) (верш)	31
А. Траецкі—Туманныя ночы (апавяданьне)	33
Я. Бобрык—Сосны (верш)	42
Ізр. Плаўнік—Іду шукаць яе (верш)	43

Міх. Быкавец—Літаратурныя арганізацыі на Украіне	44
С. Баркоўскі—Першага Мая на Беларусі	56
А. Шлюбскі—1906 г. на Віцебшчыне	67
Л. Каплян—Разгром Грамады	81
К н і г а п і с	91
Х р о н і к а	95

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ

5-ы ГОД
ВЫДАННЯ

НА ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКУЮ
І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧНУЮ
ЧАСОПІСЬ

5-ы ГОД
ВЫДАННЯ

„МАЛАДНЯК“

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ:

М. ЧАРОТА, М. ЗАРЭЦКАГА, АЛ. ДУДАРА.

Гарантаваны рэгулярны штотомесячны выпуск часопісі ў
разьмеры 6 друкаваных аркушоў (100 стр.)

У часопісі прымаюць удзел выдатнейшыя беларускія пісьменьнікі
і поэты, а таксама грамадзяні і культурныя дзеячы

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА:

да 1 кожнага м-ца ў рэдакцыі часопісі „МАЛАДНЯК“
(Менск, Рэвалюцыйная 21, тэл. 8-76), а таксама ў паш-
товых аддзяленьнях і кнігарнях Б. Д. В.

ПАДПІСНАЯ ПЛАТА:

На 1 м-ц . . . 50 к. На 6 м-цаў 3 р. — к.
„ 3 м-цы 1 р. 50 к. „ 12 „ . 6 р. — к.

Пры падпісцы пры газ.: „Савецкая Беларусь“ і „Беларуская Вёска“

ПАДПІСНАЯ ПЛАТА:

На 1 м-ц . — 40 к. На 6 м-цаў 2 р. 40 к.
„ 3 „ . 1 р. 20 к. „ 12 „ . 4 р. 80 к.

ПРЫ ГАЗЭЦЕ „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“ ПАДПІСНАЯ ПЛАТА
на 1 м.—35 к., 2 м.—70 к., 3 м.—1 р. 5 к., 6 м.—2 р. 10 к., год—4 р 20 к.

Поўгадавыя падпішчыкі, якія будуць падпіску накіроўваць
у рэдакцыю часопісі „МАЛАДНЯК“, атрымаюць па 2
зборнікі кніжніцы „МАЛАДНЯК“, гадавыя—5 зборнікаў
па ўласнаму выбару.

КОШТ АСОБНАГА НУМАРУ 60 к.